

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
ГО «ІНСТИТУТ ЕКОНОМІЧНИХ
ТА ЕКОЛОГО-ЕНЕРГЕТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ»

О.М. Павлова
К.В. Павлов
С.Р. Галянт

**ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ
СЕРЕДОВИЩЕ ФУНКЦІОНУВАННЯ
ГАЗОРОЗПОДІЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ:
МОНІТОРИНГ ТА СТИМУЛЮВАННЯ**

МОНОГРАФІЯ

ЛУЦЬК – 2021

УДК 338.45:662.73]-047.36

П 12

Рекомендовано до друку вченою радою *Волинського національного університету імені Лесі Українки* (протокол №6 від 27.05.2021 р.)

Рекомендовано до друку науково-технічною радою *ГО «Інститут економічних та еколого-енергетичних досліджень* (протокол №1 від 01.04.2021 р.)».

Рецензенти :

Кузьмін О.Є., доктор економічних наук, професор, заслужений працівник народної освіти України, директор навчально-наукового інституту економіки і менеджменту Національного університету «Львівська політехніка»;

Рейкін В.С., доктор економічних наук, доцент, професор кафедри менеджменту та адміністрування Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Коротя М.І., кандидат економічних наук, голова правління АТ "Волиньгаз";

Павлова О.М., Павлов К.В., Галянт С.Р.

П12 **"Інституціональне середовище функціонування газорозподільних підприємств: моніторинг та стимулювання"**: монографія / О.М. Павлова, К.В. Павлов, С.Р. Галянт. – Луцьк : СПД Гадяк Жанна Володимирівна, друкарня «Волиньполіграф», 2021. – 232 с.

ISBN 978-617-7843-15-2

Монографія присвячена розробленню теоретичних, методичних та практичних аспектів моніторингу та стимулювання інституціонального середовища газорозподільних підприємств Західного регіону України. Аргументовано теоретико-практичний симбіоз інституціональної економічної теорії та інституціонального середовища газорозподільних підприємств Західного регіону. В процесі дослідження інституціоналізму активно запроваджено підходи: еволюційний, в основі якого покладено історико-економічні витоки господарського розвитку розвинених країн 19-20 ст.; комунікаційний, який обумовлює взаємовідносини між суб'єктами інституціональної системи; технологічний, що характеризується постійною інноваційністю, техніко-економічними параметрами інституцій; системний, який передбачає формування ефективного набору інституцій здатних забезпечити стабільність та надійність інституціонального середовища газорозподільної галузі Західного регіону України. Оглянуто нормативно-правовий супровід формування інституціонального середовища на газорозподільних підприємствах. Доведено доцільність реформування газового ринку України шляхом процесу трансформації нормативно-правового базису та інституційно-організаційної модернізації на основі якісних інноваційних засад.

ISBN 978-617-7843-15-2

© Павлова О.М., Павлов К.В., Галянт С.Р., 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ГАЗОВОЇ СФЕРИ..	8
1.1. Історичні та економічні передумови виникнення інституціоналізму.....	8
1.2. Інституціональне середовище функціонування європейського ринку природного газу	28
1.3. Нормативно-правовий базис функціонування інституціонального середовища газової сфери України.....	45
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА МОНІТОРИНГУ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ В СФЕРІ ГАЗОРОЗПОДІЛУ	58
2.1. Інституціональне середовище функціонування газорозподільних підприємств.....	58
2.2. Моніторинг макроекономічного та мікроекономічного інституціонального середовища функціонування газорозподільних підприємств	74
2.3. Методичні та теоретико-практичні засади оцінки інституціонального середовища функціонування газорозподільних підприємств.....	87
РОЗДІЛ 3. СТИМУЛЮВАННЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ В СФЕРІ ГАЗОРОЗПОДІЛУ	114
3.1. Ефективність інноваційної активності газорозподільних підприємств.....	114
3.2. Передумови формування ефективного інституціонального середовища функціонування газорозподільних підприємств.....	137
3.3. Стимулювання інституціонального середовища функціонування регіональних ринків видобутку, транспортування, розподілу та споживання природного газу.....	156
ВИСНОВКИ	172
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	176
ДОДАТКИ	207

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ГРПЗР – газорозподільні підприємства західного регіону;

ПГ – природний газ;

РПГ – ринок природного газу;

РРВТРСПГ – регіональний ринок видобутку, транспортування, розподілу та споживання природного газу;

РРРПГ – регіональний ринок розподілу природного газу;

СІСФГРПЗР – стимулювання інституційного середовища функціонування газорозподільних підприємств західного регіону;

ЗПГ – зріджений природний газ;

НКРЕКП – національна комісія регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг;

Кпроз - коефіцієнт придатності основних засобів;

Кзоз - коефіцієнт зносу основних засобів;

Комоб – коефіцієнт мобільності;

Ксноа - коефіцієнт співвідношення необоротних та оборотних активів;

ФонВід – фондovidдача;

ФондМіст – Фондомісткість;

ФондЕмн – Фондоємність;

ФондОзбр – фондоозброєність;

КофШвЛікв - Коефіцієнт швидкої ліквідності;

КофПотЛікв - Коефіцієнт поточної ліквідності;

КоефАбсоЛікв - Коефіцієнт абсолютної ліквідності;

РенАкт - Рентабельність активів;

РентПрод - рентабельність продажів;

РентПосРоб - рентабельність послуг та робіт;

ЧасОкВалКап - час окупності власного капіталу;

ЧОкупКап - час окупності капіталу;

КоефОБАкт - коефіцієнт оборотності активів;

КоефОбВлКап - коефіцієнт оборотності власного капіталу;

КоефобдебЗаб - коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості;

КоефОбКрЗаб - коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості;

КоефАвтНез - коефіцієнт автономії (фінансової незалежності);

КоефФінЗал - коефіцієнт фінансової залежності;

КоефФінЛев - коефіцієнт фінансового левериджу (фінансового ризику);

КоефПл - коефіцієнт платоспроможності (покриття);

КоефСпрСФ - коефіцієнт спроможності самофінансування;

КоефФінСт - коефіцієнт фінансової стійкості;

ЦОК – центр обслуговування клієнтів.

ВСТУП

Останніх років двадцять в національному газовому середовищі тривають системно-структурні трансформаційні процеси. Хронічні дисбаланси між пропозицією газових ресурсів та спадом сукупного попиту, які довго визрівали та вийшли на поверхню призвели до реформування газового ринку в межах регіонально-структурних одиниць. З огляду на важливість функціонування суб'єктів газорозподільних мереж, які діють за умов цілковитої нестабільності, структурних політично-економічних криз, інституціональна впорядкованість дозволить знизити рівень дисбалансу регіонального ринку газу, дозволить спрогнозувати ретроспективний інституціональний розвиток в довгостроковому масштабі, стимулюватиме інвестиційні вкладення та формуватиме цілісність та доступність лібералізованої газорозподільної системи регіону загалом.

Проблеми функціонування регіональних газорозподільних ринків вже тривалий час є предметом вивчення вітчизняних та закордонних науковців. Зокрема, значний внесок у розвиток теоретико-практичних аспектів регіональних газорозподільних ринків зробили такі науковці, як С. Груб'як, М. Коротя, П. Лінчевська, О. Павлова, К. Павлов [59, 60, 124, 125, 129, 141, 142, 190, 191, 192, 193, 186, 194, 195, 286, 287]. Інноваційні аспекти розвитку на газорозподільних підприємствах в контексті підвищення їх конкурентоспроможності розкрито в наукових працях учених: М. Короті, В.Купчака, О. Новосад, О. Шандрівської, А. Гораль, О. Дзьоби [55, 65, 66, 127, 128, 168, 169, 170, 171, 172, 285]. Дотично інституціональні аспекти розвитку підприємництва розглядалися вченими: М.Вебленом, А. Маршаллом, Е. Берштейном, Т. Гайдай. Водночас, все ще залишається

прогалина наукового та практичного поєднання інституціональної теорії з практичною площиною втілення модернізації газорозподільних підприємств Західного регіону України (ГРПЗРУ). Зрештою, на системному мезоекономічному рівні поєднуючи фрагментарність та імплементацію класичних ринкових теорій слід розробити гіпотезу стимулювання інституцій газорозподільних мереж Західного регіону, які формують відповідне газорозподільне середовище, від якого залежатиме ефективність, надійність та безпечність газопостачання.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ГАЗОВОЇ СФЕРИ

1.1. Історичні та економічні передумови виникнення інституціоналізму

Інституціоналізм - один з найбільш поширених напрямів економічних учень в усьому світі [16]. Сучасні економічні школи основних течій (кейнсіанство, монетаризм, теорія раціональних очікувань, соціальне ринкове господарство та ін.) , за словами проф. Я. О. Певзнера, “ ... потрібно розглядати як різновиди інституціоналізму або вступ до нього” [199]. Інституціональний напрям економічної думки зародився наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. [113, 147]. Причина його виникнення – перехід капіталізму в монополістичну стадію, яка супроводжувалася значною централізацією виробництва і капіталу, посиленням монополізації економіки, становленням світової системи ринкового господарства, різким загостренням соціальних суперечностей у суспільстві, посиленням впливу робітничого та профспілкового руху, демократизацією економічного і політичного життя [72, 73].

У найбільш гострій формі нові соціально-економічні проблеми кінця ХІХ – на початку ХХ ст. постали у США (найбагатшій та економічно розвиненій країні того часу). Тут процес переходу від економіки вільної конкуренції до ринкової моделі, монополізації та капіталістичного виробництва призвели до обмеження вільної конкуренції, що негативно відбилося на економічному становищі країни. Дрібні й середні підприємства не витримували конкуренції з великими й розорювалися. Поширювалися прояви економічної нестабільності, загострювалися проблеми зайнятості населення. Ринкова трансформація, посилення економічної нестабільності супроводжувалися соціальними змінами, що було направлено на демократизацію

процесу. У багатьох країнах світу помітно поживавився робітничий і профспілковий рух, посилилася його результативність. Соціально - демократичні партії розвивають інститути політичної демократії, парламентаризм, зміцнюють свій вплив та авторитет. У провідних європейських країнах розробляються та реалізуються на практиці соціальні програми [107]. Нові явища суспільного життя потребували адекватного теоретичного осмислення [17, с.23; 18], [131, с.18].

Відомі київські дослідники: член - кореспондент НАН України В. Д. Базилевич, проф. Н. І. Грежевська, Т. В. Гайдар та ін. цілком правомірно виділяють шість основних історичних передумов виникнення інституціонального економічного напрямку теоретичної думки [33, с.21; 34, с.37; 113, с.1069]. Серед них трансформаційні зрушення в ринковій системі під впливом монополій та корпорацій виробництва; прояви ринкової нестабільності, а саме циклічність, проблеми зайнятості населення тощо; наявність соціальних суперечностей, посилення робітничого та профспілкового руху; неспроможність неокласичної економічної теорії дати пояснення новим викликам економічного життя; виникнення потреби у суспільному контролі за ринковим механізмом та регулюванням суспільних відносин.

Неокласичні ідеї економічного лібералізму, що базувалися на визнанні економічної свободи, конкуренції суб'єктів господарювання та на невтручанні держави в економічне життя починають втрачати свою популярність. Виникають альтернативні ідеї, котрі пропонують своє бачення подолання суперечностей суспільного життя та його демократичного реформування. Одним з таких напрямів став інституціоналізм, який пропонує подолати негативні наслідки монополізації виробництва та встановити суспільний контроль над економікою [158, с.37; 264, с.114].

Інституціоналізм зародився на території США. Тут раніше, ніж в інших розвинених країнах світу, в результаті

прискореного техніко - економічного розвитку, гостро постало питання про необхідність вироблення нової економічної теорії, яка б дала можливість протистояти стихійній монополізації, боротися з її руйнівними наслідками та запустити господарський механізм у відповідність до нових ринкових потреб [14, с.15]. Перші паростки інституціональної економічної теорії з'являються в кінці XIX ст. і, на думку деяких вчених, припадають на час опублікування американським економістом, соціологом Торстейном Бунде Вебленом (1857 - 1929 рр.) монографії "Теорія дозвільного часу" в 1899 році [11, с.49; 22, с.22; 24, с.102; 25, с.282]. Отже, поширення монополістичних олігархічних ринкових структур, активізація господарської діяльності держави, зміни у соціальній сфері суспільства, неспроможність неокласичної економічної теорії дати пояснення викликам сучасності поставило під загрозу фундаментальні положення, створило умови для формування альтернативних наукових економічних течій.

Інституціоналізм увібрав у себе найновіші ідейно - теоретичні та методологічні досягнення економічних та суспільно - політичних учень кінця XIX – початку XX ст. [251, С.76]. Найбільше запозичень було взято із німецької історичної школи економічної думки. Її представники, спираючись на давні історико – філософські дослідження вчених Німеччини та інших європейських країн, історичну школу права, думки камералістів, котрі спрямовували суспільні науки на вивчення питань і проблем вдосконалення управління державою, ідеологію романтизму, звернулися до проблем моралі, духу суспільства, широко почали використовувати поняття інституцій як узагальнень нормативу, властивого для певного відрізка часу [261, С. 235]. Категорія інституцій стала центральною в інституціональній економічній думці.

Теоретичною основою німецької історичної школи послужило вчення мислення національної єдності – Ф. Ліста (1798 - 1846 рр.) [139, С. 155 – 156]. Він розробив

теоретичну систему, яка опиралася на такий метод дослідження, де економічні явища і процеси розглядалися в історичному аспекті, обґрунтував вчення про стадії економічного зростання. У праці “Національна система політичної економії” (1841р.) виділяє п’ять стадій: мисливську, пастушу, землеробську, землеробсько - мануфактурну, землеробсько - мануфактурно - торговельну. Відстоює право кожної нації на специфічний характер розвитку економіки.

Існування універсальних законів заперечується на тій підставі, що різні країни перебувають на різних стадіях економічного розвитку. Їхні економіки не можна підпорядкувати єдиному універсальному закону. Кожна країна має свій, власний шлях розвитку економіки, історичну особливість і специфіку. Такі погляди Ф. Ліста були близькі громадянам Німеччини, його батьківщині та іншим країнам, котрі в економічному відношенні відставали від інших, більш розвинених країн і не могли з ними конкурувати [35, 37].

Економічна політика держави, на думку Ф. Ліста, повинна будуватися на таких принципах, які враховували б особливості, стадії та її рівень економіки, на якій вона перебуває, щоб найкраще сприяти розвиткові продуктивних сил. Якщо країни перебувають на однакових стадіях розвитку, то вони можуть дотримуватися принципу вільної торгівлі, коли ж – на різних стадіях, то найкращим засобом протидії конкуренції може бути протекціоністська політика, котра захищає власне виробництво від іноземного насилля. Ф. Лист писав: “... продуктивні сили залежать не тільки від праці, заощаджень, моральності та здібностей або від володіння природними фондами і матеріальними капіталами. Вони залежать також від соціальних, політичних і громадських закладів, а також законів і, насамперед, від гарантії їх незалежного існування та національної могутності” [139, с.150].

До продуктивних сил нації віднесено природні багатства країни, матеріальний капітал (мануфактура, сільське господарство, торгівля), політичні та громадські установи, моральні й фізичні сили людини. “Політична економія, - пише вчений, - повинна бути наукою, яка, віддаючи належне сучасним інтересам і особливому становищу націй, учить, як саме кожна нація може піднятися до такого рівня економічної культури, щоб її союз з іншими націями був можливим і корисним” [27, С.152].

Ідеї, започатковані Ф. Лістом, знайшли продовження в працях відомих німецьких вчених В. Г. Ф. Рошера (1817-1894 рр.), Б. Гільдебранда (1812-1878 рр.) та К. Г. А. Кніса (1821-1898 рр.). У роботах названих вище дослідників економічні явища і процеси вивчаються в національній і часовій визначеності, заявлено про формування нового напрямку економічної думки – історичної економічної школи, названу у науковій літературі ще старою школою. Засновником її був В. Г. Ф. Рошер, німецький економіст, професор Лейпцизького університету.

Погляди В. Г. Ф. Рошера в галузі економічної науки викладено у працях “Програма лекцій з історичного методу” (1854р.), “Система політичної економії” (1854 - 1894 рр.), “ Історія національної політичної економії” (1874р.) та ін. У них відмічається, що господарський розвиток кожної країни має специфічні особливості, залежно від конкретно – історичних, геополітичних та природних умов, політичних інститутів, звичаїв та традицій. Тому не може бути універсальних економічних законів, придатних для всіх країн, а разом з тим, єдиної політичної економічної науки. Автор відмічає, що “одного економічного ідеалу не може бути для народів, подібно до того, як одяг не шують за однією міркою” [206, с.53].

Завдання економічної науки не стільки в теоретичному аналізі, отриманні абстрактних висновків, скільки у вивченні історичних матеріалів, конкретних форм і методів господарської діяльності, висвітленні особливостей

економічних процесів, законів у національних країнах. Наука повинна займатися розробкою практичних рекомендацій, щоб уміло використовувати наявний потенціал нації, спрямовувати його на загальний розвиток і вдосконалення суспільства, на довгострокову його перспективу [39].

Окремі індивіди керуються у своїх діях не лише прагненням до економічної вигоди, але і суспільними інтересами, почуттями національної єдності, сімейними турботами тощо. Некономічні фактори, на думку дослідника, суттєво впливають на прагнення та вчинки людей. Для вивчення законів функціонування національних господарств доречно буде звертатися до міждисциплінарного підходу. “Наша мета, - пише вчений, - просто описати економічну природу людини та її економічні бажання, дослідити закони і характер рішень, що їх приймають для задоволення цих бажань. Таке дослідження може бути здійснене за умови тісного контакту з іншими знаннями із національного життя, наприклад, з історії цивілізації” [222, с.53].

В. Г. Ф. Рошер розробив власну концепцію історичного розвитку нації. Він її поділив на три великі періоди: перший (давній), де головним фактором виробництва виступає земля; другий період (середньовічний), при якому яскраво про себе заявила цехова організація виробництва. Третій період (новий) пов'язаний з існуванням капіталу. У цьому періоді з'являються великі можливості для економічного прогресу нації, зумовлені заміною ручної праці машинною, розвитком індустрії та транспорту. Разом з тим В. Г. Ф. Рошер вважав, що “ ... кожна революція, яка б не була валика потреба у змінах, здійснюваних нею, залишається все - таки завжди найбільшим нещастям, великою і нерідко смертельною хворобою громадського життя” [222, с. 51].

Б. Гільдебранд, проф. Бернського, Марбурзького і Цюріхського університетів у праці “Політична економія сучасного і майбутнього” (1848 р.) здійснив спробу “ ...

перетворити політичну економію на теорію, що має справу з економічним розвитком народів”. Предметом дослідження політичної економії вважав закони господарського розвитку нації, які можна вивчати за допомогою історії та статистичних даних. Відкидається концепція “економічної людини”, підкреслюється вплив на економічну діяльність моралі, права і звичаїв. “Людина, - заявляє дослідник, - істота соціальна, вона є продуктом цивілізації й історії. Її потреби, її освіта і її ставлення до речових цінностей, як і до людей, ніколи не залишаються незмінними, а географічно й історично безперервно змінюються та розвиваються Політична економія має бути наукою морального світу” [54, с.213].

К. Г. А. Кніс, німецький економіст, проф. Гейдельберзького і Фрайбурзького університетів у праці “Політична економія з погляду історичного методу” (1853 р.) відкидає повторення економічних явищ в історії різних народів, заперечує існування універсальної економічної науки. В силу неповторності господарського розвитку та унікальності різних народів учені не здатні зробити узагальнення. Вони можуть лише описати виникнення і розвиток економічних явищ і процесів. Якщо і спостерігаються деякі узагальнення, то це лише аномалії, обумовлені конкретними обставинами [204].

Представники старої історичної школи Німеччини сприйняли основні ідеї концепції “національної економіки” Ф. Ліста. Вони вказали на цінність економічних знань, показали еволюцію понять, теорії у процесі історичного розвитку та інституційних змін. Ввели в обіг поняття нації як єдиного господарського організму, діяльність якого підпорядковується не егоїстичним інтересам особи, а колективним завданням. Цілі і завдання у різних націй різні, тому визначити закони, придатні для всіх націй не можливо, бо не враховуються національно - культурні традиції, особливості, котрі повинні бути у господарських структурах та способах їх функціонування. Відомий вчений - економіст Б. Селігмен зазначає: “ ... перш ніж

перейти до будь - якого узагальнення вони (представники німецької історичної школи) намагалися зібрати весь фактичний матеріал про відповідні події в попередній період і в теперішній час. Вони були впевнені, що такий метод дозволить їм зробити висновки більш ґрунтовними, ніж холодні і байдужі до людини дедуктивні побудови англійських економістів” [72, с.458], [228, с.129].

Було сформульовано методологічні положення, яких дотримувалися наступники старої історичної школи, піднесено значення використання історичного методу у наукових дослідженнях, обґрунтовано важливу роль держави у трансформації економіки. А. Маршалл, засновник неокласичного напрямку економічної теорії, писав: “Німецькі дослідники здійснили ретельний і глибокий аналіз, який помітно збагатив наші знання і значною мірою розширив межі економічної теорії” [113, С.126]. Разом з тим слід відмітити, що представники старої німецької історичної школи не змогли побудувати цілісної економічної концепції, альтернативну класичній теорії. Відкинувши поняття про економічний закон, абстрактно - дедуктивний метод дослідження підмінили їх економічною історією та економічною політикою. Вивчення проблем функціонування ринкової економіки замінили вивченням її еволюції та збиранням фактів. Широко не користувалися, ними же запропонованим, історичним методом дослідження.

Нове покоління вчених, котре почало розвивати далі історичний метод дослідження, у 70 – 80 -х роках ХІХ ст. об’єднується в нову (молоду) історичну школу. Вона стала наступницею старої школи. Становлення нової історичної школи відбувалося також у Німеччині, але в дещо інших соціально - економічних і політичних умовах. В цей час уже завершилося об’єднання німецьких земель в одну державу.

Нові явища суспільного життя породили і нові проблеми. Класична політична економія та маржиналізм не могли пояснити і дати відповіді на поставлені життям виклики. Молоді дослідники вимагають неордоксального

підходу, звертаються до ідей і теоретичних положень старої історичної школи, збагачуючи їх новим трактуванням поставлених завдань. Г. фон Шмоллер (1838 - 1917 рр.), Л. Й. Брентано (1844 - 1931 рр.), К. Бюхерх (1847 - 1930 рр.), А. Вагнер (1835 - 1917 рр.) та ін. почали вивчати нові господарські явища і процеси для вирішення практичних завдань економіки з позицій історичного методу, поглиблюючи його та розвиваючи далі. Особлива увага при цьому звертається на соціальні інституції, зокрема державу, як важливий інструмент еволюції суспільства, соціальної рівноваги та досягнення загальнонаціональних завдань. Молода історична школа, на відміну від старої, не була однорідною. З самого початку виникнення, відразу розпалася на дві течії: консервативну і буржуазно - ліберальну [40, 41].

Консервативний напрям очолив німецький економіст, проф. Берлінського, Галльського та Стразьбурського університетів Г. фон Шмоллер, який у своїх дослідженнях звертався до традиційних норм німецького суспільства, націоналізму й монархізму. Лідером другого напрямку став Л. Й. Брентано, ідеолог буржуазно - ліберального крила німецької соціал - демократії. Він виступав за поступове реформування суспільства на основі розвитку профспілкового руху та досягнення "класового миру"

Г. фон Шмоллер у працях "Основи загального вчення про народне господарство" (1872р.); "Народне господарство, наука про народне господарство та її методи" (1897р.) та в ін. намагався перетворити економічну теорію в історико - етичну науку. Вперше в історії економічної думки запровадив "етичний принцип" в економічних дослідженнях. На його переконання, господарське життя нації визначається не лише природними і технічними факторами, але, в перше чергу, - моральними. Суб'єкти господарської діяльності набагато більше пов'язуються "спільністю мови, історії, звичаїв та ідей", ніж економічними чинниками, бо на всю поведінку людей, в

тому числі й на економічну діяльність, впливає правова морально - духовна суспільна свідомість.

Політичну економію Г. фон Шмоллер вважав наукою, яка повинна вивчати діяльність людини, спрямовану на задоволення різноманітних потреб. Названа наука не може ігнорувати вчинки людей, спонукальні мотиви людської діяльності. Вчений підкреслює необхідність міждисциплінарного підходу, зв'язку політичної економії з політикою, соціологією, економічною історією з метою скрупульозного вивчення культурних, економічних, соціальних і географічних відмінностей у різних груп населення.

“Особливо важливо з'ясувати, - писав він, передовсім виникнення окремих господарських інститутів, а не усього обсягу народного господарства або ж універсального світового господарства. Немає необхідності ставити широкий спектр історичних проблем, необхідно за використанням строгого історичного методу вивчити одичне” [271, С.15].

Державу Г. фон Шмоллер вважав важливим інструментом, “вагомим речовим капіталом нації”, що протистоїть масовим зловживанням та егоїзму. Помітне місце відводив державному етико-правовому регулюванню, котре покликане забезпечити успішний економічний розвиток нації та ліквідувати соціальні суперечності.

Для практичної реалізації ідей історичної економічної школи в Німеччині (1872 р.) організовує спілку соціальної політики. Вона займалася в основному пропагандою необхідності проведення соціально-економічних реформ [196].

Л. Й. Бретано, професор Мюнхенського університету, економічні погляди відобразив у творах “Сучасні робітничі гільдії” (1871-1872рр.), “Класична політична економія” (1888 р.) та ін. Він не визнавав універсальних економічних законів. Теоретична економія, на його думку, не має прикладного характеру, являється другорядною навіть у

порівнянні з безпосереднім спостереженням чи описом економічних явищ. Б. Селігмен підкреслював, що “Бретано, безсумнівно, належав до числа найбільш талановитих представників німецької історичної школи. Намагаючись надати історії і політичній економії наукового характеру, він водночас усвідомлював, що їм притаманні риси мистецтва, оскільки лише останні оживляють ці науки” [225, С.466].

До представників «першої хвилі» нової історичної школи належав економіст К. Бюхерх. У книзі “Виникнення народного господарства” (1893 р.) на основі мінової концепції визначає три ступені розвитку господарства: 1) самодостатнє натуральне господарство, виробництво якого підпорядковане задоволенню власних потреб; 2) міське господарство, де продукція від виробника до споживача опосередковується місцевим ринком; 3) народне господарство з розвинутим національним ринком. На цій останній, третій стадії існує істинний капіталізм, бо саме тут найповніше реалізуються такі економічні категорії як, наприклад, капітал і процент.

Популярністю користувалися праці А. Вагнера (1835-1917 рр.) та Г. Ф. Кнаппа (1842 -1928 рр.). Перший з них обґрунтував ідею про перетворення державних фінансів на інструмент для забезпечення соціальної справедливості, розглядав систему оподаткування як складову частину політичної економії. Другий вчений у книзі “Державна теорія грошей” (1895 р.) виклав сутність грошей як загального платіжного засобу та міри вартості.

Яскравими представниками «другої хвилі» розвитку нової історичної школи були В. Зомбарт (1863-1941 рр.), учень Г. фон Шмоллера та К. Е. М. Вебер (1864 -1920 рр.). В. Зомбарт – німецький економіст, історик, філософ, професор Бреславського, пізніше Берлінського університетів. Його основні роботи: “Три політичні економії” (1929 р.), “Торговці та герої” (1915 р.), “Буржуа. Етюди з історії духовного розвитку сучасної економічної людини” (1923 р.), « Німецький соціалізм» (1934 р.) та ін. У

своїх ранніх працях вчений виступає прихильником економічного вчення К. Маркса, хоча, при цьому, і не відмовляється від необхідності проведення буржуазно - ліберальних реформ. Його роботу “До критики економічної системи К. Маркса”, за вдалий виклад марксистської теорії, високо оцінив Ф. Енгельс. Пізніше, в роки Першої світової війни та після неї, тяжіючи до націонал-консерватизму, В. Зомбарт відходить від вчення К. Маркса, виступає з критикою щодо матеріалістичного тлумачення історії, класової боротьби, а також диктатури пролетаріату.

Автор визначає три групи чинників системи господарського розвитку: техніко-економічні, соціально - організаційні та соціально - психологічні. До складу двох останніх груп включаються ще ідеологія, свідомість і мислення. Проаналізувавши історію духовності сучасної економічної людини, дослідник показує еволюцію капіталізму. Розвиток європейського капіталізму розглядає як послідовний процес зміни фаз еволюції: народження, молодість (ранній капіталізм), зрілість (розвинений етап капіталізму), старість (пізній період капіталізму). Стадії економічного розвитку капіталізму В. Зомбарт розглядає як втілення певних форм господарювання, котрі сприяють зростанню багатства, переважно у грошовій формі [234, 235]. Ранньокapіталістичний період, на його думку, був густо обплутаний докапіталістичними зв'язками. Його виробництво здійснювалося частково заради задоволення потреб. Зрілий капіталізм визначається ним уже як господарська система, де виробництво підпорядковується інтересам прибутку [47].

Капіталістичне суспільство, підкреслює вчений, крокує до “змішаної” господарської системи, де будуть гармонійно поєднуватися різні види і форми господарської діяльності: приватні, кооперативні, колективні, суспільні, великі та дрібні заклади, селянські, ремісничі господарства та об'єднання. Існування різних укладів, на глибоке переконання В. Зомбарта, сприятиме зміцненню

державної влади, трансформації капіталізму у високоефективне суспільство.

Підприємництво В.Зомбарт визначає як прагнення до самовизначення і влади. “Прагнення до влади і прагнення до грошей, - пише автор, - переходять одне в одне: капіталістичний підприємець прагне до влади, щоб здобути (прибуток) і “здобуває, щоб добитися влади” [104, С.82]. Дослідник виділяє шість основних типів капіталістичних підприємців: розбійники (учасники військових походів та закордонних експедицій, які грабують золото і захоплюють екзотичні товари), феодали (продавці сільськогосподарської продукції, зокрема зерна і вовни, комерсанти з продажу та експлуатації природних багатств), державні діячі та службовці (чиновники, що спрямовують діяльність промислових і торговельних об'єднань та компаній), спекулянти (банкіри, лихварі, власники акціонерних товариств), купці, що вкладають капітали у процес виробництва продукції, ремісники (поєднують в одній особі майстра і комерсанта).

Розширення виробництва, на думку В. Зомбарта, з плином часу приводить до диспропорції між видобувною і промисловою галузями виробництва, між обсягами основного і грошового капіталів. Все це породжує спад економіки. Чергування періодів піднесення і спаду виробництва є необхідною умовою розвитку “капіталістичного духу”.

Мислителем широкого діапазону був видатний німецький економіст, історик і соціолог професор Берлінського, Гейдельберзького, Мюнхенського і Фрайбурзького університетів М. Вебер (1864-1920 рр.). Він займався вивченням процесів історичного розвитку, створив концепцію зародження західноєвропейської цивілізації, поглибив методологію аналізу економічних явищ і процесів, звільнивши її від націоналізму, а історичний метод дослідження від односторонності. На думку багатьох вчених світу, творчість М. Вебера була вершиною розвитку нової історичної школи [23, С. 6-9].

М. Вебер написав ряд праць. Найбільш важливі з них – “Протестанська етика і дух капіталізму” (1904 р.), “Загальна економічна історія” (1920р.) та ін. Викладаючи на сторінках праць своє бачення розвитку економічного життя, учений визнавав його залежність від загальних законів, котрі, незважаючи на специфічні конкретно - історичні умови і національно - культурні традиції окремих країн, прокладають собі шлях у майбутнє.

М. Вебер висунув оригінальну теорію генезису капіталізму як форми цивілізації. Релігійною силою його розвитку повинна виступати раціоналізація суспільного життя. На його думку, капіталізм як правило виникає там, де « ... існує раціональне прагнення до капіталістичного прибутку» [113, с.475], а діяльність людини « ... спрямована на планомірне використання матеріальних засобів або особистих зусиль для отримання прибутку таким чином, щоб розрахований у балансі кінцевий дохід підприємства, виражений матеріальними благами в їх грошовій цінності, перевищував капітал , тобто вартість використаних на підприємстві матеріальних засобів» [23, с.48]. Розвиток капіталізму дослідник пов'язував з ліквідацією традиціоналізму, утвердженням формальної раціональності в усьому житті суспільства (наука, релігія, право, організація підприємств, державне управління тощо).

Для осмислення конкретних фактів історичного процесу М. Вебер розробив теоретичну схему, абстрактні мисленні конструкції, які отримали назву “ідеальні типи”. Ця штучна побудова, на думку вченого, буде полегшувати виявляти закономірності економічного розвитку. Незважаючи на ідеальність, у них він помічав наявність елементів реальності, котрі можна буде використовувати як інструменти аналізу, що втілюються в логічних поняттях (феодалізм, капіталізм, економічна людина та ін.). Порівняння реальних фактів з абстрактними теоретичними моделями дозволить виявляти унікальні, рідко повторювальні важливі риси та аспекти, характерні

конкретним явищам чи окремій ситуації [23, с.25-26]. Концепція «ідеальні типи», на глибоке переконання дослідника, допомагатиме систематизувати історичний матеріал, виступатиме важливим інструментом аналізу минулого і сучасного.

В цей же час, Вебер був схильним вважати можливі проблеми політичної економії – односторонніми, віддаючи перевагу при цьому значно ширшим і загальним проблемам. Хоча йому і належить велика кількість робіт, у змісті яких відображено різні сфери політичної економії, він не був істинним економістом-теоретиком. В найбільшій мірі його цікавила економічна соціологія з точки зору якої він би міг вивчати характерні для епохи інститути» [113, с.473].

Вчені старої, нової чи молоді німецьких історичних шкіл обробили великий масив фактичного і статистичного матеріалу з історії господарств різних видів та форм (ремісничі цехи, купецькі гільдії, господарські, фінансові організації, установи тощо) в багатьох країнах Європи. Однак узагальнень не зробили, посилаючись на безрезультативність абстрактних тлумачень. Історію господарства розглядали не стільки як історію матеріальної культури, а скоріше, за все, як духовні цінності: погляди, звички, уявлення, почуття, психологічний стан людини та ін. Г. фон Шмоллер уявляв народне господарство як «психологічний апарат», у якому концентрується дух нації. Найбільшим виразником духу вважав державу. Ставлення до держави як до важливого інструменту господарського життя у представників старої і нової школи різнилося. Стара школа покладала велику надію на державу як на стимулятор розвитку, захисника національного господарства від іноземної конкуренції, нова школа вбачала у ній втілення національної єдності та злагоди, які, на думку її представників, становлять необхідну умову економічного процвітання та соціальної гармонії. На державу покладалося завдання й покровительства в освіті, охороні здоров'я та ін., спираючись на кооперативи та каси взаємодопомоги. Але при цьому, посилаючись на

специфіку, особливості історичного розвитку кожної нації, представники історичних шкіл заперечували будь - яку закономірність суспільного поступу. Навіть у межах окремої країни не могли побачити спільної траєкторії еволюції різних господарських форм [48].

Фундатори інституціонального напрямку економічної думки взяли у свій арсенал дослідження історичний метод, розроблений представниками німецьких істотних шкіл. Теоретичні та методологічні розробки названих шкіл спровокували навіть проведення дискусії про методи пізнання економічних явищ і процесів, які розпочалися у другій половині ХІХ ст. За словами професора М. Д. Кондратьєва, історична школа вперше поставила питання «... чіткого і критичного усвідомлення самої проблеми економічних досліджень» [120, с.163].

Близькості поглядів інституціоналістів до теоретичних положень німецьких історичних шкіл певною мірою вплинуло й те, що багато американських вчених, котрі виступили фундаторами інституціонального напрямку економічної теорії, в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. навчалися в університетах Німеччини. Вони були добре обізані з досягненнями німецької економічної науки. Це, зокрема, визнання різноманітних неекономічних інституцій, аналіз економічних явищ та процесів у їх історичному розвитку. Проте, на відміну від німецьких вчених, вони більше зосереджувалися на недоліках аналізу економіки як системи незалежних індивідів: господарства, продавців, покупців, що діють на вільному ринку. Але, при цьому, не переносили механічно на американський ґрунт отримані наукові здобутки. Вони застосовували їх творчо, пов'язували із специфікою розвитку економіки своєї країни, з особливостями дослідження складних і суперечливих соціально-економічних явищ. Разом з тим, у наукових поглядах між основоположниками інституціоналізму та представниками німецьких історичних шкіл були й розбіжності. Основна з них – це відношення до держави. Німецькі вчені відстоювали

позиції етатизму, фетишизації держави і централізму, основоположники інституціоналізму не підтримували ідеї одержавлення економіки. До піднесення могутності держави ставилися насторожено, розглядали її як інструмент суспільного контролю і процесу, орган втілення інтересів суспільства та його демократичної організації.

На формування інституціональної економічної теорії помітний вплив мав англійський ліберальний реформізм. Послідовникам інституціоналізму імпонували ідеї засновника соціального позитивізму, видатного англійського вченого, економіста й філософа Дж. С. Мілля (1806-1873 рр.). Головна його робота «Основи політичної економії і деякі аспекти її застосування до соціальної філософії», написана в 1898 році, стала своєрідним підсумком розвитку економічних знань за першу половину XIX ст. і майже півстоліття, до появи книги «Принципи політичної економії» у 1890 році англійського економіста, фундатора неокласичного напрямку в економічній теорії А. Маршалла (1842-1924 рр.), була основним настільним підручником з економіки для студентів в університетах Європи [147, с.41]. Названа книга Дж. С. Мілля кілька разів перевидавалася, перекладалася німецькою, іспанською, французькою та іншими європейськими мовами. І. Я. Франко, видатний мислитель, письменник, літературознавець, філософ України писав, що він підготував «... невеликий елементарний підручник економії суспільства по Міллю, Чернишевському і Марксу» [260, с.18].

Дж. С. Міль виступає як систематизатор і популяризатор економічних знань, поглиблює і уточнює ряд їх важливих положень, повніше аргументує, дає більш вичерпні формулювання, бо, як він цілком слушно зазначав, у «... дискусіях останніх кількох років народилося багато нових ідей». Крім того, й сам плідно працює над дослідженням важливих економічних проблем. Його метод дослідження, як відмічає Дж. С. Міль, складається із двох вихідних пунктів : 1) висновки і

обґрунтування важливі (справедливі) за певних умов; 2) вони не мають загального характеру, бо в економічному житті багато причин, де важко визначити головне.

Сучасний капіталізм Дж. С. Міль не вважав досконалим та ідеальним ладом. Для його поліпшення запропонував широку програму соціальних реформ, якою жваво цікавилися майбутні фундатори інституційного напрямку економічної науки. У соціальній програмі вчений намагається « ... поєднати максимум індивідуальної свободи в дії зі спільними володіннями природними багатствами планети земля та рівною участю всіх у продуктах праці». Він виступав проти надмірного втручання держави в економічне життя. Припустив можливість її втручання лише у випадках, коли вони диктувалися розумінням доцільності. Дж. С. Міль не підтримував політики протекціонізму, стверджував, що «суспільним принципом має стати *laissez faire*». Щодо впливу держави на процес суспільства, то виділяє її обов'язкові і не обов'язкові функції. Під керівництвом держави обов'язково повинна проводитися робота по зрівнянню прав чоловіків і жінок, легалізація діяльності профспілок, домагатися соціальної справедливості, яка « ... найбільш вигідна... для загального блага, для організації промислового виробництва» [154, с.43].

Привертав увагу засновників інституціонального напрямку економічної науки й соціальний напрям політичної економії. Основні його ідеї знайшли відображення у програмі Спілки соціальної політики, заснованої у Німеччині в 1872 році. Прихильники соціального напрямку не визнавали існування об'єктивних економічних законів. Виробництво трактували як суто технічний процес, визнавали перевагу неекономічних чинників соціально-економічного розвитку, передусім правових, підвладним етичним нормам. Для досягнення морального ідеалу («достойного існування усіх членів суспільства») вивчали питання соціальної справедливості,

соціальної мотивації та ціннісних факторів економічної поведінки.

До найбільш відомих вчених названого вище напряму належали: Р. Штольцман (1852 -1930 рр.), Р. Штаммлер (1856-1938рр.), Ф. Оппенгеймер (1864-1943 рр.) та ін. Р. Штольцман у своїх працях «Соціальні категорії» (1896 р.) та «Мета в народному господарстві» (1907 р.) вказує на те, що виробництво є переважно технологічним процесом, який проявляється у суспільному поділі праці, що є нейтральним по відношенню до суспільства. В економіці панують моральні ідеали, а капіталістичне виробництво є втіленням моральних цілей та досягненням життєвого достатку членів суспільства. Соціальних суперечностей не існує, то підприємці виступають вождями нації і виробництва, а робітники виконавцями їх волі.

Р. Штаммлер у роботі «Господарство та право з погляду матеріалістичного розуміння історії» стверджує, що « ... соціальне явище є ззовні відрегульованим суспільним життям людей; тому «... цінність має значення лише для обміну товарів на основі ... існуючого правопорядку» [272, с. 277].

Австрійський економіст і соціолог Ш. Шпанн у праці «Фундамент народного господарства» (1918 р.) розглядає суспільство як цілісний життєвий організм, котрий базується на свідомому поділі праці і об'єднує людей в межах національної держави. Основою суспільного розвитку вважає принципи підпорядкування, виступає проти демократизації суспільного життя. Головне завдання держави вбачає а організації господарської діяльності на основі корпоративного устрою, який повинен забезпечити єдність інтересів робітників і підприємців.

Оригінальністю наукових поглядів відрізнявся Ф. Оппенгеймер. Він виступав за повернення суспільства до природного стану, тобто до існування простого товарного виробництва, яке ототожнював з «ліберальним соціалізмом», що базується на приватній власності та ринковому обміні.

При розробці ідейно-теоретичних положень інституціональної економічної теорії її основоположники зверталися й до еволюційного вчення Ч. Р. Дарвіна (1809-1882 рр.), котре, на основі вивчення великого пласту емпіричного матеріалу у сфері біології та сільського господарства, по-новому підійшло до пояснення питання про зародження і розвиток рослинного і тваринного світу, походження людини, поставило вимогу про необхідність перегляду існуючої концепції світобудови. Вчення Ч. Р. Дарвіна похитнуло теорію про божественне походження людини, нанесло руйнівний удар по релігійним уявленням про походження життя на планеті і виникнення людини, кинуло виклик усім світовим релігіям того часу, викликало обурення церковників, зробило науку і релігію двома ворожими, не примиреними таборами. [29, с.306].

У роботі «Походження людини і статевий добір (1871 р.) Ч. Р. Дарвін піддає критиці концепцію походження людини та інших живих істот Богом, показує їх природній, еволюційний шлях створення і розвитку. Вчення про еволюцію вченого церква назвала «скотинячою філософією». Багато друзів відвертаються від нього. Один з них у листі записав : «Нині –один із нащадків мавпи, у минулому – ваш старий друг» [29, с.306].

Окремі ідеї було взято із теоретичних положень європейських соціал-демократичних економічних концепцій, праць їх лідерів. Керівник німецької соціал-демократії Е. Бернштейн (1850 – 1932 рр.) вказував на необхідність визнання неекономічних чинників та суспільних можливостей в економічному розвитку людства.

Він писав: « ... поряд з розвитком і впливом продуктивних сил і відносин відводити належне місце правовим і моральним поняттям, історичним і релігійним традиціям епохи, впливу географічних та інших факторів, до яких, безумовно, належить і природа самої людини та її духовні здібності» [15, с.11].

1.2. Інституціональне середовище функціонування європейського ринку природного газу

1.2.1. Загальні тенденції функціонування ринку природного газу в ЄС

Радикальні зміни, котрі відбуваються у світовому газовому ринку є наслідком мінливості цін на вуглеводні ресурси, хаотичністю попиту та посиленням впливу недобросовісної конкуренції. Однак, світове енергоспоживання останніми роками враховувало 11,8 млрд тон нафтового еквіваленту, де близько 81% належить нафті, газу та вугіллі. Враховуючи прогноз Всесвітньої енергетичної ради протягом 2020-2030 років, споживання енергетичних ресурсів збільшиться на 55%, а капіталовкладення в енергетичну сферу становитимуть 16 трильйонів доларів США. Запас невикопних енергоресурсів здатен забезпечити лишень половину приросту енергії. До 2035 року відбудеться стрімке зростання попиту на нафту та газ. У промисловості країн Китаю, Близького Сходу, США, Євросоюзу та інших країн відбуватиметься заміщення вугілля природним газом, що в свою чергу призведе до зростання частки імпортного газу від 50% у 2015 року до 80% у 2016 році. Суттєве збільшення видобутку сланцевого газу забезпечуватиме і надалі більшу половину поставок газу, а видобуток скрапленого природнього газу призведе до створення диверсифікованого світового газового ринку [279].

В зв'язку з затвердженим планом реформування газового сектора у березні 2015 року було трансформовано структуру корпоративного управління компанії групи «Нафтогаз» у відповідність принципів ОЕСР. Загалом, в межах світового впливу виділяють три найпотужніших регіональних ринків природнього газу: північноамериканський, азійськотихоокеанський та європейський, кожен з яких має особисті критерії, котрі лягли в основу формування запасів, споживчого

потенціалу, переміщення газових ресурсів та ціноутворення.

Безапеляційними лідерами у світовому газопостачанні є: Іран (34 трлн.що м.куб.), і Катар (24,5 трлн.м.куб), що сумарно дає можливість їм володіти половиною всіх запасів природнього газу. Останнім часом, простежується зростання запасів природнього газу за рахунок зростаючого потенціалу Туркменістану та США, в основному за рахунок розвідки та освоєння сланцевих родовищ. В межах регіонів найбільший вплив на формування світових запасів газу здійснюють: Близький Схід (43%), Європи та Євразії (30 %), в той же час, в країнах ЄС зосереджено близько (0,7%) світових запасів, що свідчить про суттєву залежність їх від імпортного постачання. Що стосується України, то вона володіє 0,6 трлн. м.куб запасів природнього газу, що дозволяє спрогнозувати сприятливий аналіз для газодобувних компаній та наростити потенціал та видобуток до 2030 року задля максимального покриття внутрішніх потреб у газі. Свідченням цього є динаміка доведених запасів природнього газу за 2005-2015 рр, трлн. м.куб. [280].

Світовий видобуток газу є результатом діяльності здебільшого семи країн світу, три з яких демонструють негативну тенденцію щодо його приросту (Російська Федерація, Алжир, Індонезія). В напрямі видобутку природнього газу слід відмітити узагальнену тенденцію його до зростання. Останніми роками світовим лідером по видобуванню газу є США, які з 2009 року витіснили з лідерства Російську Федерацію, та наростили видобування газу на 5.3 % в 2018 році, в основному шляхом нетрадиційних джерел газу, зменшуючи водночас традиційне газопостачання. Частка видобутку газу є такою: Північна Америка (28.1%), Європа та Євразія (27.8%), країни Близького Сходу (17.4%).

За прогнозами газових аналітиків важливим проектом, що дозволить вплинути на світове видобування газу є розробка гігантського родовища Лівіафан – розташованого

на Середземному морі між Хайфою та Кіпром, запаси якого становлять 600 млрд.м.куб. Дане родовище плануються до запуску в кінці 2019 року та в подальшому дозволить досягти частку видобування газу до 21 млрд.м.куб та стабільно постачати енергію на електростанції Ізраїлю, та збільшити експортні поставки газу у Єгипет та Йорданію. Щодо латиноамериканського регіонального газового ринку, то дієвим проектом там є видобуток сланцевого газу в регіоні Вака Муерте в Аргентині, яка посідає третє місце у світі за обсягами розвіданих родовищ сланцевого газу, після США та Китаю. Зокрема газовими інвесторами протягом останніх десяти років вдалося вкласти в розвідку та видобуток газу там близько 10 млрд.дол [298].

За повідомленнями газових експертів, капітальні витрати газових та нафтових компаній на розвідку та видобуток ресурсів у 2015-2020 роках зменшилися на 22 %, що дозволить зберегти 740 млрд.дол. Після анексії Російською Федерацією частини території України – АР Криму та втрати впливу на діяльність АТ «ДАТ Чорноморнафтогаз» втрати для України від видобутку газу сягнули 2.8 %, результатом чого стало підвищення рентних платежів та зростання ціни на м.куб. газу. Світове споживання природнього газу має стрімку зростаючу направленість свого росту. Якщо, проаналізувати 2018 рік, то на потреби світового споживання припадало 3 468,6 млрд.м.куб, що більше на 1, 7 % порівняно з минулим роком. Це відбулося передусім через збільшення споживчої частки США до 3%, ЄС до 4,7%, країнах Близького Сходу до 6,2%. Водночас, темпи зростання попиту на природній газ у Китаї уповільнилися до 2014 %, що є меншим на 4,6 % порівняно з минулим роком. Унаслідок збільшення виробничих потужностей електроенергії атомними станціями Японії та Південної Кореї, а також падінням попиту на електроносії промисловими підприємствами зменшується частка у споживанні на Азійсько-тихоокеанському регіоні на 0.5%.

В. той же час простежується тенденцію країнами Європи в збільшенні об'ємів споживання, починаючи з 2011 року, як наслідок зниження ціни на газ та відміни від використання вугілля, виходячи з принципів екологічності на електростанціях країни. Зростання споживання газу, матиме позитивний ефект для країни та світового спітовариства лишень в умовах стрімкого зростання виробничих об'ємів країни та здійснення економічного зростання. За інших енергозберігаючих та енергоощадних заходах, існує загальна тенденція до зменшення споживання газу.

Не менш важливим питанням є спосіб транспортування газу, диверсифікація якого напряму пливає на ціну. Традиційною формою залишаються трубопостачання, інноваційним аспектом є зкраплений природний газ (ЗПГ).

Транспортування газу трубопроводами є дуже складним, дорогим, ризиковим та гальмівним відносно створення лібералізованого газового ринку.

Але, на разі це є найбільш популярний та поширений спосіб передачі газових ресурсів, яким було передано до Європи близько 67% газу. Відомо, що серед основних експортерів вагом а частка належить Росії- близько 193 млрд.м.куб., та Норвегії -109.5 млрд.м.куб. Хоча, останніми роками, простежується динаміка збільшення зрідженого природного газу на світових газових ринках до річного транспортування 338млрд.м.куб. Цей показник збільшився через зростання потенціалу нарощення з Австралії та Катару. Водночас, для країн Азійсько-Тихоокеанського регіону є характерним збільшення імпортування газу до 238 млрд.м.куб.

Політика ціноутворення на світових та регіональних газових ринках здійснюється в умовах загострення боротьби за споживача між в основному Катаром, США, Росією та Алжиром. На процес ціноутворення впливає також і ціна на нафту, формуючи прямо - пропорційну залежність. Так, в зв'язку з стрімким падінням цін на

нафту в 2019 році суттєво знизилася вартість і природного газу на регіональних ринках світу, в Німеччині – до 27%, У Великій Британії-21%; США- 40% [280]

Значна диференціація та стрибкоподібний характер ціни призвели до збільшення попиту комерційних структур на ЗПГ, що спричинило до будівництва Федеральною комісією з регулювання енергетики США семи заводів з виробництва зкращеного природного газу загальною потужністю 132 млрд.м.куб/рік, які на разі функціонують [283].

На стадії завершення ще шість заводів, що в сумарній більшості дозволить досягти у 2030 році – 120 млрд.м.куб, що сприятиме розвитку конкуренції на газових ринках регіонів світу та позитивно сприятиме на цінову кон'юнктуру даного ринку.

На сьогодні Європейський Союз і надалі залишається основним споживачем газу, оскільки власних запасів не вистачає, що призводить до подальшої залежності від імпортованого газу, переважно з Російської Федерації. Роль України, як транзитної країни надалі зростатиме, та забезпечуватиме газову безпеку не лише власною територією, але й країн-імпортерів.

Відомо, що постачання до країн ЄС газу здійснюється в основному трубопровідним шляхом в рамках двосторонніх угод , де останнім часом простежується суттєве переважання оптових поставок ЗПГ. Не зважаючи на введення в експлуатацію газопроводу «Ямал-Європа», Україна і надалі залишається основним транзитером газу до ЄС.

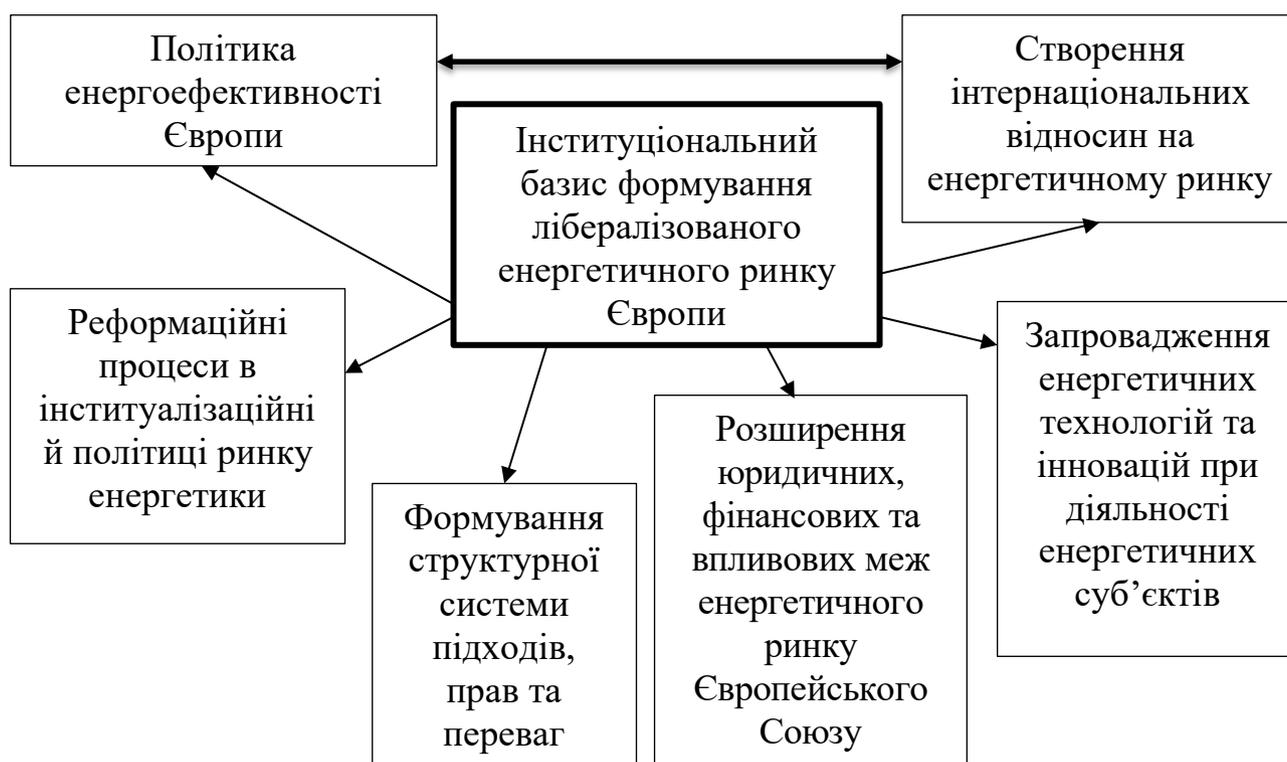
1.2.2. Засади формування інституціонального середовища на регіональних ринках природного газу Європи

Виходячи з цього, основним прагненням ЄС є створення європейського газового ринку на засадах імплементації нормативно-правового базису та

лібералізації інституційно-організаційного забезпечення. Зокрема, стосовно останнього, варто відмітити, що реалізацією енергетичної політики займаються такі наднаціональні інститути: Рада ЄС, Європейська Комісія, Європейський Парламент.

Першочергова роль у прийнятті рішень та контролі над їх виконанням належить Європейській Комісії. Виконання умов спільної енергетичної політики покладається на Єврокомісара з питань енергетики. Повноваження щодо розгляду оперативних питань покладаються на Генерального Директорату з енергетики та транспорту. Участь у впровадженні в дію вихідних положень енергетичної політики беруть міжурядові та міждержавні структури, фонди, тощо.

З прийняттям основного документа «Енергетика 2020. Конкуренція сталої та безпечної енергії» Європейська Комісія окреслила шість основних векторів енергетичної політики (Рис. 1.1). [47, 48, 62].

** Побудовано авторами*

Рис. 1.1 Вектори формування інституціонального середовища лібералізаційного енергетичного ринку Європи

Процес імплементації нормативно-правового забезпечення функціонування європейського ринку газу регламентуються рядом документів. Серед яких варто виділити наступні :

-міждержавні угоди : договори, конвенції, підписані та ратифіковані

законодавчими органами держав-членів ЄС;

-регламенти: нормативно-правові акти прямої дії, обов'язкові до виконання державами членами ЄС;

-директиви: акти, обов'язкові у частині мети, що залишають спектр інструментів та методів їх досягнення;

-рішення: адміністративні акти, обов'язкові для адресата;

-пропозиції та рекомендації: акти, котрі мають юридичну силу, однак не є обов'язковими до виконання;

-політичні рішення: задекларовані документи з політичного та міждержавного співробітництва;

-спільні програми: впорядковані документи на предмет ресурсної підтримки проектів та обов'язковості для членів ЄС [42, 242].

Задля лібералізації внутрішнього енергетичного ринку Європейська Комісія повільно вдосконалює законодавчу базу на засадах конкуренції. Яскравим прикладом даної політики можуть служити три енергетичних пакети, реформування інституціональної структури газового ринку Європи та імплементація нормативно-правового забезпечення [282]: імплементація нормативно-правового забезпечення ЄС по формуванню загальноєвропейського газового ринку (1990 – 2017 років).

Імплементація нормативно-правового забезпечення функціонування інституціонального середовища розпочалася ще з реалізації політики щодо лібералізації національних газових ринків, які по своїй природі були проявом монополізованості ринкових структур, що гальмувало процес їх ефективного регулювання, знижувало

тарифи та не сприяло підвищенню конкурентоспроможності.

На початку лібералізаційних змін, європейський ринок складався з значної кількості розподільних регіональних ринків, задля об'єднання яких, слід було подолати певні перешкоди, серед яких [242]:

- відсутність системності в управлінні газовими потоками в умовах лібералізованого ринку;

- недієвість єдиних підходів у доступі до газопроводів третіх осіб;

- технічні відмінності у функціональних характеристиках газових мереж країн Європейського Союзу.

Важливо пам'ятати, що реформування лібералізованого ринку природного газу відбувалося в умовах значного супротиву газових компаній, оскільки вони тяжіли до вертикальної інтеграції, з чим активно і боролася Єврокомісія. Оскільки, не є очевидним той факт, за якого в умовах вільної конкуренції, що всі покупці виявлятимуть бажання купувати газ у нових постачальників, а постачальники – виходитимуть на нові ринки [94, 115].

Під час реалізації *першого енергетичного пакету* став відчутним позитивний ефект від лібералізації ринків, який знайшло прояв у зростанні ролі конкурентного середовища, об'єктивності ціноутворення, покращення якісних та кількісних характеристик функціонуючих суб'єктів ринку [144]. Однак будь-яка трансформація має і ряд негативних ефектів, які знайшли свій практичний прояв і в процесі лібералізації. Суттєвими недоліками реалізації першої газової директиви стали:

- ризик задля поглинання та злиття через «горизонтальну залежність» газових компаній;

- індивідуальність підходу до об'єктивності тарифоутворення та захисту невеликих суб'єктів ринку;

- відсутність чіткості між суб'єктами ринку щодо функціональних особливостей у видобуванні, постачанні, транспортуванні відносно права власності;

-дисбаланс діючих довгострокових контрактів у забезпеченні газопостачання та фінансування проектів при умові посиленні конкурентних засад у сегменті розподілу газу.

Впровадження *другої директиви* відбувалося на осмисленні переваг та недоліків першого енергетичного пакету та визнало вектор наступної пріоритетності шляхом лібералізації енергетичного ринку Європи. До особливостей слід віднести обов'язкове розмежування форм звітності за видами діяльності у вертикально-інтегрованих компаніях, створенню конкуруючих передумови оптового та роздрібного газопостачання, легалізовано повноваження органу по контролю та моніторингу діяльності газових суб'єктів ринку на національному та регіональному рівнях у кожній країні [118].

Третьою директивою енергетичної політики мав бути сформований прозорий енергетичний ринок, з вільним вибором та повноваженнями споживачів, конкурентним ціноутворенням, безпекою енергопостачання енергоресурсів, розмежування функцій постачання та транспортування, розширенням спектру національних та регіональних регуляторів. Узагальнюючи, під ринком природного газу Європейського Союзу слід розуміти сукупність регульованих та нерегульованих секторів. Зокрема, регульований сектор охоплює операторів магістральних трубопроводів, ремонтні та монтажні підприємства, інституції по формуванню тарифів по транспортуванню газу, інвестиційні підприємства, тощо [137].

Відповідно до нерегульованого сектору слід віднести інших суб'єктів на ринку газу, які функціонують у сфері постачання. Реалізація третього енергетичного пакету реалізувала в повній мірі безперервність поставок енергоресурсів, імпортованих з ЄС. Беручи до уваги, системність у зберіганні газових ресурсів, процес транспортування газу між країнами учасницями ЄС став пріоритетним важелем у регулюванні існуючого ринку.

Наслідком чого стало зростання кількості постачальників природного газу в Європу від 14 до 23. Водночас, введення в обіг термінальних станцій по прийому скрапленого природного газу, в тому числі сланцевого із США призвела до обмеженості залежності країнами ЄС від Газпрому Російської Федерації [242].

Свого часу, на початку 2017 року Єврокомісія запропонувала для обговорення проектні дані четвертого енергетичного пакету під назвою «Зимовий енергетичний пакет» (Winter energy package), який було оприлюднено у доповіді Єврокомісара «Чиста енергія для європейців», в якому за основу взято три критерія чистого енергетичного майбутнього:

- лідерство країнами ЄС у сфері відновлювальних джерел енергії;

- покращення умов та пільг для споживачів.

Очікуваний ефект від четвертого енергетичного пакету зосереджується в можливості генерування щорічного обсягу ВВП ЄС до 1% та створення ще додаткових 900 тисяч вільних робочих місць, залучаючи при цьому до 177 мільярдів євро річних державних та приватних інвестицій починаючи з 2021 року [281]:

Практика свідчить, що світові тенденції споживання енергетичних ресурсів, призвели до необхідності трансформації газового ринку країн ЄС у трьох основних напрямках [159]:

- демонополізація газового сектору;

- підвищення енергоефективних засад, стимулювання власного видобутку енергоресурсів та обмеження імпортової залежності;

- захист навколишнього середовища від деструктивного впливу на довкілля.

В свою чергу, Європейський Союз є одним із найбільших споживачів природного газу на душу населення з постійно зростаючим попитом. За прогнозами Європейської Комісії обсяги газу до 2025 року зростатимуть і надалі, та становитимуть близько – 600

млрд. т., що призведе до збільшення частки газу в енергобалансі до 30%, та дозволить зрости інвестиціям у цю галузь до 500 млрд. євро саме в газову інституційну структуру [4].

Власний потенціал природного газу є не значним, тому для Європи в основному є характерним значна імпортна залежність від постачальників. В газопостачанні країн ЄС важливе місце займає видобуток власного природного газу, зокрема в Великобританії, Норвегії, Німеччині, Данії, Ірландії, Польщі Румунії, Нідерландах, Італії. Водночас його недостатньо в повній мірі задля покриття внутрішніх потреб, тому 90% імпортного газу на європейський ринок надходить трубопроводами. Бельгія, Греція, Іспанія, Італія, Франція, Португалія, Велика Британія використовують в своєму обігу зкrapлений природний газ (ЗПГ), який постачається в основному з Алжира, Росії та Норвегії.

Країни-члени Європейського Союзу процес реорганізації газових ринків здійснювали виходячи з власних економічних, географічних, організаційних особливостей по різному. Єдиною спільною ознакою стала змішана політика та регулюючі інтервенції, котрі поєднали різні форми власності, зокрема державну та інтегрований бізнес монопольних структур в галузі транспортування та постачання природного газу [10].

Разом з тим, політика конкурентного середовища призвела до скасування функціональних обов'язків суб'єктів на ринку газу на закупівлю, імпорт, оптові продажі, долучивши до цих процесів незалежну третю сторону. Основними принципами конкурентної політики по лібералізації газових ринків Європи стали:

- принцип пріоритетності на всіх етап існування газових ринків добросовісних засад конкуренції;
- принцип уніфікованості територіальних та товарних підходів ;
- принцип самостійності та незалежності у прийнятті рішень споживачів та виробників газу;

- принцип гарантованості у якісних характеристиках енергоресурсів.

- принцип екологізації функціонування лібералізованих газових ринків.

Передовими країнами по реорганізації власних газових ринків та зниженню енергетичної залежності від інших країн в тому числі і Російської Федерації є Великобританія, Польща, Литва, Німеччина, Чехія, Сербія. Досвід їх реорганізаційних змін є важливим при формуванні лібералізованого ринку природного газу. Трансформаційні процеси в зазначених країнах здійснювалися шляхом радикальної зміни системи управління нафтогазовим комплексом, розподілу повноважень між державною та приватною сферами, удосконаленню нормативно-правового базису, впровадженню інновацій.

Великобританія. Лібералізаційні процеси в даній країні розпочалися шляхом нормативно-правових та інституційно-організаційних змін. Перші, знайшли своє відображення ще у 1986 році через прийняття Закону про газ (The gas act), згідно якого повноваження видобування та постачання газу та контролю над всією газотранспортною системою передавалося незалежній приватній газовій корпорації «British Gas». Водночас державним залишався основний газовий регулятор OFGEM27, який формував цінову політику тарифоутворення та формування бюджету доходів від діяльності суб'єктів газового ринку. Не менш важливим нормативним актом став законопроект розвідка та видобуток власних джерел сланцевого газу. Основними положеннями якого є:

- пріоритетність місцевих громад у прийнятті рішень та співпраці між промисловими та регулюючими суб'єктами;

- розвідка та розробка нафтогазових родовищ, що фінансуються з інвестиційних фондів, джерелом яких в свою чергу є податкові стягнення ;

- створення регуляторного органу задля нагляду та координації нетрадиційних запасів вуглеводнів;

-об'єднання зусиль громадськості, інвесторів та спеціальної групи для оптимізації діяльності по видобутку сланцевого газу.

Роль інституційно-організаційних змін полягала у поєднання форм власності та повноважень між інституціями газового ринку, як основними його суб'єктами. Зокрема підвищена відповідальність покладається на Управління з охорони здоров'я та безпеки, агентства з охорони навколишнього середовища, які шляхом незалежних перевірок контролюють компанії на відповідність стандартам та вимогам наданих послуг та дотриманні екологічно-безпечного балансу. Ліцензії на видобуток газу видається та контролюється інституціями при Міністерстві енергетики та зміни клімату.

Польща: однією з основних вимог ЄС щодо членства цієї країни було уніфікація внутрішнього ринку природного газу країни до вимог ЄС. Реорганізація шести регіональних газових структур вертикально-інтегрованого підпорядкування призвела до створення вісімнадцятьох основних газодобувних та газорозподільчих суб'єктів змішаної форми власності, призначених відповідно до рішень національного регулятора. Юридична оцінка впливатиме на процес імплементації директив другого енергопакету, який надавав повноваження третій незалежній стороні регулювати та моніторити діяльність газового ринку країни. Такою стороною стала компанія GAS-SYSTEM S.A, діяльність якої допомогла досягнути бажаного рівня конкуренції. Загалом до 2012 року, газовий ринок Польщі вже став майже повністю регульованим, не беручи до уваги частку впливу однієї фірми «PGNiG», яка згідно умов розподілу обслуговувала 100 000 споживачів, а річний обсяг продажу не перевищував 100 млн. м.куб. Починаючи з 2010 року в об'єкти газової інфраструктури було вкладено значні інвестиційні потоки, що дозволило суттєво оновити матеріально-технічний стан, впровадити енергоощадні та інноваційні фонди в суб'єктну структуру. Особливої уваги заслуговують реформи, які збільшили

права споживачів, зокрема в безкоштовній двічі на рік заміні лічильників та вільному виборі оператора постачання газових ресурсів.

Позитивним результатом створених реформ на польському ринку газу стали заходи по розвідці та видобуванні сланцевого газу, запаси якого на сьогодні, оцінюються від 0,35 до 5,3 трлн.м.куб. Видобування сланцевого газу стало пріоритетним напрямом енергетичної політики Польщі. В той же час, складність та вимоги отримання ліцензії на розвідку, дотримання жорстких екологічних стандартів, залучення іноземного інвестиційного капіталу на технологічні інвестиції, корумпованість по розвідним тендерним рішенням, витік інформації по розвідці негативно впливають на видобуток сланцевого газу та підвищують ризики неефективності та безперервності на ринку газу країни загалом [76]. Польський уряд виразив припущення, що до 2035 року можливий сценарій газової незалежності через власне газопостачання. Найбільший видобуток газу у Польщі сягнув 2009-2011 років. Формуючи прозоре конкурентне середовище на ринку газу та стимулюючи розвідко-пошукові роботи по газових покладах, дозвоільними органами надано 100 ліцензій на розвідку та видобування газу протягом 5 років. В результаті чого, у 2013 році, було зафіксовано діяльність 18 розвідувальних свердловин, та заплановано найближчим часом ввести в дію ще 35 [76].

На разі, триває україно-польська співпраця ГТС в контексті «проектів спільного інтересу» через створення спільного інтерконектора, який є газопроводом завдовжки 100 км та дасть можливість вільного транспортування газу між Польщею та Україною. Через нього розглядається можливість двома сторонами підключитися до газового коридору «Північ-Південь», який протягається між двома розташованими у Європі термінальними станціями по збиранню скрапленого газу, який простягатиметься землями Словаччини, Угорщини, Хорватії, а згодом і Центральною та Східною Європою. Пропускна здатність

газопроводу Польща-Україна становитиме близько – 8 млрд. м. куб, а Україна-Польща – 7 млрд. м.куб. Даний проект має на меті збільшення резервування газових сховищ та суттєво підвищення рівня енергетичної безпеки.

Литва: Основні реформаційні зміни на регіональних газових ринках здійснюються в межах ухвалених урядом ряду Законопроектів. На увагу заслуговують Закони «Про податок на ресурси вуглеводнів», «Про надра», «Про оцінку впливу на навколишнє середовище», які визнають чинними права та обов'язки державних та муніципальних органів влади у сфері розвідки, експлуатації та споживання газових ресурсів, здійснюють оцінку впливу господарських суб'єктів на навколишнє середовище, а також економне та безпечне видобування вуглеводнів через економічні інструменти та запровадження системи оподаткування та моніторингу енергоресурсів [182].

Також Урядом Литви було затверджено тендерні правила використання ресурсів вуглеводнів, а також Порядок видачі дозволів на використання енергоресурсів. В Литві повноважене право на використання вуглеводної сировини на сьогодні мають шість основних компаній, які діють в межах чинного законодавства та сплачують базову ставку податку в розмірі 12% та 15% за використання нетрадиційних джерел вуглеводнів. В результаті енергетичного меморандуму, та отримання інвестиційного ефекту, прийнято – 90% зібраних податків накопичувати в державному бюджеті, – 10% спрямовувати на потреби муніципалітету, з яких – 50% спрямовані на спеціальні муніципальні програми з охорони здоров'я [20].

Німеччина: згідно досліджень Федерального інституту геологічних наук та природних ресурсів, в країні близько 123,3 млрд.м.куб. запасу природного газу, коли потенціал газу вугільних пластів становить – 450 млрд.м.куб. водночас, потенціал сланцевого газу коливається в межах 300 млрд.м.куб. Німеччина по енергетичному споживанні є типовим імпортером, оскільки внутрішніх запасів вистачатиме лише на 22% відносно річних потреб. Але

всупереч існуючої думки, німецький уряд ініціює енергетичну політику в напрямі обмеження видобування сланцевого газу, баланси якого створюватимуть конкуренцію з альтернативними джерелами енергії. У разі надання дозволів на розвідку та видобування сланцевого газу, частка його буде все рівно мізерною в господарському використанні, лишень – 5%, навіть при максимальному використанні виробничих потужностей, оскільки річні потреби враховують показники видобування газу в межах 500 тис.м.куб. природнього газу [20].

З огляду на Федеративній устрій, що панує у Німеччині, формування лібералізованого ринку природного газу відбувається в межах двох законодавчих актів: Федеральний гірничий закон та Федеральний водний закон, які встановлюють жорсткі вимоги до гірничодобувного оператора для подальшого забезпечення екологічної безпеки та захисту навколишнього середовища. [179].

Чехія: ринок природнього газу був лібералізований одночасно з прийняттям директиви ЄС ще у 2004 року в межах Energy Act. Регулювання було покладено на контролюючий орган Energy Regulatory Office [180]. В межах директиви було заплановано три етапи лібералізаційних процесів. На першому етапі, можливість вільного вибору постачальників газових ресурсів та договірних зобов'язань було дозволено 35 промисловим підприємствам з річним обсягом споживання в межах – 15 млрд.куб.м. природного газу, та 230 підприємств-виробників електричної та теплової енергії з середнім споживанням – 20% від загального обсягу. За умовами другого етапу такі права отримали решту промислових та комерційних споживачів, третій етап легалізував право вільного вибору та розширення спектру прав домогосподарств.

Особливістю газового ринку Чехії залишалася ситуація за якої, запроваджена поетапна модель лібералізації не призвела до очікуваних результатів, з огляду монопольного

тиску компанії RWE «Transgas», яка унеможливила входження на даний ринок інших постачальників газових ресурсів [294]. Процес панування даної компанії був тривалим, навіть під час реорганізації даного ринку. Тільки згодом у 2011 році вдалося відповідно до вимог «Третього енергетичного пакету» здійснити ефективну реорганізацію, в результаті якої розмежовано повноваження та сфери на магістральне газопостачання в самостійну компанію RWR «Transgas Net». [294]. Згодом відбувся процес видачі ліцензій незалежним суб'єктам по роздрібній торгівлі газовими ресурсами, що сприяло створенню конкурентного середовища [284].

Сербія: прийняття Закону «Про енергетику» у 2005 році розпочало відлік бурхливої розбудови інституційного середовища ринку газу. [181]. Закон отримав свій прояв відносно Директиви договору ЄС та допустив третіх сторін до транспортування і розподілу газу з врахування прозорості та недискримінації. В результаті чого, було створено Агентство енергетики Сербії (AERS), як національний регулятор по здійсненню лібералізації ринку. [178]. Відповідно до умов «Третього енергетичного пакету» права та повноваження регулюючого органу планувалося значно розширити та посилити його самостійність від державних органів. Ключовим аспектом такої незалежності мав стати власний бюджет та ізольованість персоналу у прийнятті рішень [248]. Однак державна компанія «Stigmas» отримала монопольне право на постачання газу, обмеживши доступ до цього інших осіб лишень до 4 % впливу. Хоча згодом, у 2011 році імплементація нових змін до Закону «Про енергетику» призвела до ряду реформ у процесах лібералізації на ринку газу. [181]. Основою реформ стала побудова моделі структурованого реформування вертикально-інтегрованих компаній в «незалежний системний оператор», в результаті чого зберіглися права щодо володіння газотранспортною системою основною компанією, а щодо передачі та транспортування повноваження поширилися іншими ГТС

та ГРС. Проведені зміни спряли досягненню бажаних результатів лібералізації на ринку газу [68].

Отже, підсумовуючи трансформаційні зміни у ряді європейських країн щодо лібералізації ринку газу, варто виділити їх спільні риси, які характеризували процесі лібералізації:

- зміни, котрі у різний спосіб відбувалися в різних країнах відповідно вимог ЄС сприяли створенню уніфікованого об'єднання інтегрованого Енергетичного простору;

- процеси по лібералізації уніфікованого ринку газу призвели до зменшення політики імпортозалежності та стимулювання власних джерел газових ресурсів (в основному сланцевого газу);

- спільні реформи спричинили зростання конкурентного середовища та доступ незалежних суб'єктів до газопостачання та газорозподілу, а також на модернізацію інституціонального забезпечення на інноваційно-якісних та доступних засадах.

Підсумовуючи, варто сказати, що у нафтогазовому комплексі Європи сформувалися та існують вільні та відкриті вільні ринки. Зокрема, представлені дані відкритості ринків свідчать: 100%- Німеччина; 100% Велика Британія; 96% - Італія; 90% - Фінляндія; 75% - Ірландія, 49% - Австрія, 47% - Швеція; 45% - Нідерланди. [166, 167].

1.3. Нормативно-правовий базис функціонування інституціонального середовища газової сфери України

Процес формування газового ринку України неможливий без оптимального організаційного та нормативно-правового інституціонального забезпечення. На сьогодні, правові засади функціонування ринку природнього газу визначаються Конституцією України, Кодексом України про надра, Кодексом газотранспортної

системи, Кодексом газорозподільних мереж та доповнюється низкою законів України: «Про трубопровідний транспорт», «Про природні монополії», «Про нафту та газ», «Про енергозбереження», «Про угоди про розподіл продукції», «Про захист економічної конкуренції», «Про газ (метан) вугільних родовищ», «Про охорону навколишнього середовища» [89, 91, 93, 119].

До 2015 року важливим документом, який регулював ринок газу був Закон України «Про основи функціонування ринку природного газу», однак його вихідні положення, на разі не відповідають діючим міжнародним угодам та іншим чинним законодавчим актами [93].

На разі, основні положення нового Закону України «Про ринок природного газу» від 09.04.15р. №329 враховують нові пріоритети Європейського простору. Зокрема, до основних положень відносяться:

- ринок природного газу функціонує на умовах пропорційності, прозорості та об'єктивності, орієнтуючись на вільну конкуренцію;

- умови ринкового існування обумовлюють достатній рівень захисту прав інтересів та умов доступу споживачів та продавців до газотранспортних та газорозподільних систем;

- основним суб'єктом, який повноважений здійснювати регулюючу функцію є Регулятор, який володіє правами щодо видачі ліцензії, сертифікації, тарифікації;

- затвердження норм та правил дотримання безпеки постачання природного газу в нафтогазовому комплексі через формування та реалізацію державної політики Центрального органу виконавчої влади;

- юридична самостійність оператора газорозподільної системи щодо здійснення господарської діяльності безвідносно до процесів видобутку, розподілу, постачання природного газу та діяльності інших суб'єктів оптових продавців;

- юридична самостійність оператора газосховища по діяльності щодо зберігання газу та інших видів, котрі не

пов'язані з транспортуванням та розподілом природного газу.

Першочерговими документами, в яких відображаються регулюючі процеси газотранспортної та газорозподільної сфер одночасно з подальшим взаємоузгодженням їх суб'єктів стали різні Укази президента України «Про заходи щодо реалізації державної політики у сфері природних монополій» від 19 серпня 1997 року; «Про реформування нафтогазового комплексу» від 25 лютого 1998 року; Постанова Кабінету Міністрів «Про напрями реформування нафтогазової галузі» від 16 грудня 1996 року [93, 126].

Незабаром відбувся процес законотворчого впорядкування шляхом прийняття законопроекту «Про засади функціонування ринку природного газу», ухваленого 8 липня 2010 року та набутого чинності 24 липня 2010 згідно якого запроваджено імплементаційні заходи по адаптації законодавства України до законодавства ЄС [90, 93]. Вищезазначені закони обумовлювали розмежування розподілу діяльності з видобутку, газорозподілу та постачання і реалізації газу, який відображено в умовах Другого Енергетичного пакету Європейської енергетичної співдружності.

Законом обумовлено дотримання трьох основних концепцій імплементації законодавства ЄС, що дозволило лібералізувати ринок природного газу, а саме:

- відокремлення певних видів діяльності на ринку газу, (відповідність положенням 16 та 17 закону «Про ринок природного газу») де здійснюється відмежування діяльності з газорозподілення та транспортування від діяльності, яка не пов'язана з його видобуванням та постачанням, що забезпечуватиме в майбутньому умови об'єктивного та рівного доступу до транспортованих або розподілених мереж газу [90, 93];

- лібералізаційне середовище вільного вибору споживачів створює умови задля самостійності прийняття рішень останніми постачальниками газових ресурсів (підкріплюється статтями 9 та 19 закону);

- доступності усіх категорій споживачів до газової мережі (обмеженість перешкоджання використання газотранспортної системи України, зокрема магістральних та газорозподільних мереж, а також підземних сховищ.

Однак, існує ряд протиріч даному Закону у частині вільного доступу учасників до газотранспортування та газорозподілення ресурсів, що пояснюється підзаконними актами НКРЕКП, щодо необґрунтованості та нез'ясованості ліквідації зловживання даної сфери [93, 164]. Однак, споживачі не можуть в судовому порядку оскаржити судові рішення про відмову до доступу мережі, тому здійснити це вкрай проблематично, оскільки саме рішення приймається суб'єктом, а не органом державної влади.

Водночас, види діяльності на газовому ринку суттєво відрізняються один від одного. Оперуючи положенням 17,18 ЗУ «Про засади функціонування ринку природнього газу», котрі легалізують принципи відокремлення діяльності підприємств по транспортуванню та розподілу газових ресурсів від видобування та постачання. Інтереси постачальника в цьому випадку є дещо іншими, оскільки він прагне монополізувати сегментні ринки. Це нашкодує на думку про те, що якщо постачальник є одночасно оператором газової мережі, його намагання будуть постійно обмежувати доступ решти конкуруючих суб'єктів [83]. Тому для уникнення подібних зловживань використовується принцип сприяння інституційно-врівноваженому газовому середовищі шляхом розмежування газової діяльності [78, 190].

В той же час, газотранспортне чи газорозподільне підприємство являє собою невід'ємну складову вертикально-інтегрованої організації одночасно з правовою та юридичною незалежністю від інших видів діяльності, які безпосередньо не пов'язані з послугами транспортування та розподілу. Цей аргумент посилюється необхідністю європейських газових компаній солідаризуватись з вітчизняними газовими мережами за

умов імплементованого Кодексу розмежування газотранспортної системи [36, 93].

Відносно здійснення вільного вибору споживачами постачальників та надавачів газових послуг, то процеси лібералізації цього питання законодавчо підкріплені Законом України «Про засади функціонування ринку природного газу». Зазначений Закон відстоює поняття «Кваліфікований споживач », особу, яка має право вільно та безперешкодно придбати газові послуги у будь-якого постачальника [78, 83].

Відповідно до положень Закону України «Про Національну комісію регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг» (НКРЕКП) регулювання та контролювання функціонування господарюючих суб'єктів газорозподільного та газотранспортного призначення реалізується в межах наступних повноважень [87, 164]:

- видача ліцензій на право діяльності газотранспортних та газорозподільних підприємств задля провадження діяльності енергетичної сфери;
- формування загальної цінової політики, а також її реалізації;
- забезпечення контролю з боку держави та прийняття можливих важелів впливу;
- тарифоутворення.

Взаємовідносини газотранспортування та газорозподілення реалізовується на підставі укладеного договору по транспортуванню та розподілу природного газу в межах визначеного Кодексу газотранспортної системи та забезпечується іншими нормативно-правовими документами.

Згідно договору транспортування та розподілу газових ресурсів, оператор та регулятор газотранспортних або газорозподільних мереж зобов'язаний забезпечувати надання замовнику послуг газових ресурсів на певний період часу та за умов визначених договором по транспортуванню або розподілу газу, в свою чергу замовник зобов'язаний заплатити вартість наданих послуг

оператору або регулятору. Останні повинні створити умови для реалізації принципу недискримінації в процесі укладання зазначеного договору, та надання послуг у відповідності до запитів ринку. Оперуючи Постановою НКРЕКП від 29.03.2012№305 «Про визначення ступеня кваліфікації споживачів природнього газу», а також з грудня 2015 року керуючись «Кодексом газорозподільних систем » виокремлено наступні види споживачів (Додаток А) [93, 164]:

- споживачі та суб'єкти промислового сегменту;
- виробники теплової енергії, які виробляють газ з усього регіонального обсягу природнього газу задля виробничого та споживацького попиту регіону та постачання гарячої води та опалення;
- споживачі побутового сектору .

Усі перелічені суб'єкти відносно питання доступності до газових мереж, а також до ГТС України та підземних сховищ керуються статтями 7,9,13,15 Кодексу газорозподільних мереж [164]. Однак, є обставини, які обумовлюють обмеження доступу до ГТС. Це відбувається за рахунок:

- тимчасової відсутності вільної пропускної потужності ;
- неузгодження деяких питань договору між замовником та споживачем згідно вимог щодо порядку доступу до ГТС;
- тимчасові труднощі технічного характеру в доступі до мереж, передбаченого Порядком доступу до ГТС, який був попередньо затвердженим НКРЕКП [164, 187].

Вільний доступ до газової мережі згідно ЗУ надаватиметься не лишень у випадку постачання газу до споживача, але й також у випадку його транзиту через територію України, як для українських так і для іноземних фірм. Однак, є ряд різних перешкод, які дозволяють обмеженням доступу все ж таки мати місце. Зокрема, це [38, 164]:

- нормативно-законотворчі, пов'язані з Порядком доступу об'єктів до єдиної газотранспортної системи,

затвердженого НКРЕКП. Вихідним положенням цього документу стало створення єдиного оператора регулюючого діяльність газотранспортної системи України. Обов'язки оператора виконує газотранспортна компанія, яка регламентує діяльність магістральних газопроводів національного масштабу;

-виробничі, котрі торкаються дотримання умов процедурного порядку до доступу до магістральної мережі газопроводів, як головних чинників енергетичної безпеки транзитних поставок України. Питання енергетичної безпеки призвели до створення та функціонування газовимірювальних станцій технічних дозволів точок входу та виходу газових ресурсів за Європейськими принципами.

Газотранспортні та газорозподільні підприємства формують свою діяльність згідно затвердженої програми, яка є чітко регламентованою організаційними та розпорядчими документами і порядком взаємодії з іншими суб'єктами газової сфери, які в свою чергу є господарюючими суб'єктами в видобуванні та постачанні газових ресурсів. Низка цих документів зосереджена в кодексі ГРМ згідно постанови НКРЕКП від 30 вересня 2015 року №2493 та №2494, а також правил постачання природного газу залежно від постанови НКРЕКП від 30 вересня 2015 №2496 [74, 164].

Серед принципів обов'язкового дотримання суб'єктами газотранспортного та газорозподільного призначення слід виокремити наступні:

- безперебійність та стабільність функціонування підприємств по забезпеченню споживачів відповідними газовими ресурсами;

- однаковість умов та прав доступу усіх споживачів до споживання енергетичних ресурсів;

- підтримання відповідної якості наданих послуг операторами ГТС та ГРП;

- своєчасність погашення заборгованості за надані послуги суб'єктами газорозподільного ринку.

ЗУ «Про ринок природного газу» обумовлюється розподіл функціональних зобов'язань та інструменти обмеження лобювання інтересів компаній по постачанню та видобутку операторів газотранспортної системи. Ця обставина є вагомим поштовхом для залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій для вітчизняного ринку газотранспортних послуг. В цьому руслі, Урядом затверджено Законопроект №235а «Про внесення змін до податкового Кодексу України щодо оподаткування суб'єктів господарювання, які здійснюють видобування природного газу», який термінував перший етап з 1 жовтня 2015 року шляхом зниження ставки рентної оплати для існуючих інвестиційних програм з 55% до 29%. Другий етап терміновано з 1 січня 2016 року, який запроваджував європейську рентну платню розміром від 10 до 20% залежно від глибини знаходження [93, 96, 164].

Вектором діяльності цього Законопроекту є стимулювання нових інвестиційних проектів, які по'язані із збільшенням власного видобутку газових ресурсів, відповідно згодом зростання споживацького сектору та водночас скорочення імпортової залежності газу від зовнішніх постачальників.

Очевидним є розподіл функцій на ринку газу та впровадження в практику механізмів обмеження впливу видобувних та постачальних компаній на операторів газорозподільної системи.

Відповідно до Закону України «Про ринок природного газу» та відповідно до встановлених домовленостей Енергетичного співтовариства, було прийнято Постанову Кабінету Міністрів №496 «Про відокремлення діяльності з транспортування та зберігання (закачування, відбору) природного газу» (від 1 липня 2016 року.) [93]. Дана Постанова узаконила існування АТ «Магістральні газопроводи України», 100% акцій якої знаходяться у державній формі власності, з корпоративним органом управління Міненерговугілля [126, 128].

Також було прийнято Закон України від 22.09.16р. №1540-VIII « Про Національну Комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг », в яких узаконено стандарти та норми діяльності Регулятора [93, 126].

Впродовж 2017 року НКРЕКП здійснило ряд важливих заходів, які вдосконалили вторинне законодавство з урахуванням усіх норм правил та положень, Директив та Положень Європейського Союзу на постійній основі.

Вагомим внеском в запровадженні положень Кодексу мереж ЄС відносно питань балансування газу в газотранспортній системі, який є невід'ємною складовою функціонування газу ЄС обумовлює згідно Постанови НКРЕКП № 1437 від 27 грудня 2017 змінити редакцію низки документів: Кодексу газосховищ, Кодексу газорозподільних мереж, Кодексу газотранспортної системи, Правил та умов постачання природного газу, що зрештою лягло в основу нових договірних умов транспортування природного газу по номінації, ре номінації здійснення алокації, врегулювання замовниками послуг задля фінансового забезпечення оператора газотранспортної системи України. Інноваційним поштовхом стало стратегічне планування, яке проявляється в десятирічних планах розвитку ГТС України [93, 164].

Важливим документом було прийняття Закону України від 4.02.2016р. «Про внесення зміни до Митного Кодексу». [93]

Відлік правового підґрунтя існування нафтогазової галузі було започатковано Указами Президента України «Про заходи щодо реалізації від 19 серпня 1997 року» [212, 214]. Постанова Кабінету Міністрів «Про напрямки реформування нафтогазової галузі від 16 грудня 1996 року [213].

Окрім того, існування регіональних ринків газорозподілу доповнюється низкою Законів України «Про трубопровідний транспорт» [91, 93]; «Про метрологію та

метрологічну діяльність; «Про нафту та газ»; «Про енергозбереження», «Про угоди про розподіл продукції», «Про захист від економічної конкуренції»; «Про газ (метан) вугільних сховищ»; «Про охорону навколишнього середовища» та інших законодавчих документів, які доповнюють базовий Кодекс Газотранспортної системи та Кодекс газорозподільних мереж [93].

Кодекси регламентують усю діяльність вітчизняної газотранспортної системи та газорозподільної мережі України, їм підпорядкованими є усі без виключення суб'єкти та об'єкти газорозподільних мереж: оператори, засновники, споживачі, постачальники природного газу, газовидобувні підприємства. Відповідно до ЗУ «Про засади функціонування ринку природного газу» [93], який був прийнятий 8 липня 2010 року та відповідно до домовленостей Енергетичного співтовариства, було прийнято Постанову Кабінету Міністрів №496 «Про відокремлення діяльності по транспортування та зберіганню/закачуванню, відбору природного газу (від 1 липня 2016 року) [93].

Окрім того, було прийнято Закон України від 22.09.2016р №1540 - VIII «Про Національну комісію, яка здійснює регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг», в яких узаконено стандарти та норми діяльності Регулятора магістральних та газорозподільних мереж, а також підземних сховищ, передбачено статтями 7,9,13-15 даного Закону) [93,164].

Однак, існує ряд протиріч даному Закону у частині вільного доступу учасників до газотранспортування та газорозподілення ресурсів, що пояснюється підзаконними актами НКРЕКП, щодо необґрунтованості та нез'ясованості ліквідації зловживання даної сфери. Однак, споживачі не можуть в судовому порядку оскаржити судові рішення про відмову до доступу мережі, тому здійснити це вкрай проблематично, оскільки рішення приймається господарюючим суб'єктом, а не державним органом влади.

Звісно з трансформацією та ринковими перетвореннями економічної системи є зрозумілими

процеси реформування нормативно-правового забезпечення газорозподільних підприємств [46].

Як вже було відзначено, свідченням цього стало прийняття в 2016 році Закону України «Про внесення змін до редакції Митного Кодексу України щодо створення передумов для нової моделі ринку природного газу», в межах якого започатковано впровадження бекхолу в українську енергетичну систему, вдосконалення вторинної законодавчої бази, котра врегульовує взаємозв'язок учасників газового розподілу.

Також відбуваються трансформаційні процеси положень Кодексу газотранспортної системи, Кодексу газорозподільних систем, правил і норм постачання та розподілу газу залежно до змін політичного та соціального середовища українського суспільства. Важливе місце в існуючих динамічних підходах належить врахування чинних норм Директив та Регламентів ЄС, які вдосконалюють нормативно-правові документи та вимагають перегляду усталених нормативів НКРЕКП. Тому, починаючи з 2017 року НКРЕКП здійснило чимало радикальних видозмін нормативно-правових документів.

Вихідним документом адаптації сучасного Кодексу газорозподільних мереж став Кодекс мереж ЄС по питанням балансування газу в ГТС, який є елементом типових правил існування на газових ринках Європи та практикування подобового балансування газового ринку України відносно постанови НКРЕКП від 27 грудня 2017 року, що вплинуло на зміну Кодексу ГТС, Кодексу ГРМ, Кодексу про підземні газосховища, правила щодо постачання газу, Типовий договір транспортування газу по поданню номінації або реномінації, здійснення алокації газових процесів, врегулювання дисбалансів замовниками та пошук шляхів оптимізації діяльності операторів газорозподільної сфери на основі покращення їх фінансового стану.

Виходячи з нормативно-правових Кодексів та постанов ГТС та ГРС сформувавали свої десятирічні плани розвитку,

протягом яких слід було врегулювати взаємовідносини між суб'єктами ГТС та ГРС, інформаційне забезпечення, формування ринкового механізму дозволяє сформувати об'єктивне газове ціноутворення та трансформувати гнучкіший та ефективніший до потреб суб'єктів ринок.

Тому задля створення прозорого лібералізованого газового ринку транспортування та розподілу газових ресурсів сформовано низку документів нормативно-правового призначення НКРЕКП, яке спрямоване на розвиток та стабільне існування та регулювання діяльності суб'єктів газотранспортного та газорозподільного призначення, що і спричинило появу протягом 2017-2018 років низки чинних регулюючих документів: Кодекс газотранспортної системи, Кодекс газорозподільної системи, Кодекс газосховищ, Правил постачання природного газу [93].

Вихідною точкою для лібералізації газового простору було заключення та наступного Меморандуму щодо взаєморозуміння відносно відокремлення оператора ГТС (анбандлінгу) між наглядовими радами НАК «Нафтогаз України» та АТ «Магістральні газопроводи України» [6, 8]. Затверджені заходи дадуть змогу в двосторонньому порядку апробувати та запозичити досвід анбандлінгу та дотичних заходів потрібних задля розмежування оператора ГТС згідно моделі відокремленої власності та виконувати всі міжнародні зобов'язання України відносно положення українського законодавства до 2025 року [93].

В цьому документі обґрунтовується позиція вигідності анбандлінгу виходячи з відмови Газпрому імплементувати нормативно-правовий базис в Україні та впровадити необхідні трансформації, по зміні контрактних умов з Нафтогазом до кінця 2019 року.

Досвід Німеччини переконливо доводить, що при інституціонально підготовленому забезпеченню трансформації газової сфери відбуваються ефективніше та прозоріше (Розділ 1.2). [200].

На той час в Україні АТ «Укртрансгаз» управляв магістральними газопроводами з 54 регіональними центрами по газифікації та газотранспортування. В компетенції Закону України «Про засади функціонування природного газу» було на законодавчому рівні визначено розподіл діяльності з видобутку, розподілу, поставки та реалізації газу, який відповідає вимогам II-го енергетичного пакету. Це започаткувало системний підхід щодо створення належних умов для забезпечення стабільного функціонування ринку природного газу та узгодження «газового» законодавства з ЄС [93].

Резюмуючи, слід відмітити що аналіз нормативно-правового забезпечення свідчить про необхідність створення уніфікованого енергетичного ринку на чітких, розгалужених та прозорих засадах інституціоналізму, оскільки з 1990 року мали хронічні прояви реформування ринку, результатом якого мають стати прозорі конкурентні відносини, лібералізаційні процеси та об'єктивне ціноутворення.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА МОНІТОРИНГУ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ В СФЕРІ ГАЗОРОЗПОДІЛУ

2.1. Інституціональне середовище функціонування газорозподільних підприємств

Розвиток та успішне функціонування газового сектору є складним та багатовекторним завданням, що вирішується не лише в площині залежності від споживання паливно-енергетичних ресурсів Європейським Союзом та його потреби в українському транзитному ринку, але й водночас зумовлюється ефективністю внутрішнього інституціонального забезпечення газотранспортної та газорозподільної сфер країни. Дієвим поштовхом для відновлення українського ринку природного газу та інституціонального забарвлення його існування стали негативні процеси між україно-російськими стосунками та прискорення видобування та використання внутрішніх резервів сланцевого газу та альтернативних видів енергії.

Інституціоналізм – один із найпоширеніших напрямів економічної науки у більшості країн світу, котрий взяв за основу вплив позаекономічних чинників на формування поведінки суб'єктів економіки. Базисною парадигмою стали певні інститути або інституції, що відіграють найважливішу роль у існуванні будь-якого сектору країни. Враховуючи значну розгалуженість та інфраструктурну невпорядкованість газового ринку України, вдосконалення вагомих позицій структурних інститутів дасть змогу врегулювати текучі процеси та здійснити міждисциплінарний підхід, що дозволить комплексно оцінити реальне господарське життя. З'ясуванням ролі та значення інституціонального забезпечення у ціноутворенні, конкурентоспроможності регіональних газових ринків та доступності споживацького сектору в

умовах трансформаційних змін відносно європейських стандартів відводиться значний об'єм напрацювань вітчизняних та зарубіжних вчених, таких як : Г. Баумоль, В. Венгер, О. Дячук, І. Копитін, В. Купчак, К. Павлов, О. Павлова та інші [12, 26, 70, 108, 121, 186, 187, 232, 259, 289].

Проте, сучасні ринкові перетворення диктують потребу у аналізі інституціонального середовища газорозподільної сфери, виділяючи йому одне з найважливіших значень у забезпеченні ефективності та безперебійності функціонування українського ринку газу. З огляду на скупість наукових та методичних напрацювань відносно аналізу інституціонального середовища, як неодмінної умови існування сучасного газового ринку нашої країни, моніторинг та стимулювання цієї категорії визначатиме новий вектор дослідження та сприятиме вирішенню нової важливої проблеми в трансформаційних зрушеннях ринку газу.

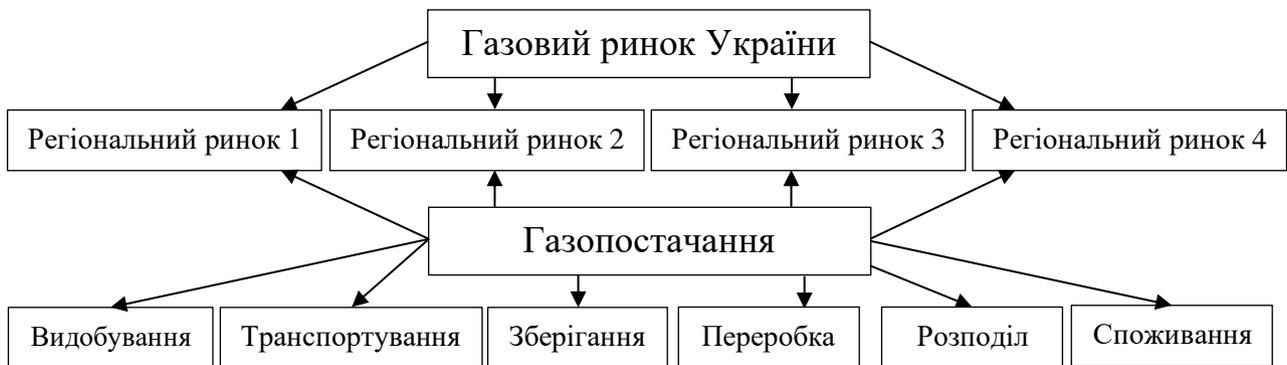
Газовий ринок України є складовою нафтогазового комплексу та включає: видобування, транспортування, зберігання, переробку, розподіл та споживання ресурсів. Більшість напрямів діяльності забезпечують регіональні монопольні структури, котрі територіально регулюють ринкові умови постачання та споживання.

Газовий сектор економіки має доволі розгалужену структуру свого функціонування та відноситься до природних монополій. Водночас потребує регулюючих державних та регіональних інструментів, які синтезують у собі різноманітні форми та методи лібералізації, приватизації та створення конкурентного та прозорого середовища.

Консолідація зусиль України та Європейського Союзу прискорила процес трансформації газового ринку, змінюючи його в контексті європейського газового ринку. Внаслідок підписання договору 1 лютого 2011 року про заснування Енергетичного співтовариства, регулюючі структури Європейського Союзу збільшили обсяги

фінансової, галузевої та консультативної підтримки України на шляху розробки сучасної моделі енергетичних ринків.

Структура ринку природного газу України є сукупністю регіональних газових ринків з доволі високим рівнем монополізації (Рис. 2.1).

* Побудовано та систематизовано авторами з використанням джерела: [240].

Рис. 2.1. Структура ринку газу в Україні

З врахуванням існуючих реформаційних зрушень в інших секторах економіки, процес трансформації газового сектору теж є неминучим і мав би враховувати наступні моменти :

- перегляд двосторонніх домовленостей між Україною та ЄС;

- створення нової моделі конкурентоспроможності регіональних ринків газу шляхом аналізу нормативно-правового та інституційного забезпечення.

На разі, інтегрування України в Європейський газовий простір здійснюється в межах підписаного Меморандуму від 1 грудня 2005 року що робить прозорим імплементацію нормативно-правової бази газових ринків до правового сектору ЄС [43].

Виконання зобов'язань України та ЄС в регулюванні газових ринків консолідовано рядом двосторонніх угод (Табл. 2.1).

Є очевидним, що будь-які суб'єкти господарювання розвиваються у відповідному до них інституціональному

середовищі, яке забезпечує безпосередню дію на прийняття ними рішень шляхом домінування конкретних інституцій.

Таблиця 2.1

Регулюючі двосторонні угоди між Україною та ЄС
в газовому секторі

Угода	Регулюючі аспекти
Енергетична хартія I (підписана у грудні 1991 р.)	Декларація політичної дії задля підвищення співпраці в енергетичній сфері, зокрема у вирішенні газових питань, як допомоги республікам колишнього СРСР – країнам Центральної та Східної Європи у переході до ринку та стимулюванні зовнішньої інвестиційної привабливості
Енергетична хартія II (жовтень 1995 р.)	Вдосконалює запропоновані раніше принципи та розширює їх межі щодо: - національної політики сприяння інвестицій в газовий сектор; - вільної торгівлі енерго- та газопостачальними ресурсами та технічними засобами на умовах СОТ; -сприяння безперешкодному транзиту енергоносіїв трубопроводами та мережами
Меморандум між Україною та ЄС (1 грудня 2005 р.)	Основна стратегія по уніфікації підходів енергетичних та газових ринків з підвищенням ступеня енергетичної безпеки Європейського простору, де вихідним пунктом є інтеграція ринків газу та транзиту вуглеводнів
Спільна міжнародна конференція ЄС-Україна (березень 2009 р.)	Огляд діяльності інвестиційної політики щодо реформування газотранспортної системи України
Договір про заснування Енергетичного Співтовариства (ДЕС) (лютий 2011 р.)	В основу зобов'язань за Протоколом відносно приєднання України до ДЕС враховано низку директив ЄС та сфері конкуренції довкілля та енергопостачання

* Побудовано та систематизовано авторами з використанням додатку А та джерела: [44, 93].

Розвиток певної сфери або підприємств загалом є залежним від відповідного інституціонального середовища та якісних параметрів його функціонування.

Газорозподільні підприємства є невід'ємними структурними компонентами газотранспортної системи України в частині експлуатації систем та обладнання по газопостачанню газопроводами, які транспортують газ до споживача з наступним його технічним обслуговуванням, монтажем та відтворенням спожитої частини розподільних мереж та внутрішньо-спорудних систем газопостачання за умов діючої ліцензії, що є власністю газорозподільного підприємства чи в експлуатації ним на законних підставах. Регіональна газорозподільна мережа являє собою певним чином структуровану технологічну систему національного призначення та користування, де ієрархічно відбувається підпорядкування магістральних газопроводів АТ «Укртрансгазу», а регіональні газопроводи перебувають в залежності міських або обласних газових управлінь, в яких зазвичай частка держави сягає 25% плюс одна акція та враховуються інтереси держави. Особливий акцент на функціональне призначення газорозподільних підприємств здійснює процес динамічності взаємовідносин між учасниками даного ринку та докорінній трансформації регіональних ринків газорозподілу в напрямі його лібералізації. Кінцеве прийняття рішення державою щодо розподілу природних ресурсів суттєво обмежує свободу дій та вибір інструментів регулювання виробничо-збутової діяльності газорозподільних підприємств. Відтак пасивне відношення з боку держави в газорозподільних мережах регіону вплинуло на відсутність мотивації останніх в мінімізації рівня витрат та заходів по сприятливості інституціонального середовища.

Важливим функціональним призначенням діяльності газорозподільного підприємства є надання послуги, яка забезпечує корисний соціальний ефект для споживача. Газорозподільні підприємства є також приналежними по

своїй природі до ринку природних монополій, де високі витрати є передусім результатом технологічних особливостей та обмежують існування прозорого конкурентного середовища. Це в свою чергу передбачає специфічний підхід до регулювання та виокремлення особливих функцій регіональних газорозподільних мереж. До функціональних особливостей газорозподільних підприємств слід віднести планування, організацію, моніторинг, стимулювання та контроль.

Виходячи зі свого сутнісного походження газорозподільні підприємства поєднують позитивні та негативні результати своєї діяльності для споживацької спільноти.

До позитивних результатів слід віднести:

- доступність усіх категорій споживачів до отримання послуг газопостачання;
- ефект масової віддачі, який полягає у тривалому використанні енергетичних (газових) ресурсів;
- усупільнена потреба благ з максимальною корисністю та незамінністю.

Водночас газорозподільні підприємства передусім як виробничо-посередницькі структури чинять і негативний вплив на навколишнє середовище. Це проявляється в наступному:

- відсутність конкурентного середовища через монополізованість регіонального газового ринку;
- невідповідність нормам технічного забезпечення газорозподільних підприємств відносно природнього середовища та деструктивний вплив на споживача, оточення, тощо;
- не високий ступінь продуктивності внаслідок застарілих матеріально-технічних фондів;
- домінування витратного та постійно-зростаючого тарифоутворення;
- недостатність інноваційної політики в частині технологічних інновацій та інформаційної доступності споживачів;

- не прозора та не сприятлива гармонізація ланцюга: «газорозподільне підприємство-послуга-споживач» інституціонального середовища.

Специфічним вважається інституціональне середовище газорозподільних підприємств, яке охоплює значне коло зацікавлених суб'єктів та особливі інституціональні складові.

Газорозподільні структури є посередницькими одиницями, надаючи місцевим ринкам газові ресурси та є залежними від ряду чинників зовнішнього впливу:

- політичних поглядів місцевих та регіональних органів влади;

- стратегічних намірів функціонування галузі;

- нормативно-правового забезпечення.

Також діяльність ГРП безпосередньо залежна від характеристик мінливості регіонального середовища, а саме:

- соціально-економічної ситуації в регіоні;

- внутрішньо-організаційної структури управління;

- наявності конкурентних противаг регіону.

Існування значної низки впливу зовнішніх факторів на діяльність ГРП зумовили появу таких недоліків:

- недосконалість процесів приватизації, характерної для галузі та їх формальний характер протікання;

- залежність в прийнятті стратегічних рішень ГРП від місцевих, галузевих та регіональних органів влади. Вплив їх на виробничу та господарську самостійність ГРП;

- недосконалість нормативно-правового базису взаємостосунків між учасниками місцевих ринків газу.

Окрім того не менш важливими для забезпечення адаптованого та прозорого інституціонального середовища є чинники внутрішнього впливу серед яких:

- зміни в кон'юнктурі споживаного попиту фізичних та юридичних осіб;

- впровадження інноваційних технологічних новинок газорозподільними підприємствами;

- соціально-економічний потенціал розвитку регіону;

- наявність консультаційно-інформаційної мережі обслуговування клієнтів;
- система внутрішнього управління виробничою діяльністю підприємства.

Загалом, для дотримання ефективних норм та правил поведінки діяльності ГРП слід брати до уваги внутрішні та зовнішні чинники, котрі формують так зване «інституціональне середовище» діяльності газорозподільних підприємств. В широкому розумінні, інституціональне середовище зорієнтоване на вивченні інститутів та їх структури згідно установленого інституціонального підходу. У вузькому сенсі, інституціональне середовище є наслідком впливу на діяльність ГРП ряду органів влади прямої та опосередкованої дії. Зазвичай, органи державної влади опосередкованого впливу здійснюють інституціонально-правове регулювання через Верховну Раду України, Президента України, Кабінету Міністрів України, місцеві та регіональні органи влади відносно їх повноважень визначених Конституцією України [2, 93, 164]. До інститутів прямої дії слід віднести Міністерство енергетики та вугільної промисловості України, НКРЕКП, внутрішню інституційну структуру [93, 164].

Міністерство енергетики та вугільної промисловості діє в межах Постанови Кабінету Міністрів України від 6 квітня 2015 року №382/2011, та є єдиним органом виконавчої влади, уся діяльність якого координується Кабінетом Міністрів України. Також МЕТВП є найважливішим інституційним осередком в затвердженні та реалізації державної політики нафтогазового, електроенергетичного, ядерно-промислового, вугільно-промислового та торфодобувного напрямів діяльності паливно-енергетичного комплексу.

Також є уповноваженим органом забезпечення та виконання нормативно-правових норм та законів та спрямування державної політики в даній галузі [45, 56, 122].

НКЕРКП є органом прямої дії та забезпечує регулювання комунальної та енергетичних сфер господарства, керується положенням про Національну комісію, яке було затверджено 27 серпня 2014 року №694/2014 [164].

Даний орган уповноважений реалізовувати державну стратегію регулювання діяльності суб'єктів природної монополії у нафтогазовій та енергетичних сферах, формування та затвердження тарифних ставок та загального контролю газотранспортних та газорозподільних підприємств за дотримання ліцензійних умов.

Тому існування суб'єктів газорозподільного призначення в регіоні багато від чого залежить від скоординованого інституціонального середовища, яке дозволяє спрогнозувати довготривале функціонування цього ринку, стимулювання інвестиційного клімату, доступність споживачів до мережі [123].

Саме розвинене інституціональне середовище охоплює присутність потребності інституцій та взаємоузгодженості між ними. Цей процес здійснює ланцюгову діяльність на внутрішні бізнес-процеси газорозподільних підприємств, організаційно-технічний розвиток, формування міжнародного іміджу української газотранспортної системи, збільшення якості та надійності послуг по транспортуванню та газорозподіленню.

Досліджуючи природу інституцій та їх вплив на розвиток підприємств, їх варто розділяти на активні та пасивні. До активу слід відносити усталені та загальноприйняті правила поведінки. До них відносимо: Конституцію держави, закони, кодекси, ряд інших законодавчих документів, до пасивних - усі форми співпраці, без законодавчого закріплення, але які є загальноприйнятими в повсякденному житті, сюди слід віднести звички, традиції, стереотипи, які спричинені психологічними особливостями та догмами суспільства. Активні інститути діють виключно в правовому полі, та

формують функції обов'язкові до виконання, водночас за рахунок них, держава досягатиме необхідного рівня розвитку підприємств прямими та непрямими регулюючими методами [189].

Прямі методи віддзеркалюють економічну політику, в межах законодавчого підґрунтя. Роль державної політики націлена на реалізацію конституційних прав, обов'язків її громадян. Таким чином досягнення взаємного ефекту від соціуму виваженої економічної політики є можливим при умові погодження діяльності суб'єктів господарювання з інститутами громадськості.

Державна політика є зовнішнім чинником впливу на інституціональне середовище, формуючи усвідомлення, що якість інституціонального середовища залежатиме від галузевого менеджменту діяльності владних суб'єктів.

Тому, дієвість функціонування та подальший розвиток суб'єктів газорозподільної сфери є результатом втілення об'єктивної рівності між суб'єктами ринку. Об'єктивну рівновагу між суб'єктами можливо досягти при використанні інституційних обмежень та стимулів ефективного механізму регулювання.

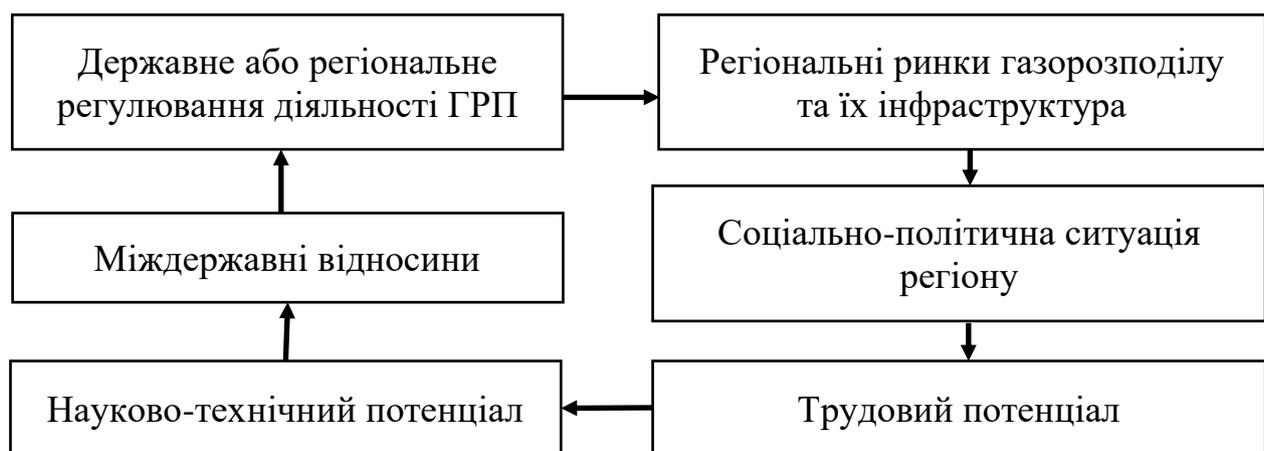
Задля здійснення ретельного аналізу інституціонального середовища газорозподільної сфери слід розглянути алгоритм взаємозалежності інститутів та інституцій в контексті функціонування інституціонального середовища виділяючи при цьому зовнішнє та внутрішнє коло інституціонального середовища, що зображено на рис. 2.2 [51].

Під зовнішнім колом слід розуміти інститути та інституції, які чинять макроекономічну дію на газорозподільні підприємства.

Саме згадані інституції формують інституціональне середовище шляхом кругообігу функціонуючих процесів газорозподільної сфери, де особливої уваги заслуговують такі основні складові, як:

- державне або регіональне регулювання діяльності газорозподільних підприємств. Основними

інституціональними суб'єктами цього напрямку виступають Верховна Рада, Кабінет Міністрів, Президент України, Національний банк, Державна фіскальна служба, Антимонопольний комітет, Державна контрольно-ревізійна служба, Міністерство палива та енергетики, НАК «Укртрансгаз України», НКРЕКП, місцеві та регіональні органи влади. Основною метою діяльності зазначених інститутів є регулювання організаційного та нормативно-правового базису, стимулювання та вдосконалення діяльності газорозподільних підприємств Західного регіону;

** Побудовано та систематизовано авторами*

Рис. 2.2. Зовнішнє кільце інституціонального середовища функціонування газорозподільних підприємств

- регіональні ринки газорозподілу та їх інфраструктура охоплює нафтогазовидобувні та газорозподільні підприємства, промислові, товарні підприємства, біржі, банки, фінансово-кредитні посередники, страхові агенції, служби зайнятості та інші організації. Цей інституційний сегмент дозволяє формувати конкурентне середовище, обмежувати тінізацію та створювати сталі правила перебування на ринку кожного з суб'єктів;

- соціально-політична ситуація регіону включає громадські організації, міжнародних партнерів, політичні осередки, комунікаційні мережі, інформаційне

забезпечення, центри обслуговування. Сила цього інституційного сегменту дозволить підвищити рівень етичного спілкування, покращити обізнаність фахівців нафтогазової галузі, розгалузити інфраструктуру обслуговування регіональних газових ринків;

- трудовий потенціал зосереджується в основному в навчальних закладах, післядипломній освіті, системах професійної підготовки трудових кадрів для роботи в нафтогазовій галузі; особливістю цього інституційного сегменту є достатній професійний рівень фахівців у нафтогазовій галузі, розвиток дистанційного навчання, проте низький рівень міжнародного обміну досвідом та інформацією;

- науково-технічний потенціал є складовою науково-дослідних інститутів, міжнародних фахівців, підприємств та установ. Впровадження інноваційних технологій, можливість перебудови організаційної структури ГТП та системи управління, наявність в Україні власних потужностей для виробництва газоперекачувальних агрегатів, труб та іншого нафтогазового обладнання;

- міждержавні відносини дозволяють організовувати міждержавні спів відносини, світового законодавства, існування транснаціональної компанії, мультинаціональної корпорації. Основні цілі цього сегменту є диверсифікація джерел та маршрутів газопостачання на внутрішні ринки.

Інституції зовнішнього середовища звісно чинять вагомий вплив на діяльність газорозподільних підприємств, але кінцеве формування тиску на їх середовище варто розглядати зі сторони держави, що формує будь-яке інституційне середовище. Однак, якість діяльності самих інститутів є частиною так званого галузевого менеджменту діючих владних осіб. Саме зазначені особи спроможні вплинути на забезпеченість ефективного функціонування газорозподільної сфери в контексті рівності між суб'єктами даного ринку. Даний баланс можливо досягти шляхом ряду обмежень та

стимулів за системністю впровадження контролю та механізму її дії.

Разом з тим, діяльність газорозподільних підприємств піддається впливу і внутрішніх інституційних елементів. Серед яких слід виділити:

- організаційно-виробничу структуру діяльності газорозподільного підприємства;
- диференціацію тарифу на послуги підприємства;
- соціально-економічні особливості та характеристики області;
- конкурентоспроможність підприємств;
- центри обслуговування клієнтів.

Тому, запропоновані інституції утворюють внутрішнє кільце інституціонального середовища газорозподільних підприємств (Рис. 2.3).

** Побудовано та систематизовано авторами*

Рис. 2.3. Внутрішнє кільце інституціонального середовища ГРП

Важливим аспектом в цьому напрямі є намічена Енергетична стратегія України 2030, яка базується на реформуванні таких складових діяльності та функціонування інституцій газорозподільних підприємств як: приватизації газорозподільних підприємств та здобуття ними певної концесії; встановлення консорціуму та сітки

Міждержавної системи газотранспортування та газорозподілення. Варто відмітити, що зазначені орієнтири розвитку інституціонального середовища відбувається в недостатній обґрунтованості та ймовірності виникнення самого інституціонального середовища.

Комплексний підхід до аналізу інституціонального середовища газорозподільних підприємств регіону обумовлює врахування певних аспектів.

Зокрема, на переконання багатьох вчених при зміщених формах власності більш ефективним та зручним буде внутрішнє інституціональне середовище [2].

Очевидним є факт, що підприємства газорозподільної діяльності, як осередки природньої монополії функціонують у відсутності конкурентного середовища, тому існує високий рівень їх відповідальності не залежно від їх форм власності [183]. Тому інституціональне середовище покликане зменшувати колізії та позбавлятися недоліків у функціонуванні газорозподільних підприємств, гармонізуючи їх відносини в системному взаємозв'язку: «держава - газорозподільне підприємство - споживач».

Ще одним аспектом збільшення ефекту інституціонального середовища є інвестування капітальних ресурсів та подальша приватизаційна практика газотранспортних та газорозподільних підприємств. Однак за сучасних економічних та політичних обставин ця практика унеможлиблюється [122].

В основному, це пояснюється відсутністю та недієвістю інституційних механізмів, які би могли забезпечити прозорий доступ до активів, оскільки приватизаційні моменти орієнтуються в основному на перспективних знайомствах, не об'єктивності правового висновку, закритості даних в супроводі високих трансакційних витрат.

Наступним аспектом слід вважати виникнення не прозорих контрактних взаємовідносин споживачів та постачальників газових ресурсів, а навіть за умови юридично-правового середовища їх взаємодії [64].

Створення контролюючих інституціональних суб'єктів є важливим чинником впливу на ефективне функціонування ГРП, покращення їх якості та обслуговування, стимулювання учасників ринку до енергозбереження, раціонального використання ресурсів, ощадливого ставлення до навколишнього середовища.

Останнім аспектом стала складовість ГРП за вертикально-інтегральної системи функціонування. Виходячи з засад інституційної теорії у вертикально-інтегрованих структурах формуються так звані високі трансакційні витрати. Саме вертикальність інтегрованих систем досить часто виступає джерелом появи тіньової економіки.

Організаційно-ресурсне забезпечення розвитку підприємств газорозподільної та газотранспортних сфер та прийняття ними вірних рішень суттєво ускладнюється розгалуженістю ієрархічної структури НАК «Нафтогаз України» та НАК «Укртрансгаз». Це в свою чергу деформує взаємодію між зовнішніми та внутрішніми кільцями інституціонального забезпечення газорозподільної сфери. Задля вдосконалення організаційно-управлінської структури інституціонального забезпечення газорозподільної сфери слід передусім залучити прогресивні передові технології та інвестиційні залучення, впорядкувати правову систему взаємовідносин між суб'єктами українського інституціонального середовища.

На нашу думку впорядковане інституціональне забезпечення функціонування газорозподільної сфери сприятиме досягненню виробничого та економічного ефектів на мезоекономічному та макроекономічному рівні розвитку регіону, що відображено на Рис. 2.4.

Звідси, напрошується висновок, що дієвість інститутів та інституцій системи розподілу природного газу регіону та держави є найважливішими складовими в ефективності забезпечення рівня мезоекономічного та макроекономічного зростання. Окрім того, присутність та ефективність необхідних інституцій формують відповідне

інституційне середовище, яке в свою чергу породжує внутрішні та зовнішні ефекти газорозподільної сфери.

** Удосконалено та систематизовано авторами на основі*

Рис. 2.4 Інституціональне забезпечення функціонування системи розподілу природного газу в регіонах [5, 141].

Отже, підсумовуючи можемо вважати ціллю інституціонального підходу проведення моніторингу та

стимулювання Українських газорозподільних підприємств, дослідження інститутів та інституцій, які його регулюють. Тому, надалі пропонуємо розуміти під інституціональним середовищем - цілеспрямовану діяльність та вплив суб'єктів на функціонування газорозподільних підприємств регіону через зовнішні та внутрішні кільця інституціоналізованості, які синтезують та переплітають в собі правові, політичні, наукові, економічні, соціальні, культурні та інші інституції в напрямі їх вдосконалення та взаємозалежності.

2.2. Моніторинг макроекономічного та мікроекономічного інституціонального середовища функціонування газорозподільних підприємств

Наша країна за рівнем споживання газу у світі займає 6-те місце, перегнавши Польщу, Чехію, Угорщину, Словаччину та інші країни пострадянського профілю. Процес приватизації місцевих газорозподільних компаній розпочався ще в 1998 році. Станом на сьогодні в регіонах України налічується 42 газорозподільних компанії, що експлуатують розподільні мережі та постачають газ кінцевим споживачам. Основна діяльність газорозподільних компаній заключається в передачі газових ресурсів розподільними трубопроводами, які можуть перебувати у їх власності. Протяжність газорозподільних мереж сягає 320.000 км. Близько 82% міст та 67% шляху є газифікованими.

Водночас Україна має три локації видобутку газу: Карпатський, Дніпровсько-Донецький, Чорноморсько-Азовський регіон. Найважливіший з них є Дніпровсько-Донецький, де зосереджено близько 90% українського виробництва та 120 осередків родовищ газу. Переважна більшість газових родовищ характеризують тенденцією до вичерпання. Більша половина вітчизняних родовищ - є малими басейнами з 5 млрд.м.куб. запасів газу, з яких і

відбувається газове видобування. На сьогодні найбільшими родовищами з значними видобувними запасами понад 100 млрд.м.куб. є Шебелинське, Яблунівське, Єфремівське, і Західно-Хрестищенське. [1].

Більша половина поточних розвідок та пошуків нафти та газу є надзвичайно ризикованою та важкодоступною справою. Тому виникає нагальна проблема видобутку власних газових ресурсів шляхом розширення меж розвідки та провадження експлуатаційного буріння підприємствами НАК «Нафтогаз України» потенційно можливих родовищ нафти та газу. Однак поточний стан устаткування, необхідність модернізації, технічне обмеження щодо буріння глибше ніж 6000 метрів, на жаль не дозволяють виконати окреслене завдання в повній мірі [263].

Оператор газотранспортної системи (ГТС) «Нафтогаз України» з ДК «Укртрансгаз», пов'язані з системами транспортування газових ресурсів Росії, Білорусії, Польщі, Словаччини, Угорщини, Румунії та Молдови, інтегруючись таким чином до загальноєвропейської газової мережі. З огляду на вигідне географічне положення газотранспортна система України виступає в ролі своєрідного посередника між газовидобувними районами Росії і Середньої Азії та споживачами з Європи. Водночас щороку ГТС України транспортує для споживачів України 70-76 млрд.м.куб. газу, транзитом до країн Західної та Центральної Європи - 120 млрд.м.куб. газу. [257].

Територією України поширено 35 тис.км магістральних газопроводів, з них близько 40% діаметром 1020-1420 мм. Всі трубопроводи обслуговує 708 газоперекачувальних агрегатів із загальною потужністю 5388 МВт, на яких знаходиться 71 компресорна станція та 111 газокомпресорні цехи.

Протягом 2018 року на території України було видобуто 20,95 млрд.м.куб. газу, здійснені буріння 97 свердловин, введено в експлуатацію 64 нові свердловини. В 2018 році газу в Україну було імпортовано на 65 компаніями. Не

дивлячись на втамування річних потреб в імпорті шляхом доступних реверсних потужностей, існує певним чином неузгодженість між європейським та українським законодавством відносно діяльності операторів різних газотранспортних та газорозподільних систем. До цього часу не є застосованими стандартні для ЄС договори щодо об'єднання мереж [257].

Виходячи з річного звіту «Нафтогаз України», у 2018 році загальне використання природного газу в Україні сягало 32,3 млрд.м.куб.. На потреби побутових споживачів було витрачено 10,6 млрд.м.куб. газу що може бути пояснено:

- зменшенням кількості отримувачів субсидій більше а ніж у двічі протягом холодного періоду;
- зниженням частини соціальних нормативів нарахування субсидій з 1 травня 2018 року близько на 10%;
- зростання кінцевої ціни газу на 22,9% з 1 листопада 2018 року.

Окреме місце займають приховані субсидії, які встановлюються через різницю між ринковими та регульованими цінами. Існування таких прихованих субсидій призводить до ряду негативних наслідків, зокрема:

- продавцем товару не доотримується частина грошей від реалізації товару або послуги;
- відбувається процес дармового та неефективного споживання газу, який є обернено тотожною тенденцією: чим нижчою є вартість тим більшим є споживання;
- необ'єктивне розподілення субсидій, їх отримує не завжди той, хто потребує, а той хто більше споживає;
- виникнення спекуляцій та корупційних схем.

Водночас міжнародними експериментами зазначається, що створення умов для зросту первинних доходів в суспільстві є дієвими напрямками регулювання об'єктивності газопостачання на відміну від прихованих субсидій. Обсяги

видобутку нафти та газового конденсату за минулий рік зросли та сягнули 2,1 млн.т. Завдяки капітальному ремонту було видобуто 454 тис.т. нафти і конденсату.

Згідно рішення Арбітражного Інституту Торгової Палати Стокгольму відносно транзиту газу «Газпромом» було прийняте рішення відокремлення діяльності зі транспортування природного газу, однак без передачі прав та обов'язків ліцензованому оператору ГТС. Це означає, що до закінчення терміну дії транзитного контракту 1 січня 2020 року «Нафтогаз» зобов'язаний зберігати контроль над ГТС відносно основних та допоміжних функцій оператора ГТС. Водночас розглядається дві моделі анбадлінг (ISQI (04)). Перша зосереджується на відокремленні власності, а друга визначає незалежного оператора газотранспортної системи. Виходячи з Закону України « Про ринок природного газу» реалізація зазначених моделей потребуватиме суттєвих змін, які протягом поточного року реалізувати не можливо буде.

Відповідальність за анбадлінг лежить на НАК «Нафтогазі», як вертикально інтегрованій компанії. Окрім того, НАК «Нафтогаз» виконує низку функцій, а саме: забезпечення безпеки постачання природного газу споживачам, надійне та безпечне транзитне газопостачання природнього газу до країн ЄС. На разі діяльність «Нафтогазу» в напрямі анбандлінгу охоплює три етапи. В 2018 році відбувся перший етап відокремлення, в результаті чого було утворено філію «Оператор ГСТ» з встановленими повноваженнями, а також обрання ефективного методу їх здійснення. Відносно способів та методів оцінки ефективності економічної діяльності то їх обрахунок є результатом співвідношення ефектів та втрат.

Вагомим напрямом діяльності ГРП по підвищенню ефективності та результативності виробничої активності все більшою мірою є реакція управлінської структури на швидкозмінність інституціонального середовища. Динаміка макроекономічних та мікроекономічних процесних явищ породжує особливий тип взаємовідносин між суб'єктами

всіх секторів економіки, не залишаючи осторонь і газорозподільну сферу будь-якого регіонального угруповання. Стрибкоподібність внутрішнього та зовнішнього середовищ функціонування газорозподільних підприємств з одночасним слабозвиненим менеджментом управління, що призводять до пошуку об'єктивно потрібних інструментів, методів, способів та правил поведінки взаємоузгодженості учасників підприємницької діяльності у відповідному інституціональному середовищі. Стабільність економічного розвитку України є результатом впливу багатьох чинників, які формують певний симбіоз та будують відповідне інституціональне середовище. Згідно існуючих теорій розвитку будь-якої соціально-економічної системи встановлено, що найвище показники останньої можливі при адекватній взаємодії та своєчасній реакції на зміни зовнішнього середовища. В сенсі категорії «розвиток» знаходиться причинно-наслідковий зв'язок зміни якісного вдосконалення системи, отримання стійкості адаптації до змін, формування впливовості та залежності з іншими складовими певного структурного угруповання та вирішення комплексних проблем у часових та просторових параметрах [136].

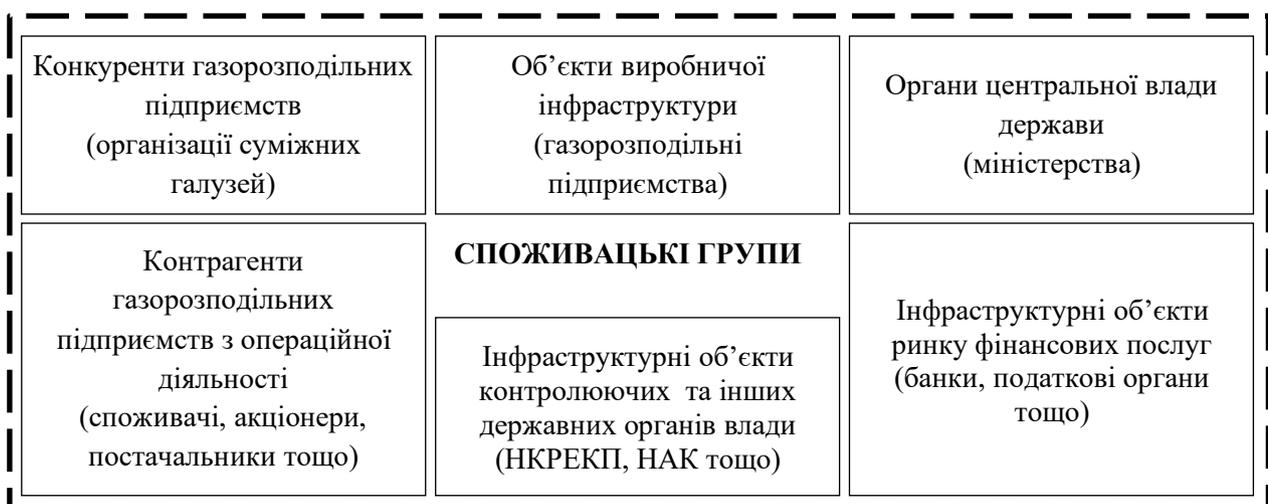
Інституціональне забезпечення організації діяльності газорозподільних підприємств охоплює коло інститутів та інституцій, котрі формують інституційне середовище та дозволяють оцінити поведінку діяльності газорозподільних підприємств, як невід'ємних своїх складових.

Інституціональне середовище суб'єктів газотранспортного призначення відіграє одну з ключових ролей при реформуванні вітчизняного газового ринку та всієї національної газотранспортної системи. [111].

Існуючі підходи до здійснення аналізу газорозподільних підприємств виражають суперечливість практичних та наукових думок фахівців та спільноти з приводу функціонування газотранспортної системи загалом. Водночас фундаментальними причинами або запорукою успішного розвитку подій є стабільне та адаптоване до

сучасних реалій інституційне середовище газотранспортної сфери. Оскільки, всі суб'єкти існують та пов'язують свою діяльність з конкретним середовищем, яке може здійснювати прямий та опосередкований вплив на них та прийняттям вірних рішень, шляхом домінування тих чи інших інституцій, тому подальше стратегічне існування даної галузі є результатом розвиненості інституційного середовища. Під інституційним середовищем газотранспортної сфери прийнято розуміти діяльність певних суб'єктів, які чинять вплив на газорозподільні підприємства через вдосконалення системи взаємозв'язків між окремими елементами та діючими суб'єктами на даному ринку. До основних ринкових елементів газу прийнято відносити: конкурентне середовище, приватну власність, правовий базис, дієздатність та безперервність інституційної структури загалом. [111].

Задля цього формування та визначення головних спектра чинників, що безпосередньо сприяють розвитку, необхідно було структурувати інфраструктурну будову ринку, а також його учасників (Рис. 2.5).

** Побудовано та систематизовано авторами*

Рис. 2.5. Схематична структура особливостей інфраструктурного ринку та його учасників.

Окремі ринкові суб'єкти газового ринку та його інфраструктури матимуть можливість одночасно

виступати в якості представників різних груп. Таким чином, газорозподільні підприємства являють собою органи виробничої інфраструктури та водночас функціональні елементами газової промисловості. [149].

Усі учасники ринку мають змогу надати конкретний пакет послуг, якісні та кількісні значення якого, а також повний їх перелік дадуть змогу характеризувати загальний стан газового ринку регіонів.

Отже, проводити дослідження у сфері газотранспортного сектору доцільно спираючись на принцип системного підходу, оскільки це дозволить структурувати всі елементи ринку, відповідно до їх функцій [238].

Аналіз економічно-господарських відносин, що сформувалися на українському газовому ринку, свідчать про обмеженість ринкових та організаційно-економічних механізмів в даній галузі

Серед чинників інституціонального середовища, особливим чином важливий вплив чинять макроекономічні та мікроекономічні їх складові. Серед них, особливу увагу заслуговують чинники: державного організаційно-правового сектору регулювання, які проявляються у формуванні прозорого правового поля, зменшення неточностей нормативно-творчих документів, запровадження в дію інноваційних та технічних нововведень, враховуючих стратегічність дій по реструктуризації НАК «Нафтогаз». Ключовими інститутами та інституціями слід вважати Верховну Раду, Кабінет Міністрів, Президент України, Національний банк України, Державну Фіскальну Службу, Антимонопольний Комітет, Державну контрольно-ревізійну службу, Міністерство палива та енергетики, НАК «Нафтогаз України» НКРВКП, а також інші виконавчі органи, коло інтересів та діяльності яких є пов'язаними з газотранспортною сферою.

Характерною рисою інституціонального середовища державно-організаційного сектору слід вважати:

- недостатність модернізаційних заходів об'єктів газорозподільного призначення, зокрема зменшення іміджу на міжнародній арені, неефективну політичну діяльність податкового, амортизаційного та кредитного напрямів, незбалансованість законодавчих документів, зниження монопольного тиску шляхом реструктуризації НАК «Нафтогаз» України та особливості створення конкурентного та незалежного регулятора на газовому ринку;

- моніторинг та контроль діяльності газового ринку незалежним регулятором. Складовими елементами на разі, цього чинника зовнішнього впливу виступає ринкова інфраструктура, яка чинить безпосередній вплив на відповідне інституційне середовище. Водночас, до ринкової інфраструктури слід віднести: біржі, банки, фінансово-кредитних посередників, служби зайнятості, комерційні фонди, торговельні та промислові організації страхові агенції.

Основними характерними рисами є:

- галопуюча інфляційна спрямованість, нерозвиненість інформаційних ресурсів, невдоволеність обслуговування фінансово-банківського сектору, незадовільна діяльність самих фінансово-кредитних, страхових та самих консультаційних установ.

- рівень конкурентного середовища в дотичних ринкових системах, уникнення тонізованих та лобістських проявів, доступність суб'єктів до ринкової діяльності.

- інституціями в напрямі прозорої конкуренції слід вважати газорозподільні підприємства, інфраструктурні підприємства, нафтогазовидобувні підприємства, промислові підприємства та інші суб'єкти товарних ринків. Невід'ємними складовими товарних ринків є на жаль, негативні явища в економічній системі, такі як: непрозорість, або навіть іноді відсутність конкуренції на газових ринках, тривалість розробки та експлуатації газових національних родовищ; побудова нового газопроводу в обхід території України;

- ринкова кон'юнктура та створення мікроекономічного соціально-політичного середовища функціонування газових ринків. Коло інтересів охоплює громадський сектор, міжнародно-партнерський сектор, політична атмосфера в регіоні та країні, культурно-просвітницький сектор, транснаціональні компанії. Серед притаманних ознак цієї компоненти виділяють: відсутність достатньо етичних правил поведінки населення, відсталість від розвитку НТП, політичну кризу, відсутність стратегії розвитку по реконструкції і модернізації газотранспортних систем, переорієнтація частини газових потоків із Російської Федерації до країн Азіатського та Тихоокеанського регіонів; активізація зусиль країн ЄС щодо диверсифікації джерел та маршрутів по газопостачанню на внутрішні ринки;

- збільшення стимулювання ролі та значення, а також задіяння науково-дослідних інститутів, водночас сприяння реалізації інноваційних технологій газотранспортування та газорозподілу

Основними інститутами та інституціями варто вважати: науково-дослідні установи, вищі учбові заклади, міжнародних експертів в нафтогазовій галузі. Основними та відмінними ознаками даного чинника впливу слід розуміти: достатню кваліфікацію наукових кадрів, котрі працюють в нафтогазовій галузі; низький рівень досвіду міжнародного обміну інформацією, обмеженість інноваційних розробок через низьку інвестиційну привабливість, необхідність тотальної перебудови організаційно-управлінської структури ГТП; власний газоперекачувальний потенціал, наявність необхідного нафтогазового обладнання.

Є зрозумілим, що важлива роль у забезпеченні необхідного та сприятливого інституційного середовища належить органам загальної та спеціальної компетенції. Зокрема, до органів загальної компетенції слід віднести державні структури, котрі забезпечують інституційно-правове регулювання діяльності суб'єктів газотранспортної

та газорозподільної мереж, а конкретніше Верховна Рада України; Президент України; Кабінет Міністрів України. Варто відмітити, що основною з функцій організації загальної компетенції, власне і є державне регулювання газового ринку. Водночас, органи спеціальної компетенції є уповноваженими вирішувати всі функції, котрі забезпечують функціонування сфери енергетики та комунального господарства [2, 93]. До них, безсумнівно слід віднести НКРЕКП та Міністерство енергетики та вугільної промисловості України.

Основною ціллю діяльності загальних та спеціальних органів компетенції є розвинене інституційне середовище, яке в свою чергу виражається наявністю необхідних інститутів та інституцій, а також взаємоузгодженість між ними, що дозволить сприяти розвиненому бізнес-простору газотранспортних підприємств країни, організаційно-технічному інноваційному зростанню, збільшенню іміджу вітчизняної газотранспортної системи на міжнародній арені, покращенню якості та безпечності наданих послуг в напрямі формування лібералізованого газового ринку.

Ключовим елементом інституційного середовища є інституційна координація, що спрямована на усунення невизначеності та неузгодженості прогнозів розвитку даної сфери в ретроспективному майбутньому, а також заохочення інвестиційних капіталів та забезпечення вільного доступу до мережі.

В той же час, самі інституційні одиниці, котрі чинять вплив на інституційне середовище, формуються формальними та неформальними критеріями. Перші відображаються у ряді документів, зокрема Конституцією України та іншими нормативно-правовими документами. Неформальні критерії більш ширше репрезентовані в реальному житті та включають в себе психологічні компоненти.

Формальні чинники використовуються державою для дотримання потрібного рівня розвитку підприємства прямими та непрямыми інструментами. Прямі інструменти

застосовуються, щоб досягти цілі економічної політики регіону та країни. За рахунок цієї політики забезпечуються конституційні права та зобов'язання громадян. Таким чином, вдається сформуванати громадянське суспільство та гармонізовані соціально-економічні відносини між його суб'єктами [58].

Серед зовнішніх інститутів варто розуміти інститути мезоекономічних та макроекономічних рівнів, де саме держава є гарантом забезпечення прозорості державної політики та інституційного середовища, формуючи загальне розуміння владного галузевого менеджменту. Саме ця обставина і є домінуючою у конкурентних взаємовідносинах газорозподільних підприємств на ринку газу. Цього вдається досягти шляхом використання інституційних обмежень, стимулів та дієвої форми контролю щодо механізму їх дії.

Серед більшості науковців, панує думка відносно пріоритетності інституційного підходу в подальшому успішному функціонуванні газотранспортної сфери. А інституційне регулювання діяльності суб'єктів газотранспортної системи охоплює цілеспрямовану активну діяльність останніх на розвиток та успішне функціонування вітчизняних підприємств зазначеної сфери для вдосконалення структурних елементів, відносин між ними та силу впливу на них політичних, соціальних, культурних, економічних та інших інституцій [218].

Враховуючи необхідність аналізу інституційного середовища газорозподільних підприємств особливої гостроти набуває питання аналізу організаційного аспекту їх функціонування.

Вперше організаційні трансформації національної газотранспортної системи окреслено в Енергетичній стратегії України до 2030 року, основними з яких є:

- приватизаційні процеси газорозподільних підприємств та здійснення концесії;
- створення та участь консорціуму та Міждержавної системи газотранспортування.

Однак, вітчизняне інституційне середовище не дозволяє в повній мірі здійснити реалізацію зазначених напрямів, окрім того моменти відносно власної приналежності по зміні об'єктів газотранспортного призначення характеризують здебільшого дуальну (змішану) форму.

Чимала кількість дослідників переконливо доводить про існування взаємозв'язку між складним інституційним середовищем та ймовірність ширшого використання різних форм власності на об'єкти газотранспортної та газорозподільної сфер. Водночас, їх думка є теж однозначною стосовно того, що комунальна форма власності прийнятна до використання лишень у примітивному інституційному середовищі [212].

Також не викликає жодної полеміки те, що будучи частиною природньої монополії, газорозподільні підприємства функціонують за відсутності певного конкурентного середовища у напрямі встановлення стандартів по покращенню якості, що дозволяє їм не нести відповідальності перед споживачами, не зважаючи на форму власності, в якій вони знаходяться. Тому, очевидним є інституційне регулювання діяльності підприємств газотранспортної сфери задля зменшення існуючих прогалин їх функціонування у поєднанні: «держава-газорозподільне підприємство-споживачі» [123].

Ще одним важливим кроком на шляху до вирішення інституційної незбалансованості газотранспортної сфери є залучення приватного капіталу і приватизація об'єктів газопостачання. Але, на разі, це не приносить ефекту до тих пір, поки відсутні інструменти інституційних механізмів, які змогли би забезпечити доступність до активів, а при приватизаційних процесів, була б посилена роль лобювання приватних інтересів, неефективність правових рішень, закритість даних та високі трансакційні витрати [257].

Очевидною обставиною є також, без сумніву поява хаотичних контрактних взаємовідносин між споживачами та постачальниками газу, відсутність достатніх

мотиваційних стимулів до відповідальності перед споживачами при неякісному та незбалансованому інституційному середовищі. Тому створення інституційних механізмів самоконтролю дозволить підвищити результативність діяльності газорозподільних підприємств, покращить якість газу та газотранспортних послуг, стимулювавши суб'єктів ринку до енергозбереження, раціонального та ощадливого використання ресурсів та дотримання екодопустимого балансу навколишнього середовища [141].

Економічний підхід теж проявляється в інституалізації, оскільки віднесення газотранспортних підприємств до вертикально-інтегрованої структури відповідно до інституційної теорії, формує високі трансакційні витрати, а наявність інформаційних осередків дає можливість деструкції інформаційного узгодження між інституціями загалом. Обмежена раціональність та безвідповідальна поведінка по обидва боки вертикалі провокують виникнення тіньових схем, що є частим явищем для даних структур [183].

Серед інституційного забезпечення виділяють і мікроекономічну інституційну будову, зокрема, ресурсне забезпечення підприємств газорозподільної сфери значно ускладнюється ієрархічною будовою НАН «Нафтогаз України». На разі організаційна структура характеризується відсутністю передових технологій та інновацій, недостатністю інвестиційних вкладів, неправомірною правовою оцінкою проведення закупівельних процедур, обмеженістю альтернативностей взаємозв'язків між суб'єктами українського інституційного середовища [184, 185].

Визначивши роль та місце мікро та макроекономічних чинників на забезпеченні інституціонального середовища функціонування ринку газу, варто виділити ряд ефектів соціально-економічного впливу на середовище:

- раціональне використання матеріальних та особистих ресурсів;

- цільове призначення інвестицій на модернізаційні цілі;
- контролювання обміну якості та споживання природного газу;
- оперування сучасними бізнес-методами та інструментами оперативного менеджменту;
- дотримання норм екологічної безпеки;
- оптимізація тарифів між газопостачанням та кінцевою ціною газу;
- гармонізація взаємовідносин між партнерами та споживачами;
- розвиненість інфраструктури;
- нормативно-правовий базис, щодо захисту інтересів газотранспортних підприємств;
- формування єдиного ланцюгу цілей: «державо-газотранспортна сфера-споживач»;
- мінімізація трансакційних витрат;
- розширення меж досвіду набуття професійних навичок персоналом.

Отже, слід зробити висновок, що важливими мікро та макроекономічними чинниками ефективності функціонування системи розподілу природного газу є наявність та дієвість усіх необхідних інститутів, які формують ефективне інституційне середовище.

2.3. Методичні та теоретико-практичні засади оцінки інституціонального середовища функціонування газорозподільних підприємств

2.3.1. Методологія ідейно-теоретичних витоків інституціоналізму

Методологія (від грецького *methodos* – шлях дослідження, пізнання та грецького *logos* – вчення про метод) – це наука про методи пізнання та перетворення дійсності. Вона включає у себе і сукупність прийомів [256, с.245], котрі застосовуються при дослідженні різних

галузях науки, зокрема й в економіці. В ході дослідження теми широко застосовувалася гносеологія (теорія пізнання), яка допомагала зрозуміти природу пізнання, його процес, закономірності пізнавальної діяльності людини, її можливості та здібності, відношення знання до дійсності, критерії його істинності та достовірності [255, с.18].

Найбільш ефективним засобом у розв'язання поставлених завдань послужив метод діалектики з його розглядом явищ і процесів соціального та духовного життя суспільства у їх розвитку й визнанням універсального зв'язку. Як відомо, в процесі руху безпосередньо як розвитку створюється нове, що є необхідним, здатне до саморуху, самовідтворення. Відомий німецький філософ Г. В. Ф. Гегель (1770-1831 рр.) писав: « ... принцип усякого саморуху якраз і полягає ... в зображенні суперечностей. Щось рухається не тому, що воно ... в цьому ... перебуває тут, а в іншому ... там, а лише ... тому, що воно перебуває тут і не тут ... одночасно і перебуває і не перебуває ... Рух є самою суперечністю» [53, с.125; 255, с.234].

Як відомо, діалектика за своїм змістом спирається на три основні наступні, універсальні закони: Закон єдності та боротьби протилежностей, Закон взаємного переходу кількісних змін у якісні, Закон заперечення. Названі Закони властиві всім сферам дійсності, діють у природі, суспільстві й пізнанні. У суспільстві закони проявляються через свідомі дії людей, у природі діють стихійно. Це накладає певний відбиток на діяльність цих Законів у суспільстві. Крім того, суспільне життя підпорядковане певним об'єктивним Законам. Однак вони не рівнозначні. Одні діють завжди і скрізь, інші – лишень в певний період, час і на певній стадії розвитку суспільства. Досліджуючи тему ми розрізняли Закони розвитку і Закони функціонування суспільства. Наприклад, Закон вартості діє лише за умов існування товарного виробництва.

В наш час деякі філософи намагаються доказати, що Закон переходу кількісних змін у якісні характерний лише

для марксистської філософії. Це є помилковим. Ще філософ Г.В.Ф. Гегель у першій половині XIX ст., задовго до виникнення марксистської філософії зазначав, що названий Закон має відношення до мислення, логіки і самої дійсності, її розвитку [256, с.246]. Якісні зміни, що відбуваються в об'єктивному світі, здійснюються тільки на основі тільки кількісних змін. Іншого шляху до появи нового простору не існує. Нове не може з'явитися лише за допомогою зростання, або ж зменшення того, що вже є. Воно в свою чергу потребує абсолютно нового простору для наступного розвитку. Вихід за старі бар'єри у процесі становлення нового не є повним розривом зв'язків з попереднім станом існуючого, бо між кількістю та якістю існує тісний взаємозв'язок. Кожний перехід кількісних змін у якісні одночасно означає і перехід якісних змін у нові кількісні. «Зміна буття - писав відомий філософ Г.В.Ф. Гегель - суть не лише переходу однієї величини в іншу, а й перехід якісного в кількісне і навпаки» [53, с.241]. Основні Закони діалектики виступали як основоположні, фундаментальні принципи усвідомлення об'єктивної реальності при вивченні інституціональної економічної теорії.

З'ясовуючи Закони діалектик, в процесі дослідження застосовувалися й такі поняття як зв'язок, взаємодія, суперечливість, протилежність, заперечення тощо. В діалектиці ці поняття мають статус категорій. У них відображаються найбільш загальні, суттєві ознаки, зв'язки, властивості, відношення, що мають місце в об'єктивній дійсності. Все це разом взяте давало можливість розвивати мислення, поглиблювати пізнання явищ і процесів економічного життя, виділяти найбільш важливі, найсуттєвіші ознаки та особливості [243, с.55]. Найбільше уваги у ході вивчення теми приділялося категоріям одиничного, особливого і загального. Вони відображали рух, логіку, послідовність пізнання, були опорними пунктами, сходинками від незнання до знання, служили базою для створення понять, узагальнень, без чого

неможливим є пізнання взагалі, справжнє уявлення про суть явища чи процесу.

Виділення загального в речах і явищах дійсності – нелегка і складна справа [17; 18, с.55]. Збагачуючи мову загальними поняттями, діалектика давала змогу, в процесі вивчення теми, передавати її зміст, найбільш важливі, найсуттєвіші ознаки. Кожна наука має свій потенційний апарат. [3, с.25, 17, с.118; 18].

Центральне місце займало з'ясування суті провідної категорії інституціональної економічної теорії – інституція, яка має досить широке трактування. [32, с. 7; 33; 34; 106, с.43; 112, с.54; 114, с.12; 165, с.44].

Це може бути мисленням та дією, закріплених документами у нормах поведінки соціальних груп та спільнот, а також у звичках і традиціях, або порядок речей, ухвалений Законом чи постановою. Це світ звичок і звичаїв, таких речей як держава, принципи моралі, правові норми, сім'я, суспільна думка, приватна власність, економічні заклади тощо. Інституції поділяються на формальні і неформальні. Формальні – це такі інституції, які отримали закріплення у правових нормах, неформальні – інституції, організовані традиціями чи звичками, і не мають юридичної сили. Суспільство в цілому і його економіка ставлять густо переплетену сітку економічних і неекономічних систем. Щоб помітити поступ потрібно простежити їх еволюцію, історію розвитку.

В сучасній науковій літературі не сформовано загальноприйнятого поняття «інституція», яке повною мірою враховувало б основні положення інституціональної економічної теорії [9, с.32]. У вітчизняних і зарубіжних, переважно російських наукових виданнях виділяється по два-три базові поняття «інституція», «інститут», «організація» зміст яких ототожнюється і є предметом дискусій [106; 165, с.43; 204; 225; 227].

Виникнення додаткових понять зумовлюється некоректністю перекладу фундаментальних праць

основоположників інституціональної економічної теорії Т. Б. Веблена, Д. Норта та ін. [24, 25, 174, 175].

Наприклад, у праці останнього автора «Інститути, інституційна зміна, функціональна економіка» у російськомовному перекладі вживається поняття «інститут», а у вітчизняному «інституція» [106, 174, 175, 176, 245].

В оригіналі автори вище названих праць використовують категорію *institution*, а не *institute* (від лат.*institutam*– лад, організація) і *institution* (від лат. *institutionem*– розташування, навчання, виховання) є похідним від дієслова *institute* (застосовувати, починати) не є синонімами. За словами молодого житомирського дослідника О. М. Николюка, який спеціально займався вивченням цього питання, поняття *institute* в зарубіжній науковій літературі у контексті інституціональної економічної теорії практично не вживається [165, с.43].

У названій теорії категорія «*institution*» тотожна «інституції». Рухливість поняття свідчить про гнучкість мислення, яке відображає зміни в об'єктивній дійсності [266, с.25]. Консерватизм думки, та схильність до застарілих понять є значним бар'єром на шляху пізнання реальності. Поява нових понять є свідченням розвитку наукового пізнання, нових теоретичних конструкцій для характеристики явищ і процесів об'єктивного світу, що виявляються у дедалі зростаючій ролі людського розуму в самому процесі пізнання.

Використання поняття «інститут» замість «інституція» є лінгвістичною та методологічною некоректністю, призводить до виникнення та загострення суперечностей, унеможлиблює формування цілісної інституціональної економічної течії. Використання синонімів у науковій мові, на нашу думку, є неприпустимим. Професор О. І. Іншаков писав, що у наукових дослідженнях « ... кожному явищу має відповідати єдине поняття як завершений, визнаний і вкорінений результат синтезу його багатьох визначень» [112, с.54].

Із світових напрямів філософії, котрі характеризуються наявністю різноманітних вчень зі своїми специфічними законами, принципами, підходами до реального життя, вагоме значення для дослідження теми мала така течія як прагматизм (від грецького прагма- справа, дія), зокрема її американський варіант, розроблений Дж. Дьюї, В. Джеймсом і Ч. Пірсом [113, с.1074; 229, с.125;]. Суть прагматизму полягає у безмежній вірі у прогрес, у роль науки і техніки, у культ активної діяльності людини. Особистість трактується як неповторна, унікальна, спрямована на творення справедливого суспільного світу. Вона прагне зрозуміти, досягнути смисл життя, досягнути щастя за допомогою морального самовдосконалення.

Об'єктивна дійсність недооцінюється. Істинним вважається лише те, що дає практичні, корисні результати. Досвід і експеримент ставиться вище теоретичних узагальнень. Конкретні науки можуть дати відповідь на ті питання, на які безсила відповісти теоретична філософія. Події викладаються лише у їх зовнішніх зв'язках і послідовностях, без розкриття об'єктивних Законів розвитку [100, с. 196]. Наука і державна влада (позитивно, демократично організована) становлять два основні фактори істини суспільного процесу, який здійснюється в результаті керованих, повільних, поступових змін тобто еволюції. Політичні, економічні та соціальні фактори суспільства поліпшуються, вдосконалюються, піддаються реформуванню.

Серцевиною теорії пізнання послужила проблема істини, яка є історично зумовленим процесом [30, с.83]. Пізнання не може бути завершеним процесом: воно постійно вдосконалюється, збагачується новим змістом. Будь-яке знання, зафіксоване на певному конкретному історичному етапі, є неповним, не точним, не завершеним. Немає окремої абсолютної істини і окремо відносної. Є лише одна істина – це за змістом об'єктивна, котра є діалектичною єдністю абсолютної та відносної істини, тобто є істиною абсолютною у певних часових і

просторових межах. Абсолютне та відносне – це два необхідні моменти об'єктивної істини.

Людське пізнання ніколи не може дати вичерпну, адекватну та «нормальну» характеристику сутності безкінечного, за своєю природою, матеріального і духовного світу [100, 256]. Але це не означає, що абстрактна істина є недосяжною. В кожній відносній істині є момент абсолютної. Це те знання, яке перевірене практикою, не спростовується подальшим вивченням, а зберігається, включається у зміст нового знання. Кожна об'єктивна істина являється абсолютною тільки в певних межах, в певних конкретних умовах.

Проблема істини – не проблема відповідності змісту знань змістові об'єкта пізнання. Якщо ж зміст об'єкта пізнання в адекватній мірі відображається суб'єктом пізнання, то існує ситуація пізнання істини. Такий підхід характерний для класичної концепції істини. Протилежністю до неї виступає прагматична концепція істини. Суть її : це тільки те, що корисне для людини. Когерентна або логічно несуперечлива концепція істини характеризується певними вимогами до логічності побудови знань. Коли вони задовольняються, то служать підставою для ствердження про адекватне відображення в знаннях об'єктивної реальності.

Оригінальністю відзначаються роздуми з питань істини визначного українського філософа П. Д. Юркевича (1827-1874 рр.) [276]. Істина, за його словами, відкривається не лише мисленням, але й «серцем», бо пошук істини пов'язаний з релігією та моральними прагненнями людини [174, 175]. В процесі сходження до істини знання пов'язуються з вірою, котра є набагато могутнішим фактором, ніж просто емпіричний зміст чи мислення. Без любові, стверджує філософ, не можна пізнати Бога. Тут постає філософський дух українського народу як єдність віри, надії та любові у вічному прагненні до утвердження свободи, що й спрямовує людське життя.

Діалектика, як загальна теорія розвитку давала ключ до розуміння сутності економічних явищ і процесів, її теорії, відображала в узагальненій формі умисленні реальні процеси такими, які вони є у дійсності, з урахуванням їхньої суперечності, змін, біжучості, взаємоперехідності, становлення нового тощо. Діалектика вимагала підходити щодо дослідження предметів та явищ з позиції їх виникнення, розвитку, руху, орієнтувала на конкретне, багатостороннє вивчення об'єктивної реальності. Вона давала змогу побачити нові грані явищ, зв'язки, поглиблювати усвідомлення дійсності, відтворювати її в усій складності, суперечливості, багатогранності, з безліччю відтінків та ін.. Діалектика служила логікою переходу від незнання до знання, від явища до сутності одного порядку до сутності більш високого рівня. Діалектика як логіка відтворювала у мисленні процес пізнання в його складності, суперечливості, взаємопереходах і протилежностях.

Першочерговим завданням вважалося дослідження чітких історичних, національних та специфічних форм економічного життя у образі економічних інституцій, структурних особливостей господарської системи за допомогою емпіричного та статистичного методів. [75, с.43; 163];

Залучаючи до вивчення різні аспекти життя суспільства у взаємодії та динаміці, економіка вивчалася у широкому плані як цілісна система, в органічній єдності її структурних елементів та дії соціальних зв'язків у різні часи та певні періоди [175, с. 5; 265, с.43;].

Поряд з матеріальними факторами виробництва розглядалися духовні, моральні, правові та ін., як правило, в історичному аспекті. [69, с.26; 133; 134, с.117; 138, с.15; 228, с.38].

Все це розширяло предмет аналізу, включало до нього як економічні, так і неекономічні питання соціально-економічного розвитку. Детальний опис, узагальнення фактів реальної дійсності дозволяли краще зрозуміти

зміни, котрі відбувалися в економіці, її теоретичному поясненні, всебічно оцінити конкретну ситуацію, виробити рішення, спрямовані на розв'язання поставлених завдань у дослідженні.

При вивченні економічного життя широко використовувався принцип історизму, тісно поєднаний з еволюційним підходом. Відомий філософ, економіст Ф. Еджуорт зазначав : «Історія є найкращим засобом від вузьких забобонів і оманливих асоціацій, які неминуче засвоюються тими, хто обмежував себе рамками єдиної теоретичної школи або системи» [145, с.215].

Економічний лад суспільства розглядався як підсумок існування явищ і процесів, котрі дійшли до сьогодення від давнини [155, с.36]. Їхня хода схожа на біологічну еволюцію, найбільш помітними рисами якої є мінливість і пристосованість. У ході розвитку відбувається природній відбір економічних форм. Ті з них, які не витримали існуючих умов, відмирили, а ті, котрі пристосувалися, видозмінювалися, то дійшли до нашого часу. Пізнати еволюцію явищ можна лише в процесі їхнього історичного розвитку, у певній динаміці, а не шляхом побудови якихось абстрактних та універсальних схем [269, с.20; 270; 275, с.129;].

Це засвідчує про те, що під час дослідження теми потрібно було враховувати не лише суто економічні, але й соціальні, правові, політичні, психологічні та інші фактори суспільного розвитку. Поза увагою не залишилися й суспільні протиріччя, конфлікти інтересів, вироблення рішення та прийняття дієвих заходів по їх усуненню. Не забувалося й про ринкову систему, котра у ході еволюції зазнавала глибоких змін. Ринок трансформувався разом з усією економічною системою суспільства [267, с.16].

Нині ринок – це великі корпорації, що самі формують собі умови [71. с. 16]. Їхня поведінка визначається іншими мотивами, а ніж поведінка вільних суб'єктів господарювання. Крім того, ринок і сам потребує деякого державного регулювання, особливо в тих сферах, де суто

ринкові регулятори неспроможні нічого зробити (суспільні товари, зовнішні ефекти тощо).

Реформаторська методологічна робота основоположників інституціонального напряму економічних учень обумовила теоретико-методологічну конфронтацію з неокласичною економічною теорією. Ця боротьба отримала назву «бунт проти ортодоксії». Провідні представники інституціонального економічного напряму Т. Веблен, Є. Богарт, В. Гамільтон, Дж. Коммонс, В. Мітчелл, К. Паркер, П. Хомен та ін. виступили з вимогою, щоб переглянути основні положення неокласичної економічної теорії. Суть вимог зводилася до наступного [113, с.1071]:

- неспроможність неокласичної економічної теорії сформулювати новий метод вивчення дуалістичної економіки, якій властивий високий рівень концентрації виробництва і капіталу на фоні чисельно переважаючого дрібного і середнього виробника;

- критика сучасного капіталістичного суспільства;

- критика «методології індивідуалізму». Протиставлення ній вивчення інституцій;

- вивчення диспропорційного розвитку економіки, безробіття та економічних криз;

- дослідження соціально-економічних явищ у динаміці замість статичності;

- нове розуміння предмета вивчення економічних явищ і процесів.

Об'єктом критики інституціоналістів стала й неокласична поведінкова модель «раціональної економічної людини», котра, на основі індивідуальних уявлень, порівняння витрат і корисності, віддає перевагу тому чи іншому виду діяльності, прагне максимізувати власну вигоду, економічний ефект. На думку дослідників, економічна поведінка людини формується не стільки на базі індивідуальних уявлень, скільки під впливом дії соціальної психології, звичаїв, традицій, моди, реклами, норм поведінки, з міркувань престижу, групової солідарності, почуття обов'язку і т. д. [219, с.69; 275, с.19;].

Нерідко люди діють на шкоду своїй вигоді. Економічна наука повинна вивчати поведінку не лише окремих ізольованих індивідів («Робінзонів»), але й діяльність профспілок, політичних партій, корпорацій тощо, які також впливають на формування характеру і поведінки людини. [269, с.35; 270; 177, с.23].

Окрім того, певний відбиток у поведінці її залишає ринкова система, економічні й позаекономічні фактори, правові та соціальні організації й установи. В ході вивчення теми дослідження з'ясувалися зв'язки економічної науки з економічною соціологією, громадськими організаціями, неекономічними факторами, які впливали на економічну поведінку людини. При вивченні явищ і процесів економічні знання тісно пов'язувалися з такими галузями суспільствознавства як історія, право, соціологія, психологія, релігія, антропологія та ін. [28., с.82; 105, с.24];

Міждисциплінарний підхід дозволяв проводити комплексний аналіз реального економічного життя [197].

Хоча основоположники інституціонального напрямку економічних вчень заперечували існування об'єктивних економічних Законів, віддавали перевагу вдосконаленню інституцій, піднесенню ролі наукових знань та професіоналізму у вирішенні суспільних завдань, переоцінювали роль фактів і описовості, все ж таки крізь строкатість національних економічних особливостей та історичних обставин проглядалися загальні закономірності. Метод логічної абстракції, який недооцінювали фундатори інституціоналізму, а також історичний метод за своїм змістом не виключають, а лише доповнюють одне-одного. Їхній синтез був одним із важливих принципів наукового пізнання.

Найбільш важливими методологічними принципами засновників інституціональної економічної теорії були [113, с.1075] :

- філософія соціального позитивізму та прагматизму;

- суспільні інституції, котрі вдосконалюються та реформувалися;
- керована еволюція;
- принципи історизму та еволюціонізму, розробка етапів та факторів розвитку суспільства;
- принцип технологічного (технократичного) де терміні, котрий передбачає визнання у дослідженні провідної ролі техногенного фактора в соціально-економічній еволюції суспільства;
- емпірико-описові методи, широка сутність соціально-економічної системи;
- використання кількісних методів у дослідженні (статистичний аналіз та математична обробка даних);
- дихтомізація (розгляд суспільного виробництва як двох самостійних взаємопов'язаних об'єктів пізнання : технологія, тобто використання знань для досягнення поставлених завдань та інституції як реальні форми організації економічної діяльності, норми та мотиви поведінки суб'єктів господарювання);
- міждисциплінарний підхід до пізнання суспільних процесів;
- інтеграція економічної теорії з іншими суспільними науками (історія, право, психологія, соціологія);
- скептичне ставлення до абстрактного методу пізнання, який виокремлює лише сутнісні властивості й зв'язки предметів і явищ, виключаючи при цьому другорядні, випадкові, тимчасові;
- заперечення економічної теорії неокласичної школи.

Філософія, як методологія пізнання окреслювала основні напрями пошукової діяльності, допомагала виявляти об'єктивний зміст реального економічного життя як діалектичну єдність дійсності і можливості, відобразити не тільки предмети та явища що вже існуючі, а й всі їхні можливі варіації. Введення в теорію пізнання принципів діалектики, практики дало змогу у процесі дослідження використовувати історичний підхід до вивчення дійсності в логічних формах. Характерною рисою наукового

пізнання була його гуманізація, формування нового гуманістичного стилю мислення в економічній теорії у період отримання Україною незалежності. Знання орієнтувалися на гуманістичні цінності, концентрацію навколо проблеми людини як найвищої цінності, ідеї єдності України, Добра і Краси як квінтесенції та основи духовної культури загалом і науковому пізнанні як її складової частини.

2.2.2. Методичні підходи до визначення рівня ефективності функціонування газорозподільних підприємств

Сучасні умови ринкового вдосконалення характеризуються плановою та міжгалузевою нестабільністю, а також формують прогнозований сценарій діяльності газорозподільних підприємств регіону [223, 226, 330].

Динаміка господарсько-економічних процесів та їх ефективності відіграє надзвичайно важливу роль при реалізації стратегії розвитку газорозподільних підприємств та формування їх інноваційної і конкурентної спроможності. Це все створює певним чином каркас ефективності діяльності регіональних газорозподільних підприємств західного регіону та є обов'язковим базисом для найбільш ефективної інституціональної площини їх функціонування [148, 151, 220].

Домінуючим підходом в аналізі ефективності функціонування регіональних ринків розподілу природного газу є методи, які обумовлюють методики експертних оцінок, що свідчать про підстави для суб'єктивної оцінки та очікуваних позитивних результатів [130, 221].

Постійні конкуруючі загострення, що мають місце на загальнонаціональному та регіональних ринках розподілу природного газу постійно підсилюють рівень інноваційної

активності газорозподільних підприємств та сприяють поліпшенню політичної стійкості до внутрішніх та зовнішніх загроз, як слідство – забезпечують найвищий рівень ефективності інституціонального середовища в якому і функціонують [220].

Існуючі методичні підходи з'ясування показника рівня ефективності функціонування та інноваційної активності підприємств та організацій, що вже було запропоновано відомими науковцями сприяли уніфікації підходів, котрі відображають об'єктивний рівень господарсько-економічного становища, фінансової стійкості підприємства та його інноваційної активності [55, 223].

Проте, під час проведення нами наукового дослідження знайшла місце необхідність для реалізації комплексного підходу ряду заходів з подальшим орієнтиром на зарубіжні та вітчизняні підходи відносно аналізу інституціонального середовища західного регіонального ринку розподілу природного газу та восьми операторів газорозподільних мереж, що на ньому функціонують, серед яких [6, 8, 31, 61, 224]:

АТ «Волиньгаз» - 7 ЦОКів, що розташовано в містах: Луцьк, Ковель, Камінь-Каширський, Володимир Волинський, Ратне, Ківерці, Горохів;

АТ «Рівнегаз» - 6 ЦОКів, що розташовано в містах: Рівне, Здолбунів, Сарни, Дубне, Березне, Костопіль;

АТ «Івано-Франківськгаз» - 6 ЦОКів, що розташовано в містах: Івано-Франківськ, Калуш, Коломия, Надвірна, Долина, Снятин;

АТ «Тернопільгаз» - немає ЦОКів;

АТ «Львівгаз» - 5 ЦОКів, що розташовано в містах: Львів, Самбір, Червоноград, Стрий, Пустомити;

АТ «Закарпатгаз» - 4 ЦОКи, що розташовано в містах: Ужгород, Мукачево, Хуст, Свалява);

АТ «Хмельницькгаз» - 11 ЦОКів, що розташовано в містах: Хмельницький, Кам'янець-Подільський, Славута, Волочиськ, Ізяслав, Красилів, Старокостянтинів, Білогір'я, Городок, Полонне, Ярмолинці);

АТ «Чернівцігаз» - 3 ЦОКи, що розташовано в містах: Чернівці, Кіцмань, Сокиряни).

Беручи до уваги той факт, що ринок розподілу природного газу України та її регіонів формується на монопольно-ринкових умовах, що контролюється безпосередньо НКРЕКП, повноваження якої не завжди співзвучні з політикою підприємства щодо уникнення загроз їх галузевого функціонування. Відтак, розглянемо детальніше на досліджуваних показниках, серед яких [55, 143, 152]:

Відносні показники оцінки майнового стану та ефективності використання майна підприємства.

Дана група включає в себе 7 основних коефіцієнтів. Зупинимося детальніше на їх характеристиках [153]:

- *коефіцієнт придатності основних засобів (Кпроз)* спрямований на виявлення тієї частини основних засобів підприємства, котра є придатною для експлуатації, що безпосередньо впливає на ефективність діяльності газорозподільчого підприємства. Розраховується:

$$K_{\text{проз}} = \frac{\text{Залиш.вартос.основ.засоб.Ф.№1.(р.1010)}}{\text{Перв.вартість.основ.засоб.Ф.№1.(р.1011)}}, \quad (2.1)$$

- *коефіцієнт зносу основних засобів (Кзоз)*. Показує вартість основних засобів, яку списано на виробничі витрати попередніх періодів. При чому, негативною тенденцією є зростання показника зносу, адже оптимальним вважається значення <0,5. Визначається:

$$K_{\text{зоз}} = \frac{\text{Знос основ.засоб.Ф.№1.(р.1012)}}{\text{Первіс.н вартість.основ.засоб.Ф.№1.(р.1011)}}, \quad (2.2)$$

- *коефіцієнт мобільності (Комоб)*. Ілюструє про те, як швидко компанія зможе змінити структуру своїх активів без втрати вартості цих активів. Чим вищий цей показник, тим кращою є ситуація для підприємства. Розраховується:

$$\text{Комоб} = \frac{\text{Обор. акт. Ф. №1. (р.1195)}}{\text{Акт. Ф. №1. (р.1300)}}, \quad (2.3)$$

- *коефіцієнт співвідношення необоротних та оборотних активів (Ксноа)*. Характеризує рівень ліквідності балансу підприємства, що безпосередньо впливає на ефективність роботи. Розраховується:

$$\text{Ксноа} = \frac{\text{Обор. акт. Ф. №1. (р.1195)}}{\text{Необор акт. Ф. №1. (р.1095)}}, \quad (2.4)$$

- *фондовіддача (ФонВід)* – описує рівень ділової активності підприємства в контексті ефективності використання основних засобів. Іншими словами, даний показник визначає обсяг наданих послуг на кожну грошову одиницю (гривню) фінансових ресурсів, що були вкладені в основні засоби. Що стосується нормативного значення, то конкретного його виразу немає, «проте варто порівняти значення показника зі значеннями конкурентів» [116].

$$\text{ФонВід} = \frac{\text{Чис.дох. Ф. №2. (р.2000)}}{\text{Залишк. вартість. основ. засоб. Ф. №1. (р.1010)}}, \quad (2.5)$$

- *Фондомісткість (ФондМіст)* – це зворотний показник до фондовіддачі, який відображає витрати виробничих фондів на одиницю виробленої продукції/наданих послуг. При чому, позитивною вважається тенденція зменшення значення даного коефіцієнта. Розраховується:

$$\text{ФондМіст} = \frac{\text{Зал. вартост. основ. засоб. Ф. №1. (р.1010)}}{\text{Чист.дох. Ф. №2. (р.2000)}}, \quad (2.6)$$

- *фондоозброєність (ФондОзбр)*. Характеризує вартість основних виробничих фондів, що припадає на одного працівника підприємства. По суті, це показник ефективності використання основних фондів, що визначає рівень оснащеності праці виробничими основними фондами. Визначається:

$$\text{ФондОзбр} = \frac{\text{Зал. вартост. основ. засоб. Ф. №1. (р.1010)}}{\text{Середньообл. чисел. прац.}}, \quad (2.7)$$

Відносні показники аналізу ліквідності підприємства.

Дана група показників ілюструє здатність газорозподільчого підприємства швидко конвертувати активи на гроші. До них відносяться: Коефіцієнт швидкої ліквідності (КоефШвЛікв), Коефіцієнт поточної ліквідності (КоефПотЛікв), Коефіцієнт абсолютної ліквідності (КоефАбсоЛікв).

- *коефіцієнт швидкої ліквідності (КоефШвЛікв)*. Цей показник характеризує ймовірність погашення газорозподільним підприємством взятих на себе поточних зобов'язань за рахунок високоліквідних активів. Оптимальне значення коефіцієнта коливається в межах 0,7-1.

$$\text{КоефШвЛікв} = \frac{\text{Гроші} + \text{поточ.фін.інв.} + \text{одерж.вексі} + \text{дебет.заб. Ф№1 (р.1165+1160+(1120+\dots+1155))}{\text{Поточ.зобов'яз.. Ф№1. (р.1695+1700)}, \quad (2.8)$$

- *коефіцієнт поточної ліквідності (КоефПотЛікв)*. Це індикатор фінансової впевненості компанії відповідати за своїми поточними зобов'язаннями за допомогою оборотних активів. Тобто основне призначення даного показника – демонстрація наявності гривень оборотних грошей на кожну грошову одиницю поточних зобов'язань. Нормативне значення даного показника повинно становити 1-3.

$$\text{КоефПотЛікв} = \frac{\text{Оборотні актив} + \text{Необоротні активи для продажу. Ф№1. (р.1195+1200)}}{\text{Поточні зобов'язання. Ф№1. (р.1695+1700)}}, \quad (2.9)$$

- *Коефіцієнт абсолютної ліквідності (КоефАбсоЛікв)*. Дає загальну оцінку ліквідності активів підприємства, характеризуючи, яку частину поточних зобов'язань

компанія здатна погасити, за умови реалізації усіх своїх оборотних активів, включаючи і матеріальні запаси.

Нормативним значенням показника вважається коефіцієнт в межах 0,1 - 0,2. При чому, низьке значення коефіцієнта доводить те, що підприємство не здатне своєчасно погасити борги за необхідності. Натомість високе значення є свідченням також проблем в компанії і є індикатором неефективної стратегії управління фінансовими ресурсами підприємства. Обчислюється даний показник наступним чином:

$$\text{КоефАбсоЛікв} = \frac{\text{Грош+Поточ.фін.інвест. Ф№1. (р.1165+1600)}}{\text{Поточ.зобов'яз. Ф№1. (р.1695+1700)}}, \quad (2.10)$$

Відносні показники рентабельності підприємства.

Саме рентабельність є основним показником ефективності діяльності підприємства, оскільки показує рівень віддачі активів і ступінь використання власного капіталу. Доцільно виокремити наступні показники рентабельності підприємства:

- *Рентабельність активів (РенАкт)*. Даний показник відображає величину прибутку що припадає на одну гривню активів. Нормативного значення немає, але чим вищим є цей показник, тим ефективніше газорозподільче підприємство управляє своїми активами:

$$\text{РенАкт} = \frac{\text{Чистий прибуток.Ф.№2. (р.2350)}}{\text{Вартість активів.Ф.№1.(р.1900)}}, \quad (2.11)$$

- *рентабельність власного капіталу (РенВлКап)*. Даний коефіцієнт показує скільки грн прибутку приносить 1 грн власного капіталу. Розраховується наступним чином:

$$\text{РенВлКап} = \frac{\text{Чист.приб..Ф.№2.(р.2350)}}{\text{Влас.кап. Ф.№1.(р.1495)}}, \quad (2.12)$$

- *рентабельність продажів (РентПрод)*. За допомогою даного показника ми можемо оцінити ефективність

реалізації послуг та готової продукції газорозподільчими підприємствами. Чим вищий показник, тим успішніше підприємство у своїй діяльності. Розраховується:

$$\text{РентПрод} = \frac{\text{Вал.приб.Ф.№2. (р.2090)}}{\text{Вир.від реалізац.прод.Ф.№2.(р.2000)}, \quad (2.13)$$

- *рентабельність послуг та робіт (РентПосРоб)*. Описує відношення прибутку, отриманого від реалізації продукції/надання послуг газорозподільчими підприємствами, до понесених виробничих витрат. Позитивним для підприємства є вище значення даного показника:

$$\text{РентПосРоб} = \frac{\text{Вал.приб.Ф.№2.(р.2090)}}{\text{Собіварт.реалізов.продук.Ф.№2.(р.2050)}, \quad (2.14)$$

- *час окупності власного капіталу (ЧасОкВалКап)*. За допомогою цього коефіцієнта можна визначити період, протягом якого власний капітал можна компенсувати отриманим прибутком. Чим показник менший, тим ефективнішим є підприємство:

$$\text{ЧасОкВалКап} = \frac{\text{Влас.кап.Ф.№1.(р.1495)}}{\text{Чист.приб..Ф.№2.(р.2350)}, \quad (2.15)$$

- *час окупності капіталу (ЧОкупКап)*. Якщо розглядати даний коефіцієнт, то він характеризує час, протягом якого можна компенсувати весь капітал ГРП (включаючи інвестований капітал) за рахунок чистого прибутку підприємства.

$$\text{ЧОкупКап} = \frac{\text{Вал.балан..Ф.№1.(р.1900)}}{\text{Чист.приб..Ф.№2.(р.2350)}, \quad (2.16)$$

Відносні показники ділової активності [152].

Варто зазначити, що ділова активність – це комплексна характеристика підприємства, яка, насамперед, визначає місце компанії на ринку, описує систему ділових відносин, характеризує репутацію ГРП, інноваційно-інвестиційну діяльність тощо. А тому, на нашу думку, варто взяти такі показники для оцінки конкурентоспроможності як:

- *коефіцієнт оборотності активів (КоефОбАкт)*. Даний коефіцієнт ілюструє інтенсивність обігу сукупного капіталу організації. Факт підвищення рівня обігових активів за умов прибутковості підприємства є позитивним значенням.

$$\text{КоефОбАкт} = \frac{\text{Чист.дох. Ф.№2. (р.2000)}}{\text{Варт.акт. Ф.№1 (р.1900)}}, \quad (2.17)$$

- *коефіцієнт оборотності власного капіталу (КоефОбВлКап)*. Саме даний коефіцієнт віддзеркалює інтенсивність обігу власного капіталу організації. Позитивною вважається динаміка до зростання.

$$\text{КоефОбВлКап} = \frac{\text{Чист.дох. Ф.№2. (р.2000)}}{\text{Влас.кап. Ф.№1 (р.1495)}}, \quad (2.18)$$

- *коефіцієнт оборотності оборотних активів (КоефОбОбАкт)*. Відображає кількість оборотів за певний період обігових коштів, а також обсяг виручки, що припадає на одну гривню обігових ресурсів.

$$\text{КоефОбОбАкт} = \frac{\text{Чист.дох. Ф.№2. (р.2000)}}{\text{Обор.акт. Ф.№1 (р.1195)}}, \quad (2.19)$$

- *коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості (КоефОбдебЗаб)*. Відображає, на скільки виручка перевищує показник дебіторської заборгованості. Підвищення рівня значення даного показника підтверджує факт випадків збуту продукції з можливістю відстрочки платежу за вартістю угод, за строками, а також поліпшення платіжної дисципліни. Відтак, позитивним є факт динамічного підвищення значення даного показника.

$$\text{КоефОбдебЗаб} = \frac{\text{Чист.дох. Ф.№2. (р.2000)}}{\text{Дебіт.заборг. Ф.№1 (\Sigma(\text{р.1120}-\text{р.1155}))}, \quad (2.20)$$

- *коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості (КоефОбКрЗаб)*. Ілюструє в кількісному виразі, як часто за певний проміжок часу виникає факт заборгованості ГРП, що в результаті ним сплачується. Підвищення значення даного показника (коефіцієнта) може відобразити факт покращення виконання платіжних зобов'язань в процесі взаємовідносин з бюджетними організаціями, кредиторами та постачальниками, або ж зменшення обсягів закупівель з відстрочкою сплати.

$$\text{КоефОбКрЗаб} = \frac{\text{Собіварт.прод. Ф.№2. (р.2050)}}{\text{Кредитор.заборг. Ф.№2 (\Sigma(\text{р.1605}-\text{р.1650})+2.\text{р.1690}+\text{р.1700})}, \quad (2.21)$$

Відносні показники фінансової стійкості. Дана група показників насамперед відображає залежність фінансових ризиків підприємства від позикового капіталу. Зокрема, це означає, що показники фінансової стійкості показують здатність компанії реагувати зовнішнє та внутрішнє середовище без зниження фінансового та виробничого ефекту діяльності [152].

- *коефіцієнт автономії (фінансової незалежності) (КоефАвтНез)*. Його суть зводиться до відображення частки активів компанії, яку було сформовано за власні кошти. Критичним значенням даного коефіцієнта є 0,5.

$$\text{КоефАвтНез} = \frac{\text{Власн.кап.Ф.№1.(р.1495)}}{\text{Вал.балан..Ф.№1.(р.1900)}, \quad (2.22)$$

- *коефіцієнт фінансової залежності (КоефФінЗал)*. Даний показник виступає обернено пропорційним до показника фінансової незалежності. При чому, якщо даний показник росте, то частка запозичених фінансових ресурсів набуває вагомості, що підтверджує втрату

газорозподільчим підприємством фінансової незалежності. Оптимальним значенням даного показника прийнято вважати значення <2. Якщо ж даний коефіцієнт зменшується до 1, то це дозволяє припустити, що функціонування компанії забезпечується лише за рахунок ресурсів власників.

$$\text{КоефФінЗал} = \frac{\text{Вал.бал.Ф.№1.(р.1900)}}{\text{Влас.кап.Ф.№1.(р.1495)}}, \quad (2.23)$$

- коефіцієнт фінансового левриджу (фінансового ризику) (КоефФінЛев). Суть коефіцієнта полягає у визначенні співвідношення залучених та власних коштів. Він відображає узагальнену оцінку показника фінансової стійкості ГРП, адже саме він ілюструє співвідношення залучених коштів відносно одиниці особистих коштів.

$$\text{КоефФінЛев} = \frac{\text{Позик.кап.Ф.№1.(р.1595+р.1695+р.1700)}}{\text{Влас.кап.Ф.№1.(р.1495)}}, \quad (2.24)$$

- коефіцієнт платоспроможності (покриття) (КоефПл). Якщо характеризувати платоспроможність компанії, то необхідно використати коефіцієнт платоспроможності (покриття). Оскільки він характеризує здатність ГРП покрити борги за рахунок власного капіталу:

$$\text{КоефПл} = \frac{\text{Влас.кап.Ф.№1.(р.1495)}}{\text{Позик.кап.Ф.№1.(р.1695+р.1595+р.1700)}}, \quad (2.25)$$

- коефіцієнт спроможності самофінансування (КоефСпрСФ). Характеризує наявність в газорозподільного підприємства достатніх обсягів оборотного капіталу для забезпечення фінансування його потреб в процесі поточної діяльності.

$$\text{КоефСпрСФ} = \frac{\text{Обор.кап.Ф.№1. (р.1495+р.1595)-р.1095}}{\text{Вал.бал.Ф.№1.(р.1900)}}, \quad (2.26)$$

- коефіцієнт фінансової стійкості (КоефФінСт). Ілюструє частку активів балансу, що було утворено за рахунок надійних та стійких джерел фінансування.

$$\text{КоефФінСт} = \frac{\text{Позик.кап.Ф.№1.(р.1495+р.1595)}}{\text{Власн.кап.Ф.№1.(р.1900)}}, \quad (2.27)$$

Відносні показники ринку регіону (регіон/загальноукраїнський показник усього). На нашу думку, для того, щоб оцінити ключові позиції регіонального оператора газорозподільних мереж на ринку природного газу, потрібно враховувати позиції та особливості регіону на фоні загальноукраїнського ринку. Це нівелює ефект масштабу ринку і дасть змогу адекватно оцінити показники кожного з регіональних ринків розподілу природного газу [152].

Питома кількість домогосподарств, які звернулися за субсидіями на купівлю скрапленого газу, твердого, або ж рідкого побутового палива. Питома кількість домогосподарств, яким призначено субсидії на придбання скрапленого газу, твердого, а також рідкого палива [223, 236]. Питома кількість домогосподарств, які отримали субсидії на придбання скрапленого газу, твердого, а також рідкого палива. Питома вага суми призначених субсидій на придбання скрапленого газу, твердого, а також рідкого палива, за типом місцевості, усього (окремо в міській та сільській місцевостях). Відношення середнього розміру призначених субсидій на придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пального побутового палива в регіоні та Україні (окремо в міській та сільській місцевостях). Питома вага суми отриманих субсидій на придбання скрапленого газу, твердого, а також рідкого палива регіону (окремо в міській та сільській місцевостях). Протяжність

газорозподільних систем загалом в області до загальнонаціонального показника (в розрізі форми власності). Капітальні інвестиції за видами промислової діяльності, Постачання газу, електроенергії, пари, кондиційованого повітря, До загального обсягу в області, %. Темп приросту собівартості та отриманого доходу від природного газу. Темп приросту собівартості та отриманого доходу від скрапленого газу.

2.3.3. Методичні підходи до визначення рівня інноваційної активності

Відомо, що інноваційна активність будь-якого підприємства полягає в реалізації розробок та різного роду досліджень, придбання нових технологічних рішень та ліцензій для здійснення спеціалізованої галузевої діяльності, розширенні своїх виробничих та сервісних можливостей тощо.

В свою чергу, на даний момент, коли послуга розподілу природного газу на регіональних ринках перебуває на етапі конкурентного цивілізованого становлення та розвитку, регіональні оператори газорозподільних систем звернули свою увагу на кінцевого споживача – забезпечення найвищого рівня надання послуги розподілу та наступного сервісного обслуговування.

На сьогоднішній день, можемо спостерігати відкриття найбільш прогресивними «облгазами» в регіонах країни мережі Центрів обслуговування клієнтів (ЦОК) [146, 149].

В свою чергу, оскільки ЦОКи являють собою суб'єкти інфраструктурного забезпечення інституціонального середовища регіональних ринків розподілу природного газу та площини функціонування газорозподільних підприємств; в цей же час – відкриття ЦОКів вимагає з боку ГРП залучення широкого спектра інноваційних рішень, вважаємо це віддзеркаленням рівня інноваційної активності ГРП, що на пряму впливає на регіональне

інституціональне середовище функціонування регіональних операторів газорозподільних мереж.

Слід відзначити, що ситуація в областях західного регіонального ринку розподілу природного газу України досить різниться. В одних областях Західного регіону України можемо спостерігати широко розгалужені мережі ЦОКів, в інших – їх відсутність.

Важливе значення для конкурентоспроможності ринків газу має діяльність Центрів обслуговування клієнтів (ЦОКів), котрі забезпечують надання широкої палітри послуг - “починаючи від укладення договорів, видачі довідок і консультацій по особовому рахунку, закінчуючи оформленням технічної документації на підключення до газової мережі” [61, 152, 224].

Показники ефективності ЦОКів.

Зважаючи на неповну доступність показників діяльності ЦОКів, було виокремлено ті, які можна використати у нашому дослідженні:

- відношення постійного населення регіону до кількості ЦОКів, тис осіб/од - даний показник характеризує потенційне навантаження на ЦОКи і як багато населення здатне обслуговувати.

- відношення кількості домогосподарств, які звернулися за субсидіями на придбання скрапленого газу, твердого, а також рідкого палива до кількості ЦОКів в регіоні - цей коефіцієнт наочно характеризує скільки населення зверталось протягом року до ЦОКів для оформлення субсидій на газ.

- питома кількість домогосподарств, яким призначено субсидії на придбання скрапленого газу, твердого, а також рідкого палива до кількості ЦОКів в регіоні - за допомогою даного показника ми можемо оцінити ефективність роботи ЦОКів, іншими словами, скільки людей отримали позитивні відповіді на оформлення субсидій.

- відношення середньооблікової кількості працівників до кількості ЦОКів, тис осіб/од - цей коефіцієнт відображає людські витрати на діяльність ЦОКів та дає змогу

порівняти ефективність діяльності ЦОКів в плані забезпеченості працівників та оцінити наскільки “роздутий” штат ЦОКів.

- відношення матеріальних затрат до кількості ЦОКів, тис. грн /од - показує витрати на функціонування ЦОКу. Чим менший цей показник, тим ефективніша діяльність газорозподільчого підприємства.

- рентабельність активів в розрізі ЦОК, грн - характеризує ефективність діяльності ЦОКу в контексті прибутковості активів на один ЦОК.

- рентабельність власного капіталу в розрізі ЦОК, грн - характеризує ефективність діяльності ЦОКу в контексті прибутковості власного капіталу на один ЦОК.

Для того, щоб розрахувати інтегральний показник інноваційної активності, необхідно було дослідити різновимірні показники господарського, соціального та економічного розвитку газорозподільного підприємства, регіонів, галузей, які використовуються в розрахунках, конвертувати у зіставний вигляд, тобто нормувати. Сам процес нормування можна поділити на наступні етапи [102].

1. Формування вихідних даних (системи аналітичних показників). Для цього було зібрано широкий спектр статистичної та фінансової інформації, інформацію щодо господарської, соціальної та економічної діяльності досліджуваних компаній за 2015-2019 роки.

2. Стандартизація (нормування) аналітичних показників. Здійснено перехід від абсолютних та/або відносних значень до нормованих, що характеризують ступінь наближення до оптимального значення. Розрахунок нормованих значень було здійснено за наступною формулою:

$$\bar{x}_i = \frac{x_i - x_{min}}{x_{max} - x_{min}}, i = \overline{1, n}, \quad (2.28)$$

де, n – обсяг статистичних даних, або число точок часового ряду (довжина вибірки).

3. Консолідація значень аналітичних показників у вигляд синтетичних, а також окреслення локальних показників. З метою консолідації аналітичних показників було визначено локальні показники та значення, які обчислено, як узагальнена сума нормалізованих величин з певними окремо визначеними ваговими коефіцієнтами (в нашому випадку припускаємо, що вони однакові):

$$I = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m k_j \bar{x}_{ij}, \quad (2.29)$$

4. Розрахунок інтегрального показника і присвоєння рейтингу. Даний показник було визначено за сумою синтетичних та локальних показників.

РОЗДІЛ 3. СТИМУЛЮВАННЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ В СФЕРІ ГАЗОРОЗПОДІЛУ

3.1. Ефективність інноваційної активності газорозподільних підприємств

3.1.1. Рівень ефективності функціонування ГРП

Відтак, спираючись на методичні підходи, що було нами представлено в розділі 2.3. було розраховано інтегральний показник значення «ефективності функціонування» досліджуваних регіональних газорозподільчих підприємств (операторів розподілу природного газу).

На першому етапі нашого дослідження було виокремлено і проаналізовано систему аналітичних показників, які нам потрібні для можливості здійснення подальших розрахунків. Для цього було систематизовано широкий спектр статистичної та фінансової інформації щодо діяльності газорозподільних підприємств, що функціонують в Західному регіоні України за період 2015-2019 років [135, 241].

До прикладу, якщо здійснити аналіз відносних показників оцінки майнового стану, а також ефективності використання майна підприємства, то даний компонент залишається досить негативним (Табл. 3.1).

Коефіцієнт придатності основних засобів (Кпроз). Даний показник, як свідчать дані табл. 3.1, знаходиться в оптимальних межах (понад 0,5), що свідчить загалом про задовільний стан основних засобів газорозподільних підприємств. Наприклад, у 2019 році найвищим коефіцієнтом може похвалитися АТ «Хмельницькгаз» (0,621), хоча цей показник щороку знижується.

Таблиця 3.1

Відносні показники оцінки майнового стану та ефективності використання майна газорозподільними підприємствами західного регіону України, за 2015-2019 рр.

Рік	Регіональний оператор газорозподільних мереж	Коефіцієнт придатності основних засобів (Кпр)	Коефіцієнт зносу основних засобів (Кз)	Коефіцієнт мобільності (Км)	Коефіцієнт співвідношення оборотних і необоротних активів (Ке)	Фонд овіда дача (Фв)	Фондо місткість (Фм)	Фондоозб роєність (Фозбр)
2015	АТ «Волиньгаз»	0,633	0,367	0,507	1,029	1,697	0,589	230,211
2016		0,620	0,380	0,735	2,780	5,246	0,191	276,854
2017		0,608	0,392	0,714	2,496	5,527	0,181	277,687
2018		0,599	0,401	0,586	1,414	5,150	0,194	288,042
2019		0,598	0,402	0,527	1,114	3,974	0,252	301,379
2015	АТ «Закарпатгаз»	0,587	0,413	0,667	2,003	5,984	0,167	160,923
2016		0,572	0,428	0,777	3,486	10,531	0,095	185,265
2017		0,547	0,453	0,762	3,200	1,558	0,642	182,203
2018		0,535	0,465	0,641	1,782	1,335	0,749	207,519
2019		0,527	0,473	0,656	1,911	1,122	0,891	239,412
2015	АТ «Івано-Франківський газ»	0,536	0,464	0,709	2,431	4,504	0,222	92,592
2016		0,530	0,470	0,818	4,483	9,232	0,108	97,072
2017		0,503	0,497	0,489	0,957	1,542	0,648	92,119
2018		0,502	0,498	0,224	0,288	1,452	0,689	149,289
2019		0,497	0,503	0,290	0,409	1,241	0,806	163,664
2015	АТ «Львівгаз»	0,572	0,428	0,663	1,969	4,009	0,249	168,413
2016		0,555	0,445	0,794	3,859	7,385	0,135	209,263
2017		0,518	0,000	0,810	4,255	8,647	0,116	201,145
2018		0,492	0,000	0,729	2,688	8,845	0,113	207,891
2019		0,517	0,483	0,690	2,225	6,046	0,165	244,386
2015	АТ «Рівнегаз»	0,613	0,387	0,663	1,966	3,744	0,267	152,327
2016		0,583	0,417	0,797	3,916	7,599	0,132	170,988
2017		0,555	0,445	0,803	4,079	8,203	0,122	178,011
2018		0,532	0,468	0,663	1,964	7,696	0,130	197,969
2019		0,543	0,457	0,561	1,280	5,393	0,185	241,495
2015	АТ «Тернопільгаз»	0,599	0,401	0,348	0,534	2,942	0,340	114,965
2016		0,585	0,415	0,477	0,912	1,778	0,562	137,806
2017		0,560	0,440	0,494	0,976	1,717	0,582	146,020
2018		0,534	0,466	0,327	0,585	1,472	0,679	148,462
2019		0,508	0,492	0,447	0,808	1,111	0,900	144,537
2015	АТ «Хмельницькгаз»	0,664	0,336	0,523	1,098	2,841	0,352	199,639
2016		0,659	0,341	0,707	2,412	5,182	0,193	265,127
2017		0,642	0,358	0,332	0,497	5,550	0,180	265,124
2018		0,632	0,368	0,576	1,357	5,117	0,195	282,511
2019		0,621	0,379	0,490	0,961	3,828	0,261	281,370
2015	АТ «Чернівцігаз»	0,625	0,375	0,557	1,259	3,486	0,287	190,860
2016		0,598	0,402	0,755	3,085	6,782	0,147	207,338
2017		0,562	0,438	0,327	0,490	7,624	0,131	210,771
2018		0,525	0,475	0,296	0,421	7,843	0,127	208,536
2019		0,511	0,489	0,345	0,528	5,721	0,175	241,964

* Побудовано та систематизовано авторами на основі проведених розрахунків з використанням даних з джерел: [63, 103, 104, 156, 157, 160, 207, 224, 257]

Коефіцієнт зносу основних засобів (Кзоз). Даний коефіцієнт є обернено пропорційним до коефіцієнту придатності основних засобів, і, як показують розрахунки найкращою є ситуація для АТ «Хмельницькгаз» (0,379).

Коефіцієнт мобільності (Комоб). Для АТ «Львівгаз» цей коефіцієнт є досить високим на фоні інших облгазів. В той же час для АТ «Івано-Франківськгаз» – він залишається низьким (0,279).

Коефіцієнт співвідношення оборотних і необоротних активів (Ксноа) для всіх досліджуваних облгазів приблизно однаковий, хоча він характеризується нестабільністю.

Фондовіддача (ФонВід). Як ми уже зазначали в методології, газорозподільчого підприємства найкращою ситуацією стосовно фондovіддачі є для АТ «Львівгаз», де даний показник становить 6,046, що означає що кожна гривня вкладена в основні засоби, приносить понад 6 грн готової продукції або наданих послуг. В той же час, ефективність діяльності в плані використання майна АТ «Закарпатгаз» і АТ «Тернопільгаз» є досить низькою: коефіцієнт фондovіддачі становить 1,122 та 1,111 відповідно, що свідчить про низьку якість управління основними засобами компаній.

Фондоємність (ФондЕмн). Що стосується фондомісткості, то за цим показником лідерами можна вважати АТ «Львівгаз» (0,165), Чернівцігаз (0,175) та АТ «Рівнегаз» (0,185). В той же час, АТ «Закарпатгаз» та АТ «Івано-Франківськгаз» стикнулися з проблемою високих витрат виробничих фондів на одиницю виробленої продукції/наданих послуг: 0,891 та 0,806.

Фондомісткість (ФондМіст). Якщо оцінювати рівень оснащеності праці виробничими основними фондами, то варто відмітити наступні факти. Ключові позиції за цим компонентом займають АТ «Волиньгаз» (301,379 грн/працівника) та АТ «Хмельницькгаз» (281,372 грн /працівника). На останній позиції розмістився АТ «Тернопільгаз» - 144,537 грн / працівника.

Наступна група показників інтегрального індексу показників - відносні показники аналізу ліквідності підприємства (Табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Відносні показники аналізу ліквідності газорозподільних підприємств Західного регіону України, за 2015-2019 рр.

Рік	Регіональний оператор газорозподільних мереж	Коефіцієнт поточної ліквідності (КПЛ)	Коефіцієнт швидкої ліквідності (КШЛ)	Коефіцієнт абсолютної ліквідності (КАЛ)
2015	АТ «Волиньгаз»	0,676	0,673	0,012
2016		0,841	0,840	0,013
2017		0,709	0,704	0,007
2018		0,425	0,409	0,010
2019		0,354	0,348	0,023
2015	АТ «Закарпатгаз»	0,939	0,796	0,021
2016		0,358	0,326	0,013
2017		0,267	0,265	0,009
2018		0,567	0,555	0,031
2019		0,367	0,361	0,010
2015	АТ «Івано-Франківськгаз»	0,837	0,828	0,021
2016		0,903	0,872	0,076
2017		0,706	0,611	0,032
2018		0,230	0,194	0,037
2019		0,182	0,159	0,017
2015	АТ «Львівгаз»	0,940	0,868	0,057
2016		0,921	0,890	0,015
2017		0,781	0,775	0,009
2018		0,490	0,477	0,009
2019		0,442	0,422	0,030
2015	АТ «Рівнегаз»	0,872	0,888	0,046
2016		0,903	0,884	0,030
2017		0,871	0,873	0,010
2018		0,589	0,596	0,029
2019		0,425	0,459	0,030
2015	АТ «Тернопільгаз»	0,527	0,459	0,010
2016		0,567	0,526	0,006
2017		0,553	0,515	0,008
2018		0,281	0,238	0,009
2019		0,234	0,169	0,006
2015	АТ «Хмельницькгаз»	1,003	0,985	0,025
2016		0,967	0,919	0,036
2017		0,894	0,877	0,056
2018		0,583	0,585	0,013
2019		0,407	0,407	0,026
2015	АТ «Чернівцігаз»	0,514	0,515	0,046
2016		0,700	0,706	0,031
2017		0,248	0,227	0,005
2018		0,164	0,138	0,012
2019		0,134	0,120	0,010

* Побудовано та систематизовано авторами на основі проведених розрахунків з використанням даних з джерел: [63, 103, 104, 156, 157, 160, 207, 224, 257]

Таблиця 3.3

Відносні показники рентабельності підприємства
газорозподільних підприємств Західного регіону України,
за 2015-2019 рр.

Рік	Регіональний оператор газорозподільних мереж	Рентабельність активів	Рентабельність власного капіталу	Рентабельність продажу	Рентабельність продукції (робіт, послуг)	Період окупності капіталу	Період окупності власного капіталу
2015	АТ «Волиньгаз»	-0,154	-90,687	0,145	-0,164	-6,491	-0,011
2016		-0,003	-0,351	0,037	-0,003	-297,226	-2,852
2017		-0,134	0,897	0,012	-0,090	-7,444	1,115
2018		-0,284	0,574	-0,057	-0,137	-3,522	1,744
2019		-0,135	0,199	-0,100	-0,071	-7,413	5,017
2015	АТ «Закарпатгаз»	-0,199	-1,203	-0,081	-0,122	-5,032	-0,831
2016		-0,015	-0,146	0,045	-0,025	-66,436	-6,831
2017		-0,001	0,021	0,051	-0,017	-709,267	47,958
2018		-0,457	1,605	-1,110	-0,511	-2,188	0,623
2019		-0,666	0,714	-1,402	-0,790	-1,501	1,401
2015	АТ «Івано-Франківськгаз»	-0,199	-1,203	-0,081	-0,122	-5,032	-0,831
2016		-0,015	-0,146	0,045	-0,025	-66,436	-6,831
2017		-0,001	0,021	0,051	-0,017	-709,267	47,958
2018		-0,457	1,605	-1,110	-0,511	-2,188	0,623
2019		-0,666	0,714	-1,402	-0,790	-1,501	1,401
2015	АТ «Львівгаз»	-0,125	-1,228	-0,072	-0,090	-8,029	-0,814
2016		0,000	0,000	0,046	0,000	545,235	33,027
2017		-0,030	-0,154	0,015	-0,043	-32,842	-6,505
2018		-0,409	2,905	-0,270	-0,321	-2,448	0,344
2019		-0,631	0,840	-0,696	-0,478	-1,584	1,191
2015	АТ «Рівнегаз»	-0,112	-1,017	-0,101	-0,083	-8,918	-0,983
2016		-0,008	-0,160	0,040	-0,006	-122,283	-6,235
2017		-0,037	-2,992	0,013	-0,027	-26,791	-0,334
2018		-0,255	1,107	-0,046	-0,106	-3,924	0,904
2019		-0,212	0,451	-0,037	-0,097	-4,723	2,217
2015	АТ «Тернопільгаз»	-0,113	-0,331	-0,007	-0,059	-8,885	-3,017
2016		-0,126	-0,794	-0,039	-0,131	-7,962	-1,260
2017		-0,053	-0,495	0,027	-0,063	-18,885	-2,018
2018		-0,402	2,446	-0,284	-0,386	-2,489	0,409
2019		-0,734	0,803	-1,031	-0,606	-1,363	1,246
2015	АТ «Хмельницькгаз»	-0,03	-0,08	-0,03	-0,03	-29,02	-12,93
2016		-0,01	-0,04	0,05	0,00	-187,52	-25,87
2017		-0,21	-0,68	0,02	-0,06	-4,72	-1,48
2018		-0,25	1,40	-0,03	-0,12	-4,08	0,72
2019		-0,22	0,54	-0,10	-0,12	-4,49	1,86
2015	АТ «Чернівцігаз»	-0,221	1,370	-0,092	-0,136	-4,532	0,730
2016		-0,029	0,232	0,017	-0,019	-34,241	4,308
2017		0,491	-1,123	-0,005	0,101	2,037	-0,890
2018		0,961	-1,042	-0,069	0,182	1,040	-0,959
2019		-0,955	0,565	-0,255	-0,244	-1,047	1,771

* Побудовано та систематизовано авторами на основі проведених розрахунків з використанням даних з джерел: 63, 103, 104, 156, 157, 160, 207, 224, 257]

Коефіцієнт поточної ліквідності (КоефПотЛікв). Як відомо, оптимальні межі даного показника становлять лише 0,7-1 (в таблиці зеленим кольором виділено оптимальні значення, червоним – негативні). Як ми можемо переконатися, останні 2-3 роки усі газорозподільчі компанії мають проблеми з поточною ліквідністю, тому ймовірність погашення газорозподільними підприємствами взятих на себе поточних зобов'язань за рахунок високоліквідних активів дуже низька.

Коефіцієнт швидкої ліквідності (КоефШвЛікв). Нормативне значення даного показника повинно становити 1-3. В нашому випадку значення коефіцієнта досить низьке та щороку зменшується, що свідчить про відсутність достатньої кількості гривень оборотних коштів на кожну гривню поточних зобов'язань.

Коефіцієнт абсолютної ліквідності (КоефАбсоЛікв). Нормативним значенням показника вважається коефіцієнт в межах 0,1 - 0,2. На жаль, жодне з ГРП не дотримується зазначеного значення, а відтак ми можемо припустити, що жодне з досліджуваних підприємств не здатне своєчасно погашати борги у випадку гострої необхідності.

Третя група показників - Відносні показники рентабельності підприємства (Табл. 3.3). Ситуація для ГРП є негативною, оскільки діяльність газорозподільних підприємств залишається збитковою. А відтак рентабельність та період окупності капіталу залишаються зі знаком «мінус».

Відносні показники ділової активності. Загальні показники даної групи зведемо в табл. 3.4.

Так, наприклад, як показують отримані дані, найбільше конкурентоспроможним за Коефіцієнтом оборотності активів у 2019 році залишилося АТ «Чернівцігаз» (3,121). Хоча в порівнянні з 2018 роком значення цього коефіцієнта впало на понад 1,7 пункти. Натомість «Тернопільгаз» чи «Закарпатгаз» залишаються на останніх позиціях: значення коефіцієнта дорівнює 0,596 та 0,351 відповідно.

Таблиця 3.4

Відносні показники ділової активності газорозподільних підприємств Західного регіону України, за 2015-2019 рр.

Рік	Регіональний оператор газорозподільних мереж	Коефіцієнт оборотності активів (Ко.а.)	Коефіцієнт оборотності власного капіталу	Коефіцієнт оборотності оборотних активів	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості (Ко.д.з.)	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості (Ко.к.з.)
2015	АТ «Волиньгаз»	0,816	480,127	1,609	1,643	1,268
2016		1,325	138,047	1,801	1,831	1,466
2017		1,507	-10,058	2,110	2,146	1,487
2018		1,963	-3,964	3,351	3,571	1,518
2019		1,717	-2,537	3,258	3,544	1,282
2015	Т «Закарпатгаз»	1,509	9,136	2,262	2,741	2,323
2016		0,632	6,146	2,049	2,343	0,703
2017		0,088	-1,308	0,320	0,332	0,081
2018		0,424	-1,487	0,661	0,715	0,803
2019		0,351	-0,376	0,535	0,558	0,477
2015	АТ «Івано-Франківськгаз»	1,289	12,707	1,819	1,887	1,658
2016		1,581	26,097	1,933	2,196	1,684
2017		0,717	3,619	1,466	1,789	1,065
2018		1,004	-7,137	4,491	6,604	1,388
2019		0,778	-1,035	2,681	3,424	0,859
2015	АТ «Львівгаз»	1,310	5,588	1,976	2,291	2,007
2016		1,408	13,698	1,773	1,866	1,566
2017		1,513	-22,375	1,868	1,905	1,439
2018		2,128	-4,037	2,920	3,063	1,496
2019		1,417	-2,205	2,054	2,318	1,058
2015	АТ «Рівнегаз»	1,226	11,122	1,849	1,917	1,786
2016		1,343	26,338	1,686	1,783	1,465
2017		1,401	112,279	1,744	1,760	1,504
2018		2,300	-9,990	3,471	3,608	2,224
2019		2,112	-4,499	3,762	3,723	1,816
2015	Т «Тернопільгаз»	1,904	5,608	5,470	6,423	3,131
2016		0,923	5,833	1,936	2,110	1,145
2017		0,861	8,058	1,743	1,902	2,686
2018		0,811	-4,936	2,476	3,045	0,919
2019		0,596	-0,652	1,333	1,914	0,644
2015	АТ Хмельницькгаз»	1,157	2,597	2,211	2,308	2,326
2016		1,261	9,139	1,783	1,951	1,653
2017		3,371	10,733	10,159	11,069	9,352
2018		1,927	-10,957	3,344	3,408	2,035
2019		1,706	-4,106	3,481	3,713	1,593
2015	АТ «Чернівцігаз»	1,489	-9,240	2,670	2,922	1,510
2016		1,590	-12,635	2,105	2,183	1,454
2017		4,859	-11,118	14,875	16,562	3,735
2018		4,929	-5,343	16,644	21,584	2,948
2019		3,121	-1,845	9,035	10,942	1,527

* Побудовано та систематизовано авторами на основі проведених розрахунків з використанням даних з джерел: [63, 103, 104, 156, 157, 160, 207, 224, 257]

Коефіцієнт оборотності власного капіталу для досліджуваних підприємств носить від'ємний характер, що пов'язано із збитковою діяльністю ГРП. І ця тенденція прослідковується останні роки.

Коефіцієнт оборотності оборотних активів відображає найбільшу кількість оборотів за певний період обігових коштів, а також найбільший обсяг виручки, що припадає на одну гривню обігових ресурсів для таких ГРП як АТ «Хмельницькгаз», АТ «Рівнегаз» та АТ «Чернівцігаз». Значення коефіцієнта становить 3,481, 3,762 та 9,035 відповідно. Натомість для «Закарпатгаз» значення цього коефіцієнта у 2019 році залишалось дуже низьким - 0,535, та отримана гривня виручки не покривала гривню обігових ресурсів [7, 13].

Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості протягом досліджуваного періоду найвищого значення досяг для «Чернівцігаз» - 10,942 у 2019 році. Економічним тлумаченням даного показника є наступне: виручка перевищує показник дебіторської заборгованості у 10,9 разів. Що є свідченням випадків збуту продукції з можливістю відстрочки платежу за вартістю угод, за строками, а також поліпшення платіжної дисципліни для компанії. Якщо розглядати інші ГРП, то, наприклад, значення цього показника для «Закарпатгаз» є суттєво нижчим - 0,558, та виручка не покриває дебіторську заборгованість практично вдвічі.

Аналізуючи коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості, можна теж погодитися з думкою, що даний показник є нестабільним для ГРП. Наприклад, ми можемо прослідкувати тенденцію до цього коефіцієнта протягом 2018-2019 років. Що свідчить про погіршення виконання платіжних зобов'язань в процесі взаємовідносин з бюджетними організаціями, кредиторами та постачальниками, або ж зростанням обсягів закупівель з відстрочкою сплати [19, 21].

Таблиця 3.5

Відносні показники фінансової стійкості
газорозподільних підприємств західного регіону України,
за 2015-2019 рр.

Рік	Регіональний оператор газорозподільних мереж	Коефіцієнт фінансової незалежності (автономії)	Коефіцієнт фінансової залежності фінансової ризику (вериджу)	Коефіцієнт фінансового ризику (вериджу)	Коефіцієнт покриття платоспроможності)	Коефіцієнт амортизації фінансування	Коефіцієнт фінансової стійкості
2015	АТ «Волиньгаз»	0,002	588,633	587,633	0,002	-0,243	0,250
2016		0,010	104,206	105,206	0,010	-0,120	0,144
2017		-0,150	-6,675	-7,675	-0,130	-0,293	-0,007
2018		-0,495	-2,020	-3,020	-0,331	-0,791	-0,377
2019		-0,677	-1,478	-2,478	-0,404	-0,962	-0,489
2015	АТ «Закарпатгаз»	0,165	6,054	5,054	0,198	-0,043	0,290
2016		0,103	9,726	8,726	0,115	0,049	0,137
2017		-0,068	-14,789	-15,789	-0,063	-0,123	-0,037
2018		-0,285	-3,512	-4,512	-0,222	-0,489	-0,130
2019		-0,933	-1,071	-2,071	-0,483	-1,133	-0,790
2015	АТ «Івано-Франківськгаз»	0,101	9,861	8,861	0,113	-0,138	0,153
2016		0,061	16,509	15,509	0,064	-0,088	0,095
2017		0,198	5,049	4,049	0,247	-0,204	0,307
2018		-0,141	-7,110	-8,110	-0,123	-0,748	0,029
2019		-0,752	-1,330	-2,330	-0,429	-1,305	-0,596
2015	АТ «Львівгаз»	0,234	4,265	3,265	0,306	-0,042	0,295
2016		0,103	9,726	8,726	0,115	-0,068	0,137
2017		-0,068	-14,789	-15,789	-0,063	-0,227	-0,037
2018		-0,527	-1,897	-2,897	-0,345	-0,757	-0,486
2019		-0,643	-1,556	-2,556	-0,391	-0,870	-0,560
2015	АТ «Рівнегаз»	0,110	9,072	8,072	0,124	-0,097	0,240
2016		0,051	19,612	18,612	0,054	-0,086	0,118
2017		0,012	80,161	79,161	0,013	-0,119	0,078
2018		-0,230	-4,343	-5,343	-0,187	-0,462	-0,124
2019		-0,469	-2,130	-3,130	-0,319	-0,761	-0,322
2015	АТ «Чернопільгаз»	0,340	2,945	1,945	0,514	-0,312	0,340
2016		0,158	6,318	5,318	0,188	-0,365	0,158
2017		0,107	9,357	8,357	0,120	-0,399	0,107
2018		-0,164	-6,087	-7,087	-0,141	-0,724	-0,164
2019		-0,914	-1,094	-2,094	-0,478	-1,467	-0,914
2015	АТ «Хмельницькгаз»	0,446	2,245	1,245	0,803	0,001	0,478
2016		0,138	7,250	6,250	0,160	-0,024	0,269
2017		0,314	3,184	2,184	0,458	-0,039	0,629
2018		-0,176	-5,687	-6,687	-0,150	-0,413	0,011
2019		-0,415	-2,407	-3,407	-0,294	-0,714	-0,204
2015	АТ «Чернівцігаз»	-0,161	-6,208	-7,208	-0,139	-0,528	-0,085
2016		-0,126	-7,949	-8,949	-0,112	-0,324	-0,079
2017		-0,437	-2,288	-3,288	-0,304	-0,985	-0,320
2018		-0,922	-1,084	-2,084	-0,480	-1,511	-0,807
2019		-1,692	-0,591	-1,591	-0,628	-2,242	-1,588

* Побудовано та систематизовано авторами на основі проведених розрахунків з використанням даних з джерел: [63, 103, 104, 156, 157, 160, 207, 224, 257]

Таблиця 3.7
Показники ефективності діяльності Центрів обслуговування клієнтів в структурі регіональних газорозподільних підприємств за 2015-2019 рр.

Рік	Регіональний оператор газорозподільних мереж	Відношення постійного населення регіону до кількості ЦОКів, тис осіб/од	Відношення кількості домогосподарств, які звернулися за субсидіями на придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива до кількості ЦОКів в регіоні	Відношення кількості домогосподарств, яким призначено субсидії на придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива до кількості ЦОКів в регіоні	Питома кількість домогосподарств, яким призначено субсидії на придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива до кількості ЦОКів в регіоні	Відношення середньооблікових працівників до кількості ЦОКів, тис осіб/од	Відношення матеріальних затрат до кількості ЦОКів, тис. грн /од	Рентабельність активів в розрізі ЦОК	Рентабельність в власного капіталу в розрізі ЦОК
2015		148,957	4100,000	3701,714	203,000	76947,571	-0,022	-12,955	
2016		148,714	6280,286	5975,286	172,286	225634,857	0,000	-0,050	
2017	АТ «Волиньгаз»	148,357	5157,143	4370,857	176,429	245094,143	-0,019	0,128	
2018		147,900	5092,857	4112,857	176,143	254630,429	-0,041	0,082	
2019		147,343	3585,857	2658,000	176,143	211282,857	-0,019	0,028	
2015		314,075	5286,750	4373,750	342,250	73589,750	-0,050	-0,301	
2016		313,975	8477,250	6918,000	305,250	44982,750	-0,009	-0,037	
2017	АТ «Закарпатгаз»	313,825	8109,000	6878,250	305,250	57048,750	-0,001	0,005	
2018		313,500	6105,500	5309,750	276,000	128027,000	-0,114	0,401	
2019		312,750	4331,500	3867,500	251,250	117751,250	-0,167	0,178	
2015		229,967	3243,500	2482,667	586,833	49644,333	-0,021	-0,205	
2016		229,933	4210,667	3594,833	586,833	37894,000	0,000	0,005	
2017	АТ «Івано-Франківськгаз»	229,533	4645,333	3885,500	586,833	46131,167	-0,005	-0,026	
2018		229,133	3679,500	3207,000	388,667	63265,667	-0,068	0,484	
2019		228,417	2724,000	225,833	378,333	75694,333	-0,105	0,140	
2015		503,520	2724,400	2526,200	825,200	75665,000	-0,020	-0,085	
2016		503,131	4221,400	3675,400	687,200	107768,400	-0,005	-0,051	
2017	АТ «Львівгаз»	502,248	4571,200	3966,200	682,000	976147,200	0,033	-0,492	
2018		500,730	3795,000	3343,400	648,800	980117,000	-0,087	0,165	
2019		498,743	2348,600	2174,400	670,800	1049888,400	-0,044	0,068	
2015		193,350	6031,333	3217,667	266,333	149677,000	-0,019	-0,170	
2016		193,633	7432,667	6097,833	242,333	281739,333	-0,001	-0,027	
2017	АТ «Рівнегаз»	193,617	5784,500	5322,333	236,833	316935,500	-0,006	-0,499	
2018		193,267	5549,000	4898,500	219,000	322492,000	-0,042	0,184	
2019		192,700	3990,667	3459,500	212,500	254508,000	-0,035	0,075	

2015	1062,500	14815,000	12906,000	1588,000	127106,000	-0,113	-0,331
2016	1055,900	19488,000	18947,000	1354,000	247760,000	-0,126	-0,794
2017	1049,100	18457,000	16667,000	1288,000	167115,000	-0,053	-0,495
2018	1042,600	21938,000	14510,000	1280,000	203034,000	-0,402	2,446
2019	1035,400	11648,000	8697,000	1288,000	188831,000	-0,734	0,803
2015	117,673	2674,909	1988,364	208,818	109483,818	-0,003	-0,007
2016	116,555	3657,273	3165,636	167,000	206477,364	0,000	-0,004
2017	115,564	3311,545	3030,364	170,000	227653,091	-0,019	-0,061
2018	114,682	2937,091	2483,455	167,182	228813,545	-0,022	0,127
2019	113,773	1944,909	1649,182	177,273	186376,000	-0,020	0,049
2015	302,267	8577,000	7147,667	411,667	273575,000	-0,074	0,457
2016	301,700	8337,667	9224,000	376,000	497107,000	-0,010	0,077
2017	301,200	10711,000	9872,333	373,667	572628,667	0,164	-0,374
2018	300,433	10392,000	7561,000	373,667	613414,000	0,320	-0,347
2019	299,533	6813,000	4906,333	336,667	536946,667	-0,318	0,188

*Побудовано та систематизовано авторами на основі проведених розрахунків з використаним даним з джерел: [63, 103, 104, 156, 157, 160, 207, 224, 257]

Відносні показники фінансової стійкості. Дана група коефіцієнтів, перш за все, оцінює залежність фінансових ризиків підприємства від позикового капіталу.

А відтак проведені розрахунки свідчать про досить неоднозначну ситуацію для ГРП. Оскільки досліджувані компанії є збитковими. В свою чергу, ситуація щодо досліджуваних показників практично залишилася незмінною для кожного ГРП (Таблиця 3.6).

Розглянувши розраховані показники щодо позицій регіональних операторів газорозподільних систем що функціонують на Західному регіональному ринку природного газу, можемо переконатися, що саме АТ «Тернопільгаз» перебуває на останніх позиціях. Особливо це відчутно за кількістю домогосподарств, які звернулися за субсидіями на придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива, яким їх призначено та які їх отримали. І остання група показників - *Показники ефективності ЦОКів* (табл. 3.7)

Проаналізувавши результати ефективності функціонування ГРПЗРУ, ми переконалися, що діяльність АТ «Тернопільгаз» залишається досить неефективною на фоні інших газорозподільних підприємств Західного регіону.

Якщо порівнювати АТ «Тернопільгаз» (відсутність мережі ЦОК) з АТ «Чернівцігаз» та АТ «Хмельницькгаз» мережа якого є максимально розгалуженою та складається з 11 ЦОКів, й надалі постійно розширюється, то можна спостерігати, одна з основних проблем такого результату – відсутність належної сервісної позиції стосовно споживацького сектора що полягає у відсутності ЦОКів у структурі АТ «Тернопільгаз». Адже навантаження кількості населення на підприємство досить високе (в процесі здійснення розрахунків ми робили припущення, що у АТ «Тернопільгазу» існує 1 ЦОК у якості якого виступає безпосередньо сама організація облгазу).

Від так, в результаті здійсненого нами складного розрахунку широкого спектра показників як щодо

діяльності самих газорозподільних організацій, що функціонують в Західному регіоні України, так і самих регіональних ринків розподілу, споживання природного призначення, в свою чергу, провівши нормування здобутих в процесі дослідження раніше сформованих груп показників, ми отримали наступні результати (Табл. 3.8).

Отже, аналізуючи дані (результатів дослідження), що відображено в таблиці 3.8 можемо зробити наступні висновки:

Таблиця 3.8

Інтегральне значення та рейтинговий показник ефективності функціонування газорозподільних підприємств Західного регіону України

Роки	2015		2016		2017		2018		2019	
	Інтег. знач.	Рейт. показ.								
АТ «Волиньгаз»	0,007	7	0,018	2-3	0,019	1-3	0,02	2	0,017	4
АТ «Рівнегаз»	0,009	5-6	0,017	4	0,019	1-3	0,019	3-5	0,015	8
АТ «Івано-Франківськгаз»	0,014	2	0,012	7	0,014	8	0,017	7-8	0,02	2
АТ «Тернопільгаз»	0,012	3	0,021	1	0,015	7	0,018	6	0,016	5-7
АТ «Львівгаз»	0,001	8	0,002	8	0,017	5	0,017	7-8	0,018	3
АТ «Закарпатгаз»	0,017	1	0,014	6	0,016	6	0,025	1	0,023	1
АТ «Хмельницькгаз»	0,01	4	0,018	2-3	0,019	1-3	0,019	3-5	0,016	5-7
АТ «Чернівцігаз»	0,009	5-6	0,015	5	0,018	4	0,019	3-5	0,016	5-7

* Побудовано та систематизовано авторами на основі проведених розрахунків з використанням даних з джерел: [63, 103, 104, 156, 157, 160, 207, 224, 257]

1. Позиції газорозподільних підприємств Західного регіону України є перемінними щороку, що, на нашу думку, перш за все пов'язано з різним значенням загального показника ефективності функціонування ГРП, а також низьким рівнем інноваційної активності; кон'юнктурою національного ринку розподілу природного газу; регіональних особливостей функціонування ГРП; кількості регіональних гравців на регіональному ринку розподілу природного газу; регіональними тарифами, що функціонують на певний момент часу; рівнем тиску з боку

контролюючих органів фінансовими результатами діяльності;

2. Протягом останніх двох років найбільш конкурентоспроможним можна вважати АТ «Закарпатгаз», котрий у 2018 та 2019 році обіймав першу позицію.

3. Проблемною залишається діяльність «Тернопільгазу», котрий різко погіршив свої позиції починаючи з 2017 року. Однією з причин такої ситуації, на нашу думку, може бути відсутність інноваційних рішень в діяльності підприємства, що відображено у застосуванні застарілих підходів до реалізації професійної діяльності на регіональному ринку розподілу природного газу; відсутності ініціатив з боку керівництва підприємства у організації та подальшому розширенні в структурі підприємства мережі Центрів обслуговування клієнтів, що в значній мірі полегшило б з боку споживачів процес споживання послуги розподілу природного газу, а також сприяло б інтенсифікації нарощення інноваційних заходів та підходів.

3.1.2. Рівень інноваційної активності ГРП

Як вже було відзначено раніше за текстом, за умов сучасності, особливо важливе значення для інституціонального середовища на регіональних ринках природного газу відіграють саме мережі Центрів обслуговування клієнтів. Їх основним призначенням є надання останній ланці середовища функціонування регіональних ринків виробництва, транспортування, розподілу та споживання природного газу – споживачам: найвищого рівня сервісного обслуговування та максимально широкого спектру послуг, що полягають в укладанні нових, або ж пролонгації вже діючих договорів про обслуговування; видачі необхідних довідок та ведення іншого роду супровідної документації; консультаційних послуг щодо стану основного абонентського рахунку; підготовкою та

оформленням необхідної технічної документації на підключення до регіональних (місцевих) газорозподільних мереж тощо.

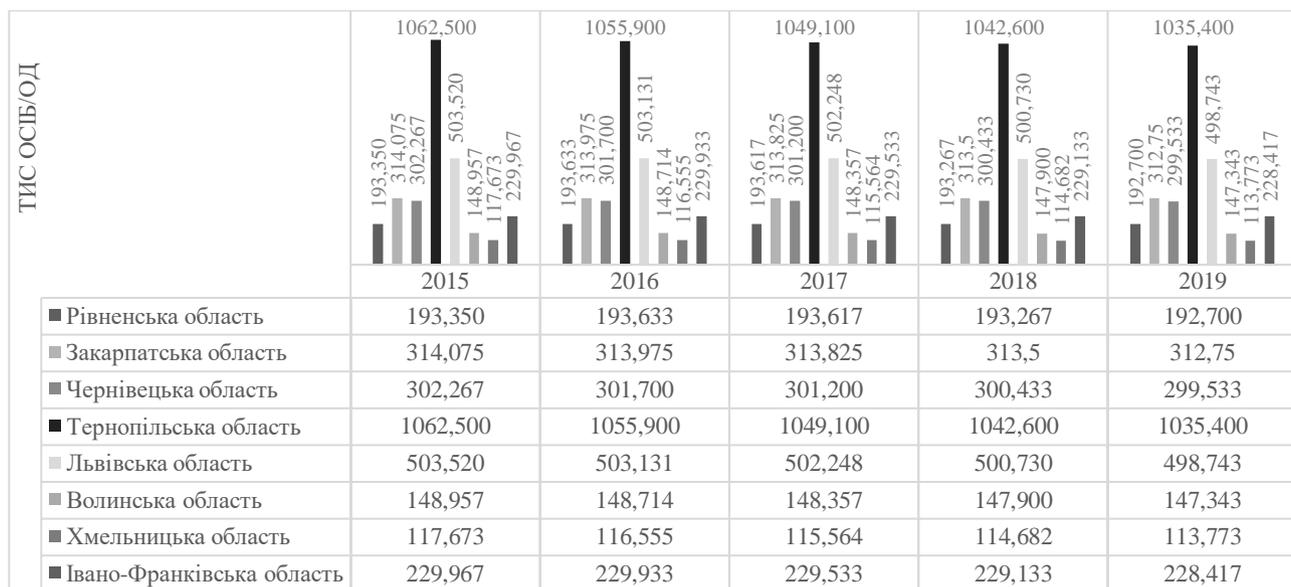
У зв'язку з чим, нами було прийнято рішення щодо проведення додаткового дослідження рівня інноваційної активності регіональних газорозподільних підприємств, регіональних ринків розподілу природного газу – прямим віддзеркаленням чого є рівень інтенсифікації побудови та подальшого розширення мереж Центрів обслуговування клієнтів, що згодом було відображено нами в якості рейтингового показника що базується на інтегральних значеннях опрацьованих нами даних.

Від так, проаналізуємо основні складові інтегрального показника інноваційної активності газорозподільних підприємств Західного регіону України – розгалуження системи ЦОКів, що має наступний вигляд:

1. АТ «Волиньгаз» - 7 ЦОКів (Міста: Луцьк, Ковель, Камінь-Каширський, Володимир Волинський, Ратне, Ківерці, Горохів);
2. АТ «Рівнегаз» - 6 ЦОКів (Міста: Рівне, Здолбунів, Сарни, Дубне, Березне, Костопіль);
3. АТ «Івано-Франківськгаз» - 6 ЦОКів (Міста: Івано-Франківськ, Калуш, Коломия, Надвірна, Долина, Снятин);
4. АТ «Тернопільгаз» - немає ЦОКів.
5. АТ «Львівгаз» - 5 ЦОКів (Міста: Львів, Самбір, Червоноград, Стрий, Пустомити);
6. АТ «Закарпатгаз» - 4 ЦОКи (Міста: Ужгород, Мукачєво, Хуст, Свалява);
7. АТ «Хмельницькгаз» - 11 ЦОКів (Міста; Хмельницький, Кам'янець-Подільський, Славута, Волочиськ, Ізяслав, Красилів, Старокостянтинів, Білогір'я, Городок, Полонне, Ярмолинці);
8. АТ «Чернівцігаз» - 3 ЦОКи (Міста: Чернівці, Кіцмань, Сокиряни).

Зупинимося детальніше на окремих показниках.

1. Відношення постійного населення регіону до кількості ЦОКів (Рис. 3.1).

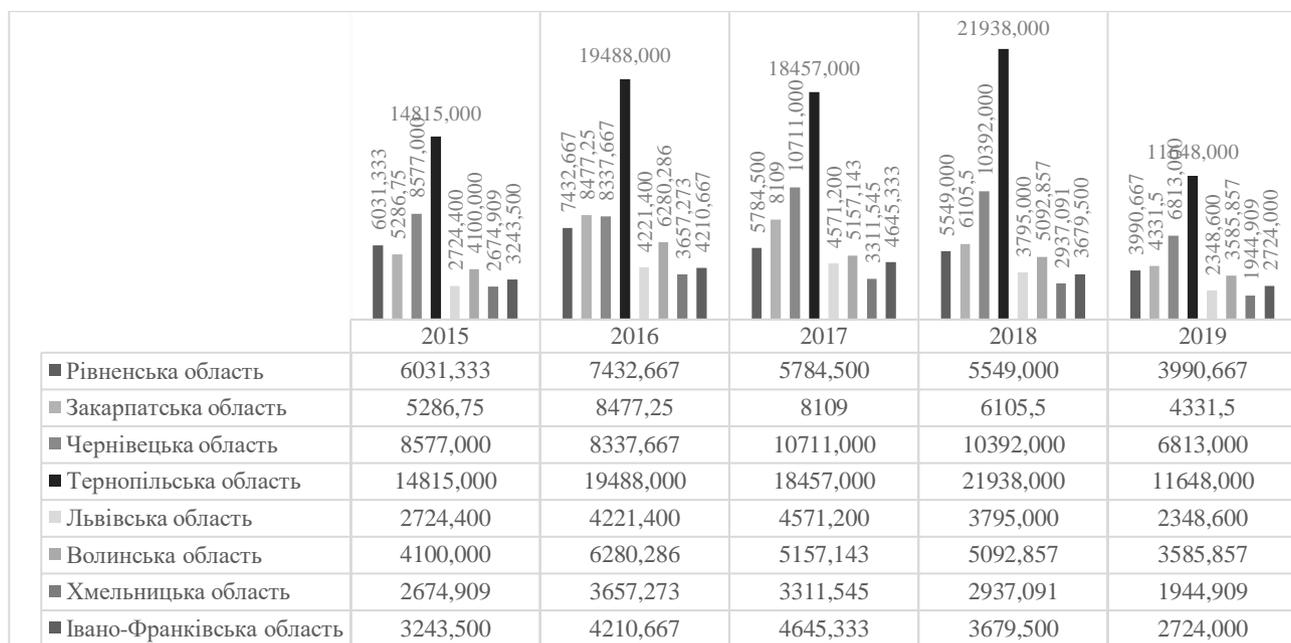

* Побудовано та систематизовано авторами на основі проведених розрахунків з використанням даних з джерел: [63, 103, 104, 207, 224, 257]

Рис. 3.1. Відношення постійного населення регіону до кількості ЦОКів на Західному регіональному ринку розподілу природного газу, тис осіб/од

Як ми можемо спостерігати, саме для АТ «Тернопільгаз» є найінтенсивнішим навантаження населення на діяльність ЦОКів. Наприклад, якщо на один ЦОК у Хмельницькій області припадає 113,7 тис.ос. постійного населення в регіоні, то у Тернопільській області – 1035,40 тис.ос., де ЦОКи взагалі відсутні. Тобто навантаження на діяльність Тернопільгазу суттєво є суттєво вищим в порівнянні з іншими газорозподільними підприємствами Західного регіону. Звичайно, це явище є досить негативним, оскільки від надлишкової навантаженості страждає в першу чергу якість наданої послуги розподілу серед споживачів природного газу.

2. Відношення кількості домогосподарств, які звернулися за субсидіями на придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива відносно до кількості ЦОКів, що функціонують в межах в області покриття газорозподільним підприємством (облгазом) (Рис. 3.2).

* Побудовано та систематизовано авторами на основі проведених розрахунків з використанням даних з джерел: [63, 103, 104, 207, 224, 257].

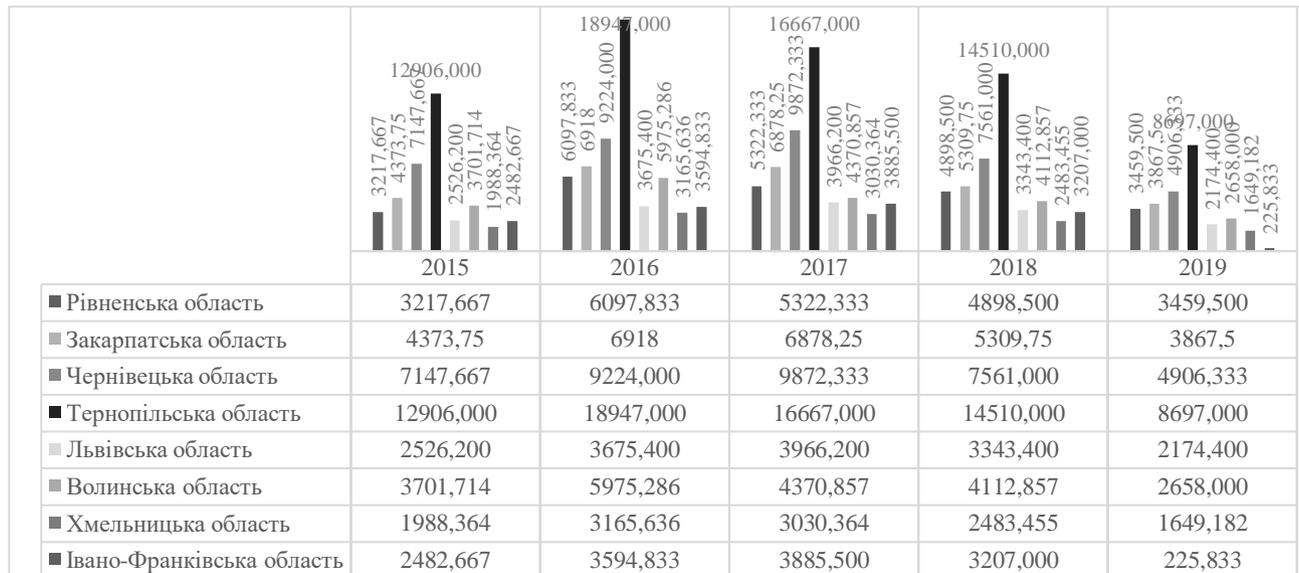
Рис. 3.2. Відношення кількості домогосподарств, які звернулися за субсидіями для відшкодування затрат понесених на придбання природного газу та покриття витрат на транспортування природного газу

Підтвердженням негативної тенденції для АТ «Тернопільгаз» залишається статистичне значення показника щодо звернення домогосподарств з метою отримання субсидії для відшкодування затрат понесених на придбання природного газу та покриття витрат на транспортування природного газу.

Адже, наприклад, у 2019 році на один ЦОК в Івано-Франківській області припадало 225,8 домогосподарств, а у Тернопільській області, в свою чергу даний показник становив – 11648 домогосподарств. Така ситуація ілюструє нам низький рівень конкурентної спроможності АТ «Тернопільгаз» на теренах регіонального ринку розподілу природного газу.

3. Питома кількість домогосподарств, яким призначено субсидії для відшкодування затрат понесених на придбання природного газу та покриття витрат на

транспортування природного газу до кількості ЦОКів що функціонують в межах в області покриття газорозподільним підприємством (облгазом). Даний показник характеризує рівень задоволення потреб своїх споживачів ГРП в розрізі ЦОКів (Рис. 3.2).

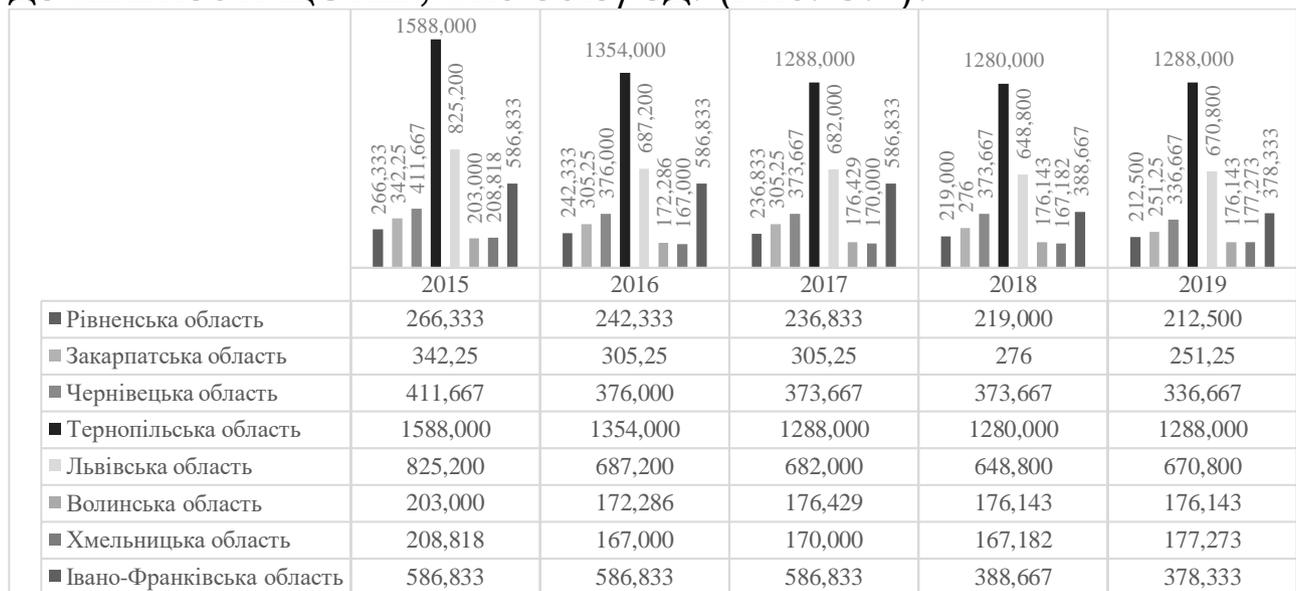

* Побудовано та систематизовано авторами на основі проведених розрахунків з використанням даних з джерел: [63, 103, 104, 207, 224, 257].

Рис. 3.3. Питома кількість домогосподарств, яким призначено субсидії для відшкодування затрат понесених на придбання природного газу та покриття витрат на транспортування природного газу до кількості ЦОКів на Західному регіональному ринку розподілу природного газу

Варто відзначити, що для всіх газорозподільних підприємств Західного регіону, починаючи з 2016 року прослідковується тенденція до зменшення кількості домогосподарств, яким було призначено субсидії для відшкодування затрат понесених на придбання природного газу та покриття витрат на транспортування природного газу. Якщо аналізувати даний показник в розрізі ЦОКів, то знову ж таки, найбільше навантаження на персонал становить саме на АТ «Тернопільгаз».

4. Відношення середньооблікової кількості працівників до кількості ЦОКів, тис осіб/од. (Рис. 3.4).

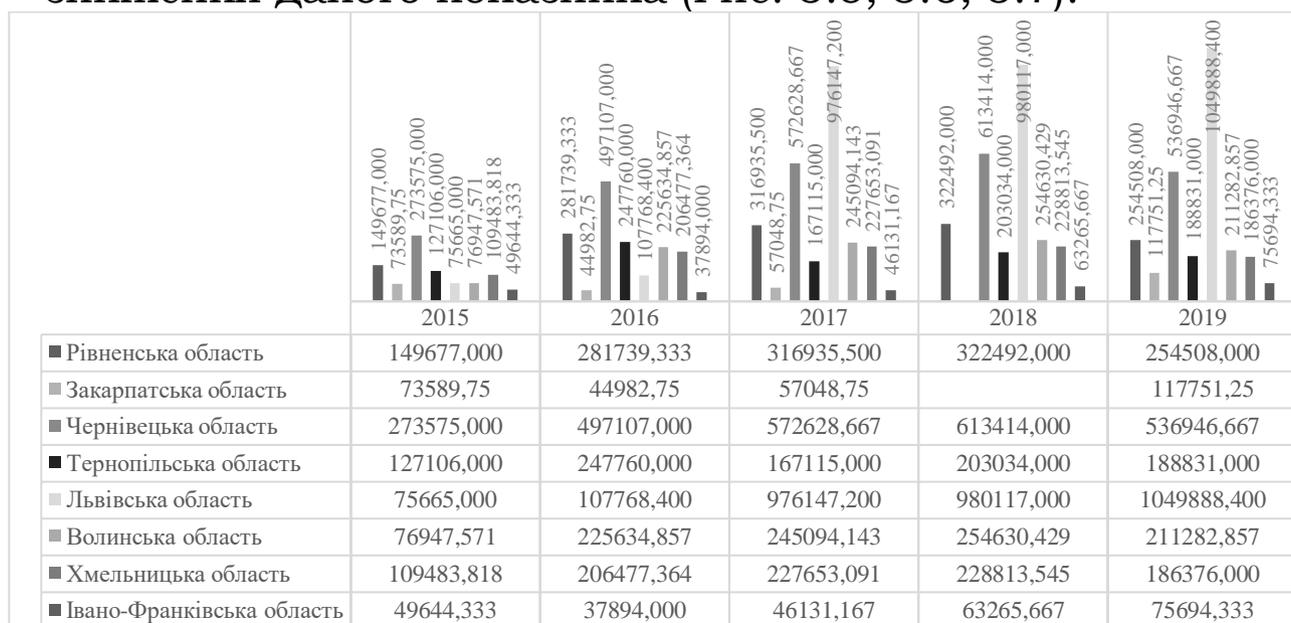
* Побудовано та систематизовано авторами на основі проведених розрахунків з використанням даних з джерел: [63, 103, 104, 207, 224, 257].

Рис. 3.4. Відношення середньооблікової кількості працівників до кількості ЦОКів на Західному регіональному ринку розподілу природного газу, тис осіб/од.

Якщо ж розглядати забезпеченість трудовими ресурсами газорозподільних підприємств Західного регіонального ринку розподілу природного газу в розрізі мереж ЦОКів, то знову ж таки, Тернопільська область розташовується на останній позиції. У 2019 році на 1 ЦОК що перебуває у віданні АТ «Волиньгаз» чи АТ «Хмельницькгаз» припадало 176-177 осіб. Натомість Для АТ «Тернопільгаз» значення даного показника становило аж – 1288 осіб. Для порівняння, у АТ «Львівгаз» показник знаходиться на позначці – 670,8 осіб, що є також досить негативною тенденцією.

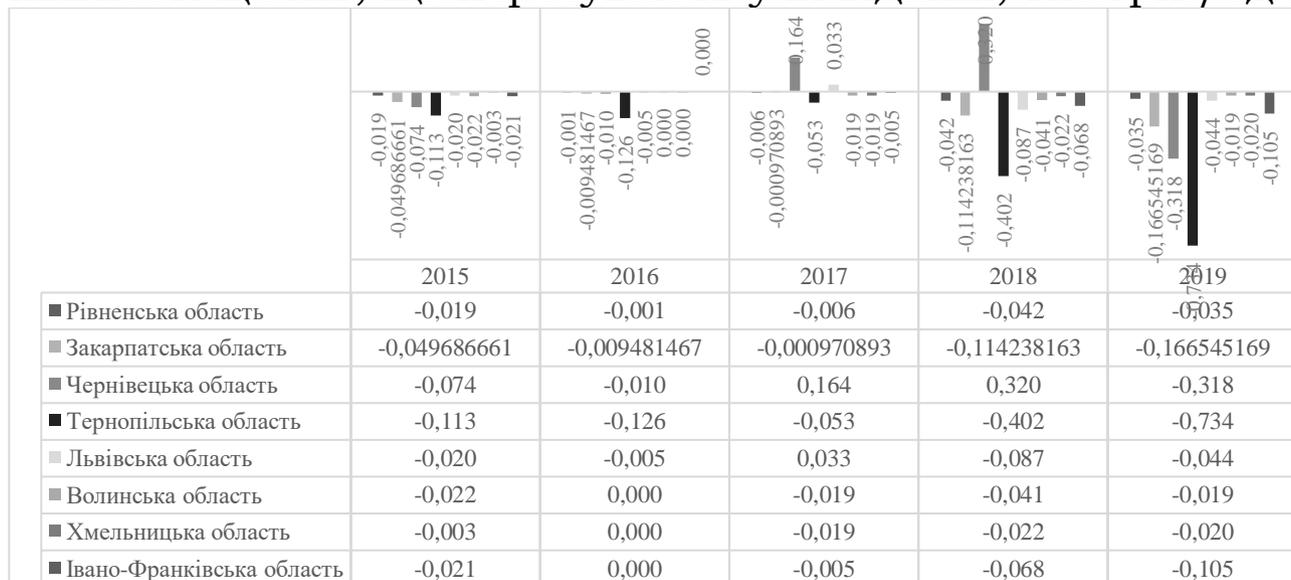
5. Відношення матеріальних затрат газорозподільних підприємств до кількості ЦОКів, що перебувають у їх віданні, тис.грн./од. Загалом, оптимальним для будь якого

регіонального газорозподільного підприємства вважається – зниження даного показника (Рис. 3.5, 3.6, 3.7).

* Побудовано та систематизовано авторами на основі проведених розрахунків з використанням даних з джерел: [63, 103, 104, 207, 224, 257].

Рис. 3.5. Відношення матеріальних затрат ГРП до кількості ЦОКів, що перебувають у їх віданні, тис.грн./од.

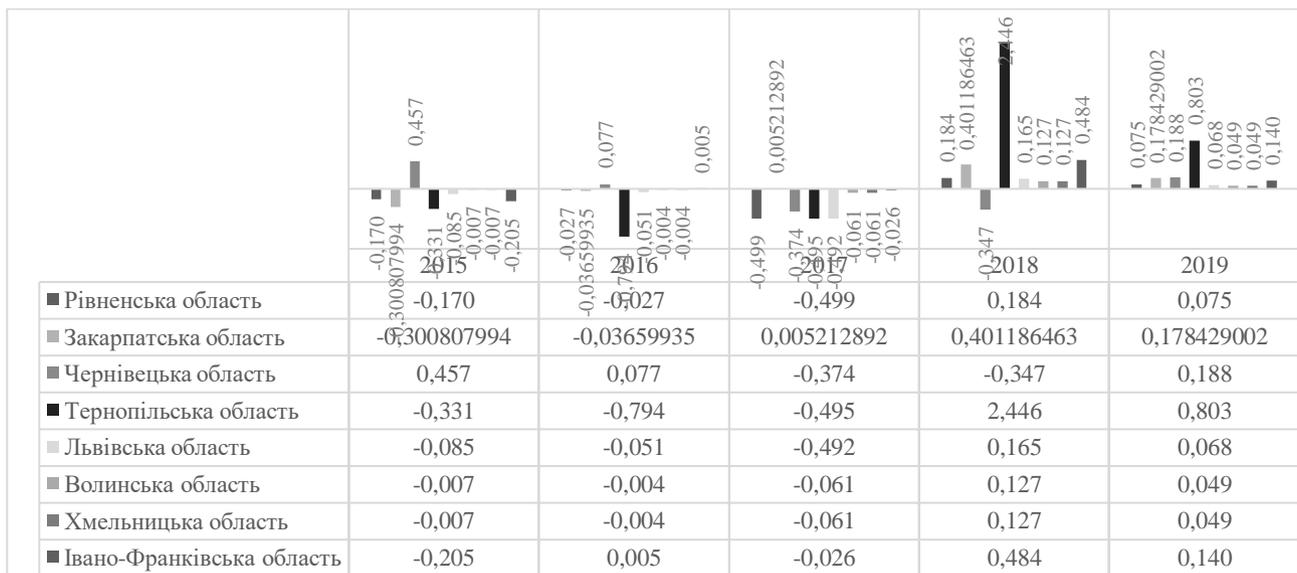

* Побудовано та систематизовано авторами на основі проведених розрахунків з використанням даних з джерел: [63, 103, 104, 207, 224, 257].

Рис. 3.6. Рентабельність активів в розрізі ЦОКів на Західному регіональному ринку розподілу природного газу, тис. грн / од

Однак, за цим показником недостатньо інноваційно активним виявляється вже Львівгаз, оскільки вартість обслуговування 1 ЦОКу для даного ГРП у 2019 році становило понад 1 млн.грн.

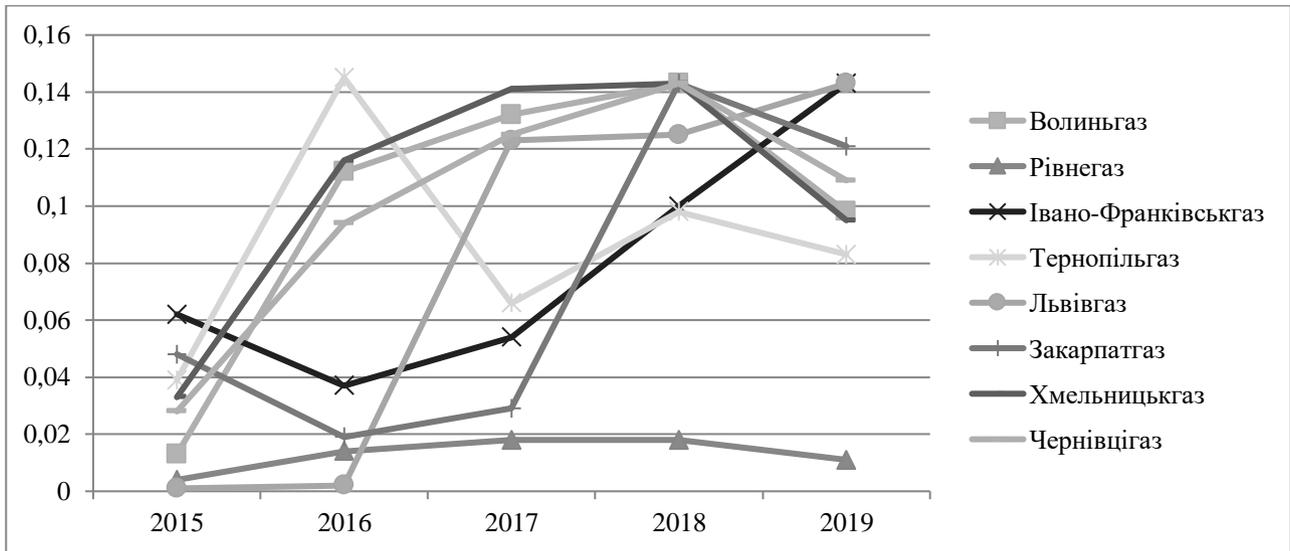
В цей же час для АТ «Івано-Франківськгаз» цей показник становив близько – 75 тис на рік. На нашу думку, таке становище пояснюється розгалуженістю ЦОК мереж ГРП регіону. Також і рентабельність активів та власного капіталу в розрізі ЦОК, тис. грн /од для досліджуваних ГРП Західного регіону є досить низькою (Рис. 3.6, 3.7).

* Побудовано та систематизовано авторами на основі проведених розрахунків з використанням даних з джерел: [63, 103, 104, 207, 224, 257].

Рис. 3.7. Рентабельність власного капіталу в розрізі ЦОКів на Західному регіональному ринку розподілу природного газу, тис. грн /од.

З метою уніфікації та кращої візуалізації результатів нашого дослідження було побудовано рисунок 3.8, на якому можна спостерігати узагальнений показник динаміки інтегрального показника інноваційної активності газорозподільних підприємств Західного регіону України за період 2015-2019 рр.

* Побудовано та систематизовано авторами на основі проведених розрахунків з використанням даних з джерел: [63, 103, 104, 207, 224, 257].

Рис. 3.8. Динаміка інтегрального показника інноваційної активності операторів газорозподільних мереж на Західноукраїнському регіональному ринку розподілу природного газу

На даному етапі тенденції до зростання рівня інноваційної активності демонструють лише АТ «Львівгаз» та АТ «Івано-Франківськгаз». Решта ГРП Західного регіону демонструють – спад.

В таблиці 3.9. відображено цифрове значення результатів проведених розрахунків інноваційної активності, а також рейтингової позиції кожного з газорозподільних підприємств, що функціонує в межах Західного регіонального ринку розподілу природного газу.

Як видно з рисунку 3.9., на кінець 2019 року найгіршим є показник для АТ «Рівнегаз» (8 місце останні три роки) та АТ «Тернопільгаз» знаходиться на 7 позиції. Основними факторами цього, на нашу думку, можуть бути збитковість компаній та неефективне розгалуження ЦОКів.

Таблиця 3.9

Інтегральне значення та рейтинговий показник інноваційної активності газорозподільних підприємств західного регіону України

Роки	2015		2016		2017		2018		2019	
	Інтег. знач.	Рейт. показ.								
АТ «Волиньгаз»	0,013	6	0,112	3	0,132	2	0,143	1-4	0,098	5
АТ «Рівнегаз»	0,004	7	0,014	7	0,018	8	0,018	8	0,011	8
АТ «Івано-Франківськгаз»	0,062	1	0,037	5	0,054	6	0,1	7	0,143	1-2
АТ «Тернопільгаз»	0,039	3	0,145	1	0,066	5	0,098	6	0,083	7
АТ «Львівгаз»	0,001	8	0,002	8	0,123	4	0,125	5	0,143	1-2
АТ «Закарпатгаз»	0,048	2	0,019	6	0,029	7	0,143	1-4	0,121	3
АТ «Хмельницькгаз»	0,033	4	0,116	2	0,141	1	0,143	1-4	0,095	6
АТ «Чернівцігаз»	0,028	5	0,094	4	0,125	3	0,143	1-4	0,109	4

* Побудовано та систематизовано авторами на основі проведених розрахунків з використанням даних з джерел: [63, 103, 104, 207, 224, 257].

3.2. Передумови формування ефективного інституціонального середовища функціонування газорозподільних підприємств

3.2.1. Інституційне забезпечення процесів формування регіональних ринків розподілу природного газу

Якщо вести мову про інституціональний базис процесів формування регіональних ринків розподілу природного газу в Україні то варто звернути увагу на дві складових: нормативно-правову та організаційно-адміністративну.

У відповідності до діючого на сьогодні в Україні законодавчого базису основні вектори в нафтогазовій політиці (втому числі і на регіональних ринках розподілу природного газу ВРУ, на яку також в свою чергу покладено відповідальність на рівні законодавчого регулювання).

В свою чергу, управління з боку держави в частині функціонування ринку розподілу природного газу серед

споживачів природного газу реалізує Кабінет Міністерства України, а також профільний центральний орган у виконавчій владі особливо з позиції забезпечення та реалізації державної політики в комплексі розподілу природного газу [49].

Вважаємо, що на сьогодні основний орган виконавчої влади в частині реалізації державної політики відносно розподілу серед споживачів природного газу, а це на сьогодні Міністерство енергетики;

- розробляє цільові програми реалізації розподілу природного газу;

- забезпечує реалізацію державної політики в потрібному напрямі;

- реалізовує державний нагляд за функціонуванням суб'єктів ринку розподілу природного газу в державі;

- забезпечує процес постійного вдосконалення взаємовідносин в середині функціонування ринку розподілу природного газу.

Відтак, управління збоку держави в частині функціонування ринку розподілу природного газу забезпечується в першу чергу шляхом реалізації державного регулювання, а також державного нагляду (Рис. 3.9).

Не зважаючи на окремі позитивні рішення в сфері розподілу природного газу, що взяли свій початок ще у 2015 році (початок реформування нафтогазового комплексу України), регіональні ринки розподілу природного газу залишаються досить монополізованими, що викликано низьким рівнем конкуренції, а також закритістю ринків та їх не прозорістю.

Держава й досі продовжує використовувати по відношенню до регіональних операторів газорозподільних мереж широкий спектр методів та підходів по реалізації контролю за процесами тарифного та цінового становлення, доступу до інвестиційного ринку в галузі, тощо.

** Побудовано та систематизовано авторами*

Рис. 3.9. Інституціональне забезпечення процесів формування регіональних ринків розподілу серед споживачів природного газу.

Не менш важливим є і той факт, що ринок розподілу природного газу в державі знаходиться в стані спекуляції з боку політичних рішень. А це все в кінцевому результаті унеможливає реалізацію максимально-ефективних економічних та фундаментальних механізмів його діяльності [50].

Недостатньо ефективним продовжує залишатися й процес управління в сфері розподілу природного газу з боку держави, що пов'язано з наступними аспектами:

- низький рівень державного менеджменту, а також недостатні можливості в частині ротації нерівного складу в системі управління державою;

- нестабільність інтересів в частині розподілу природного газу з державною позицією;

- низький рівень ефективності контролю та відповідальності за прийняті рішення [31];

Також, серед основних недоліків з боку державного регулювання в сфері розподілу природного газу вважаємо що варто виділити наступні:

-недієвість з боку державного регулювання відокремлювати різносторонність інтересів між виробниками та споживачами послуги розподілу природного газу;

-неефективний та непрозорий процес приватизації в галузі розподілу природного газу(особливо в частині приватизації газорозподільних мереж, що перебувають в комунальній власності);

-недостатній рівень політичної волі відносно забезпечення обов'язкового виконання нормативно-правових актів, що забезпечують регулювання екологічних взаємовідносин в сфері розподілу природного газу;

-майже повне не сприяння в надходженні інвестиційних ресурсів в газорозподільну галузь з метою забезпечення та розвитку потужностей виробництва;

-відсутність прагнення для повного подолання корупційних проявів в галузі газорозподілу;

-розбалансованість нормативно-правового базису функціонування ринку розподілу природного газу особливо в частині інтеграційних процесів в бік до Євро стандартів.

Відтак, управління з боку держави в сфері розподілу серед споживачів природного газу досі є не досить ефективним. Вважаємо, що саме з цих причин в зазначеній сфері системно має місце кризова ситуація, що полягає в утворенні несприятливої заборгованості за спожитий природній газ з наступним відключенням від постачання боржників від загальної мережі газопостачання, а також в низькій ефективності використання споживачами природного газу. На це вказує вже декілька років поспіль показник енергетичної ємності вітчизняного ВВП, значення якого є одним з найбільш високих у світі.

3.2.2. Інституціональні передумови забезпечення розвитку регіональних газорозподільних підприємств

Відомо, що на сьогодні недостатнім є рівень стабільності середовища функціонування газорозподільних підприємств в Україні, водночас незбалансованим є і регіональне їх положення, що в комплексі передбачає необхідність пошуку нових напрямів та механізмів, що сприятимуть подоланню різного роду кризових явищ та тенденцій на шляху до високоефективного та безперешкодного їх розвитку.

Саме той аспект, що українські регіональні газорозподільні підприємства являють собою важливу складову в загальнонаціональній енергетичній безпеці та незалежності, в тому числі й стабільному та безперервному забезпеченні попиту з боку споживачів на ринку розподілу природного газу, в цей же час володіють майже завжди монопольним становищем і є центром для реалізації спекулятивних рішень на найвищому державному рівні, обумовлює потребу в масштабній розбудові інституціонального забезпечення з метою регулювання їх діяльності з обов'язковим окресленням границь потенційного розвитку [96, 97, 98, 99].

Важливим аспектом майбутнього розвитку регіональних газорозподільних підприємств в досить нестабільних умовах діяльності є утворення широко-розгалуженого інституціонального середовища що забезпечуватиме баланс та регулюватиме відносини між споживацьким сектором, державними інституціями та самими газорозподільними підприємствами. В цей же час створить належні умови для постійного підвищення рівня конкурентоспроможності останніх.

Діюча на сьогодні інституціональна система функціонування ринку розподілу серед споживачів природного газу, а також його суб'єктів в Україні загалом та її регіонах не забезпечує в повній мірі вимог сьогодення (Рис. 3.10).

** Розроблено авторами*

Рис. 3.10. Послідовності взаємозалежностей та впливу компонентів на інституціональне середовище функціонування газорозподільних підприємств Західного регіону

Безсистемне введення в дію лише незначних норм та правил, що забезпечують вирішення лише місцевих окремих проблем, без потрібного систематизованого узагальнення, тягне за собою тенденції, що суперечать реалізації необхідного інституціонального розвитку як в самій державі, так і в галузі розподілу природного газу на регіональних ринках.

На сьогоднішній день, однією з наймасштабніших проблематик, що мають місце в газорозподільній галузі та на пряму впливають на сам регіональний ринок розподілу природного газу та на функціональну результативність операторів розподілу природного газу (ГРП) є відсутність інституціонального економічного та суспільно-соціального порядку, які знаходяться в прямій залежності не лише від формальних норм та правил поведінки на ринку, а й від загальної уяви свідомості та моральності суб'єктів ринку розподілу природного газу. Вважаємо найбільш кричущими наступні інституціональні вади:

- не ринковий процес встановлення тарифів та регулювання цін. Полягає в тому, що тарифи на послугу

розподілу та зберігання природного газу встановлюється НКРЕКП, а не на прозорих ринкових засадах;

- присутність тіньових (неформальних) угод та домовленостей під час заключення комерційних угод. Пролягає в постійній присутності спокуси неофіційного заробітку з боку промислових споживачів природного газу;

- адміністративні перешкоди. Полягають у наявності незліченної кількості нормативно-правових актів, інструкцій, постанов, а також доповнень та змін до них та створюють плутанину до їх сприйняття суб'єктами ринку. В цей же час, газорозподільні організації знаходяться під постійним страхом перевірок та інших контрольних заходів з боку держави;

- недостатня підтримка з боку держави. Полягає в постійному «цькуванні» регіональних операторів газорозподільних мереж та у високому рівні політизації питань, що пов'язано з сферою транспортування, зберігання та розподілу природного газу.

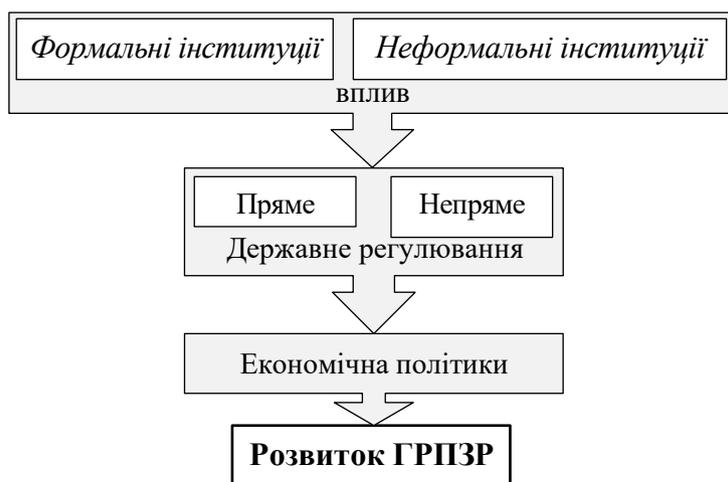
Особливу роль в процесі усунення відзначених інституціональних перешкод, а також максимально ефективного інституціональному забезпеченні діяльності операторів газорозподільних мереж Західного регіону України відіграє саме інституціональне забезпечення.

Як вже було нами відзначено в першому розділі даної праці, *інституціональне середовище* - визначається сукупністю певних правил, що стосується формальних та неформальних засад поведінки та взаємовідносин, що формуються в процесі професійної та економічної діяльності на суспільних засадах на мікро-, мезо-, макрорівні. [293]

За структурною ж схемою, *інституціональне середовище* можна зобразити як впорядкований та послідовний набір інституцій та інститутів, які за змістом своїм окреслюють для економічних суб'єктів господарювання обмеження, що утворюються в границях певної системи координат, що формується в залежності від специфіки та особливостей господарської діяльності [174].

В свою чергу, інституції, що чинять безпосередній вплив на розвиток ГРПЗР, за градацією нормативно-правової приналежності поділяються на формальні та неформальні (Рис. 3.11).

До перших відносяться різного роду основоположні правові документи на кшталт постанов та розпоряджень, актів, кодексів, законів конституції; характеризуються легітимністю, а також є підкріпленими документарно та обов'язковими до виконання. Другі ж, передбачають формалізовані відносини, є присутніми в реальному побуті. В цей же час є ненормованими, що базуються на психологічній та соціальній ідентичності певного суспільства на кшталт звичок, традицій та інших форм взаємовідносин між суб'єктами ринку розподілу природного газу [95, 231].

* Розроблено авторами

Рис. 3.11. Вплив інституцій на розвиток ГРПЗР

З метою ж, досягнення потрібного рівня розвитку ГРП, як правило, з боку держави застосовуються *прямий* та *непрямий* підходи до регулювання їх діяльності, що реалізуються через формальну форму інститутів. Прямий підхід до регулювання передбачає здійснення шляхом реалізації економічної політики, що в свою чергу ґрунтується на діях виконавчої влади фундаментом для яких слугує діючий нормативно-правовий базис. Адже не секрет, що економічна політика являє собою одну з

найбільш фундаментальних в державі, що покликана для забезпечення та всеосяжного втілення в життя конституційно-гарантованих свобод, прав та обов'язків громадян країни.

Вважаємо, що зазначена політика повинна будуватися синхронно з усіма можливими інститутами та інституціями громадянського суспільства з кінцевою метою - досягнення 'максимальної гармонізації суспільного блага, а також економічних та соціальних взаємовідносин [52].

До інститутів зовнішньої дії, нами було віднесено інституції мезо- та макро-економічних рівнів. Основне значення серед макро-інститутів відіграє саме держава, адже саме вона забезпечує регуляторний вплив, що передбачено загальною державною політикою щодо формування загальнодержавного інституціонального середовища.

Від так, можемо зробити висновок, що інституціональна ефективність знаходиться в прямій залежності від аспекту - хто ж саме забезпечує їх створення та подальший контроль їх функціонування. Адже, від того, як вправно шляхом реалізації інституційного стимулювання та обмеження, влада країни створить рівні умови для абсолютно усіх учасників ринку розподілу природного газу, залежатиме й ступінь функціональної ефективності та подальшого успішного розвитку регіональних операторів газорозподільних мереж в Україні.

Отже, саме інституціональна форма підходу до забезпечення подальшого розвитку регіональних газорозподільних організацій зорієнтована на дослідження інститутів та інституцій, що сприяють регулюванню їх діяльності. Іншими словами, інституціональна форма регулювання діяльності регіональних операторів газорозподільних мереж - чітко направлена на діяльність учасників ринку розподілу природного газу, що в тій, чи іншій мірі чинить вплив на функціонування та подальший розвиток газорозподільних підприємств регіону в бік постійного вдосконалення їх структури, загальної стратегії, системи управління, загальних цінностей тощо; в тому

числі з обов'язковим врахуванням впливу соціальних, економічних, правових та політичних інститутів в умовах різного роду нестабільності.

Досить важливими в процесі реалізації інституціоналізаційної процесу функціонування газорозподільних підприємств є саме ринкові інституції та інститути, серед яких: фінансові, інфраструктурні, правові та функціональні; приватна власність; конкуренція.

Пропонуємо дослідження перспективності впровадження можливих змін в діяльності регіональних газорозподільних підприємств з огляду на усталені інституціональні догми. На сьогодні, недостатньо ефективно, а в деяких регіонах України взагалі відсутня будь-яка форма підтримки з боку держави щодо реалізації профільних програм інноваційного, а також науково-технічного прогресу призвела до відчутного погіршення становище в сфері розподілу серед споживачів природного газу. Адже й досі, має місце високий рівень зносу газорозподільних мереж та значна їх ресурсо- та енергоємність, відсутні інноваційні рішення. Серед причин, що призвели до такого ринкового становища регіональних газорозподільних підприємств є саме недостатнє інституціональне забезпечення, що полягає в відсутності належних підвалин для реалізації інноваційних рішень, відсутності необхідного матеріального та фінансового забезпечення оновлення технологічних рішень на виробництві, наявності корупційних змов, тощо.

На сьогодні, у зв'язку з відсутністю нормального та функціонального інституціонального забезпечення не виникає належних договірних процесів, що були б засновані між постачальниками та споживачами природного газу в регіонах на засадах прозорості.

На нашу думку, саме утворення інституціональних підходів та інструментів для їх реалізації сприятиме підвищенню рівня ефективності функціонування газорозподільних підприємств регіону, підвищенню рівня якості послуг що надаються та з рештою, стимулюватиме

абсолютно усіх учасників ринку розподілу серед споживачів природного газу в регіоні.

Також варто відзначити, що переважна більшість регіональних газорозподільних підприємств є складовою досить складної “вертикальної” структури. В свою чергу, як відомо з курсу інституціональної теорії, за умов вертикальної форми структурної побудови підприємства, виникає також досить високий рівень можливих витрат на управління ним.

Резюмуючи відзначене вище за текстом, відмітимо, що саме за умов нормального інституціонального забезпечення функціонування регіональних газорозподільних підприємств зможе створити умови, що сприятимуть підвищенню рівня їх ефективності як на базовому, так і дотичному рівнях (Рис. 3.12).

* Розроблено авторами

Рис. 3.12. Інституціональне забезпечення функціонування та розвитку ГРПЗР

Важливо відзначити, що саме інституціональне середовище, яке виражатиметься в присутності всіх потрібних інституцій, а також їх узгодженості між собою на сьогоднішній день є суттєвим та домінуючим суб'єктом

в частині забезпечення максимального рівня ефективності діяльності та подальшого розвитку газорозподільних підприємств західного регіону України.

Вважаємо, що максимально ефективно та реально функціонуюче інституційне середовище створить умови для максимального підвищення рівня внутрішніх процесів на газорозподільних регіональних ринках та в професійно-господарській діяльності газорозподільних підприємств; найефективнішого організаційного та технологічного розвитку; гармонізує взаємні стосунки між всіма учасниками ринку.

Відтак, запропонована нами структура інституціонального забезпечення функціонування та розвитку ГРПЗР України (Рис. 3.4) являє собою «комплексну надбудову». В свою чергу, для максимізації ефективності зазначеної структури слід, з одного боку – забезпечити реалізацію постійних оновлень та змін, потреба в яких має місце завжди; з іншої ж, саме інституціональне середовище є своєрідним джерелом постійних структурних змін [67].

3.2.3. Система моніторингу та стимулювання інституціонального середовища газорозподільних підприємств

Не секрет, що практична реалізація системних та послідовних змін та різного роду реформ відносно моніторингу та стимулювання інституціональної середовища функціонування газорозподільних підприємств західного регіону потребує пошуку відповідного інституційного базису для підтримки реалізує них процесів та імплементації найбільш важливих змін.

В свою чергу, утворення механізмів забезпечення потужної інституціональної підтримки процесам моніторингу та наступного стимулювання інституціонального середовища функціонування газорозподільних підприємства створює умови для підвищення рівня ефективності реалізації вже наявних

ресурсів та функціонального потенціалу, систематизувати та організувати інтереси всіх суб'єктів ринку розподілу природного газу, зменшити ризик ймовірності виникнення зловживань та порушень під час функціонування ринку розподілу.

З одного боку відповідність інституціонального базису потребам та викликам, що мають місце на ринку розподілу природного газу в регіонах являє собою індикатор надійності та стійкості інститутів держави. З іншого ж, на нашу думку, лише за умови послідовного дотримання демократичних правил – формує підвалин для побудови нормальної та відповідної інституціональної підтримки процесів регулювання суспільних трансформацій, а також моніторингу з наступним стимулюванням інституціонального середовища регіональних операторів газорозподільних мереж [109].

Особливо функціональна та структурна диспропорція, а також недостатній рівень ефективності функціонування сфери розподілу серед споживачів природного газу вимагають знаходження максимально пріоритетних шляхів, інструментів та засобів для вдосконалення системи моніторингу та стимулювання інституціонального середовища газорозподільних підприємств західного регіону на всіх структурних етапах можливої її перебудови.

На сьогоднішній день газорозподільна та газотранспортна сфери в Україні перебувають на середній ланці трансформації своїх інституціональних змін, що в свою чергу протікає паралельно з інституційними структурними трансформаціями, які за змістом своїм передбачають різного роду можливі загрози екологічного, технологічного та соціально-направленого змісту.

З одного боку даний аспект можна пояснити тим, що мають місце певні взаємовиключаючі факти та протиріччя в політично-організаційній площині з боку контролюючих та наглядових органів відносно заходів, що стимулювали б інституціональне середовище функціонування газорозподільних підприємств Західного регіону та

України загалом; з іншого ж, загальною інертністю апарату контролю на державному та місцевому рівнях.

В свою чергу, зазначений, досить зтяжний процес структурних змін, що на сам перед пов'язується з досить частими змінами, що мають місце в частині регулювання діяльності газорозподільних підприємств Західного регіону України не лише в значній мірі ускладнюють формування нормальної інституціональної структури органів державного контролю та управління, а й загальмовують сам процес технологічного та економічного розвитку регіону, гальмує обсяги підвищення рівня добробуту населення регіону.

Зазначені фактори значній мірі посилюють диспропорцію вже втрачених на сьогодні можливостей як газорозподільної галузі загалом, так і регіональних операторів газорозподільних мереж на макро-, мезо-, мікрорівні.

Разом з тим, також має місце й певна невизначеність з позиції прийняття різного роду управлінських рішень.

На даному векторі трансформаційних змін, роль та значення інституцій в процесі моніторингу та стимулювання інституціональної середовища газорозподільних підприємств західного регіону України є визначальною.

Оскільки «стимулювання» організаційних, економічних, сервісних інституцій зумовлює інтенсифікацію суспільно-побутових та екологічних відносин в напрямку від адміністративно-командної, або централізовано-керованої в бік лібералізаційних підвалин газорозподільних відносин на ринкових засадах.

Отже, на нашу думку, зазначена стратегія трансформаційних процесів може бути аргументована з позиції двох основних структурних етапів [173].

I етап – передбачає лібералізаційні процеси на всіх рівнях газорозподільної галузі в державі. В тому числі демонополізація та дерегуляція досить застарілої системи інституціональної структури.

II етап – передбачає формування та подальше становлення абсолютно нового інституціонального середовища, щоб характеризувалося засадами неминучого дотримання основ верховенства права та виконання законодавчих норм та правил.

Відомо, що саме інституції забезпечують усю структуру та управлінсько-організаційну послідовність функціонування інституціонального середовища ГРПЗР, в результаті чого вдасться досягнути мінімізації можливостей виникнення різного роду ринкових ситуацій, а також попередити суспільно-економічні безпорядки [150].

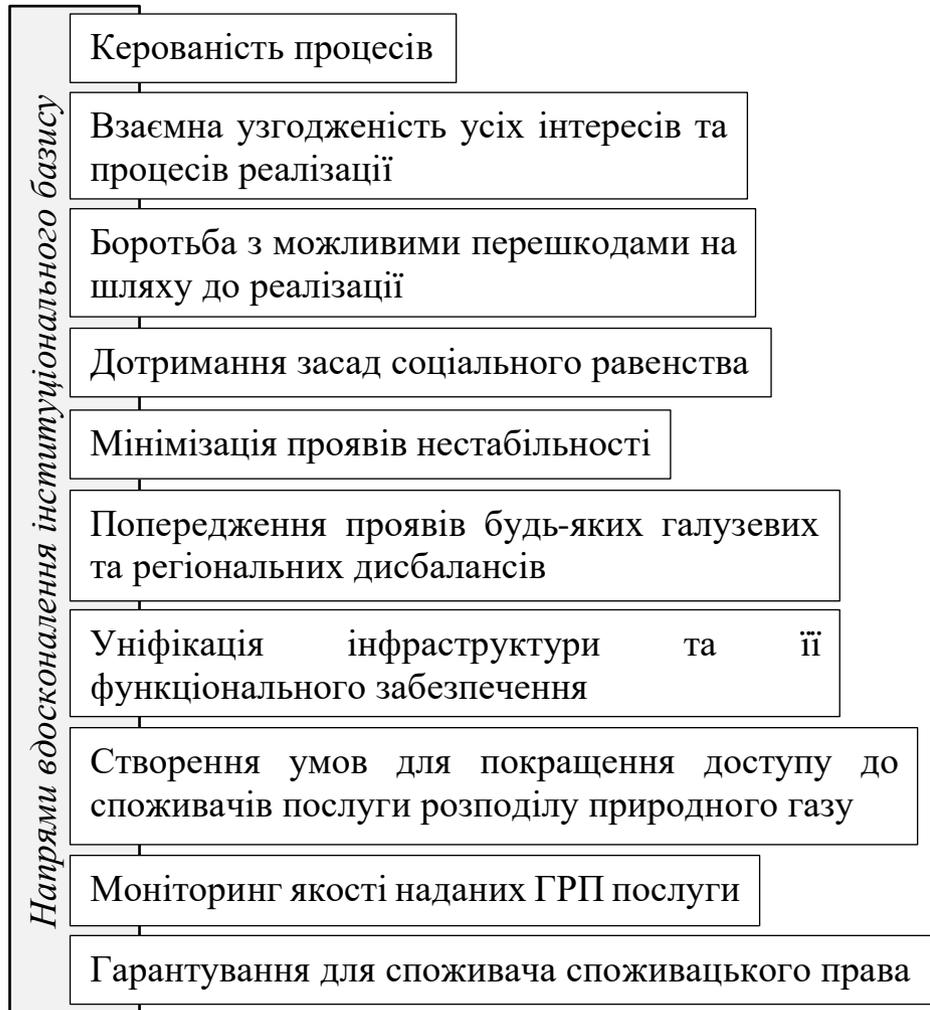
Отже, можемо зробити висновок, що самі інституції є направленим на реалізацію регулювання, балансування та узгодження дій та відносин між усіма учасниками національного і регіональних ринків розподілу природного газу в процесі реалізації їх економічного та суспільного обміну.

В свою чергу інституціональне середовище функціонування регіональних ринків розподілу серед споживацького сектору природного газу організовується формальними та неформальними інституціями.

Також, варто звернути увагу на так звані *неофіційні інституційні підвалини* (в сукупності утворюють неофіційне інституціональне середовище), що окреслюється визначеними «межами» впливу вже вкоренілими традиційними звичаями та засадами поведінки в суспільстві. З одного боку, неофіційні інституційні підвалини утворюються як слідство широкого спектра неминучих історично сформованих чинників, з іншого, як слідство суб'єктивних – направлених задоволення в першу чергу, особистих інтересів.

Від так, безпосередній вплив офіційних та неофіційних інституційних одиниць на процес інституціонального забезпечення функціонування та наступного розвитку газорозподільних організацій регіону різниться в залежності від етапу економічних та соціальних

трансформацій країни. Іншими словами: на початку переважають саме *неформальні* інституції, тоді як на фінішній частині – *формальні*.

* Розробка авторів

Рис. 3.13. Стратегічні напрями вдосконалення інституціонального забезпечення модернізаційних змін інституціонального середовища функціонування газорозподільних організацій

Не секрет є й те, що незбалансований підхід до підвищення ефективності, стимулювання та подальшого ефективного регулювання інституціонального середовища функціонування газорозподільних організацій вимагає знаходження все нових-і-нових підходів, шляхів реалізації та інструментарію для покращення умов з метою

досягнення успішного забезпечення її виробничої, економічної та соціальної модернізації.

В свою чергу, визначення особливо важливих стратегічних напрямів та параметрів покращення інституціонального забезпечення модернізаційних змін по відношенню до інституціонального середовища функціонування газорозподільних організацій реалізується з позиції на наступні аспекти [248]. (Рис. 3.13).

Де відзначено:

- постійний процес підняття верхньої межі керованості на усіх етапах розподілу та споживання природного газу в регіонах;

- повну взаємоузгодженість мотиваційно-стимулятивних підвалин та інтересів усіх учасників регіонального ринку розподілу природного газу з метою досягнення найбільш результативного рівня реалізації суспільно-економічного обміну;

- ліквідацію різних інституційних перешкод, які в тій чи іншій мірі перешкоджають повноцінному розвитку функціональних та ресурсних потужностей;

- забезпечення принципів соціальної рівності та справедливості поділу різного роду благ під час реалізації економічного, матеріального та суспільного обороту;

- мінімізацію проявів будь-якої нестабільності в тому числі й тих, що можуть виникнути в слідстві імплементації європейського законодавства в сфері транспортування, розподілу та споживання різного роду енергетичних носіїв;

- попередження будь-яких дисбалансів, що можуть мати місце в процесі реалізації розподілу на регіональних ринках природного газу;

- інфраструктурну (інституційну) адаптацію та уніфікацію в газорозподільчій сфері регіону;

- забезпечення найкращих умов доступу як до послуги розподілу природного газу, так і його споживання;

- контроль за якістю наданих ГРП послуг розподілу газу та подальшого обслуговування мереж, що його забезпечують;

-захист споживацького права на послугу.

Від так, процес модернізації інституціональної структури забезпечення функціонування газорозподільних підприємств в регіонах, а також реалізації процесу розподілу ними серед споживачів природного газу передбачає на сам перед: підвищення рівня функціонування ГРПЗР України, що може бути реалізована шляхом реалізації уніфікованих для всіх учасників ринку розподілу норм та правил; забезпечення виникнення якомога найменшої кількості порушення та непорозумінь під час здійснення обміну економічними, товарними та соціальними цінностями; формування чітко окреслених критеріїв інституційних норм, прийняття рішень та відповідальності.

Отже, зважаючи на окреслені вище за текстом аспекти щодо модернізації та покращення забезпечення системи моніторингу та стимулювання інституціонального середовища функціонування газорозподільних підприємств, що функціонують в Західному регіоні України є потреба в забезпеченні належної функціональної та ресурсної підтримки, що було запропоновано нами на рисунку 3.14.

Від так, заходи, щодо стратегічно визначених шляхів вдосконалення структури інституціонального забезпечення системи моніторингу та стимулювання середовища функціонування газорозподільних підприємств Західного регіону України насамперед вимагають окреслення проблемних аспектів, що виникають в процесі функціонування інституціонального середовища транспортування газу та його подальшого розподілу; стратегічного окреслення зазначених проблемних аспектів, їх попередження та подолання, а також обґрунтування економічного, стратегічного та економічного інструментарію пристосування найбільш пріоритетних змін в чітко визначеній, цільовій системі структури інституціонального забезпечення [150].

** Побудовано авторами*

Рис. 3.14. Модель функціонально-ресурсного стимулювання та модернізації структури інституціонального забезпечення системи моніторингу та стимулювання середовища функціонування газорозподільних підприємств Західного регіону України

Зрештою, комплексний підхід до оцінки функціональних, структурних та організаційних особливостей структури інституціонального забезпечення системи моніторингу та стимулювання середовища функціонування газорозподільних підприємств Західного регіону України дозволив нам зобразити в окремому «ракурсі» ряд складнощів, що в сукупності своїй сприяють нераціональному ресурсному використанню та споживанню.

3.3. Стимулювання інституціонального середовища функціонування регіональних ринків видобутку, транспортування, розподілу та споживання природного газу

Не секрет, що на сьогоднішній день, зважаючи на необхідність координаційних дій відносно інвестування, видобування, споживання та розподілу природного газу наша держава відчуває потребу в дієвих та надійних сигналах відносно *цінових значень* не лише на національному ринку природного газу, а й на більш «дрібних» за своїм територіальним поділом – регіональних. Адже відомо, що саме цінові значення найбільш чітко визначається з позиції високого рівня ліквідності та прозорості ринків видобування, транспортування, розподілу та споживання природного газу.

На сьогодні, для утворення збалансованих та рівнозначних регіональних ринків видобування, споживання та розподілу природного газу, особливо з позиції вже існуючої інфраструктури наша держава володіє усіма необхідними для цього підвалинами. Водночас, вже здійснені за останні роки зміни в регуляторній системі – забезпечили в деякій мірі можливим розвиток регіональних ринків розподілу природного газу.

В цей же час, має місце необхідність в пошуку та розробці основних напрямів та послідовності кроків, щоб регіональні ринки розподілу серед споживачів природного газу реально функціонували.

Як слідство, нами було окреслено такі наступні засади, що в обов'язковому порядку сприятимуть, як ліквідності самого ринку розподілу, так і його прозорості:

- ліквідація можливих ризиків, що можуть виникнути в процесі розподілу серед споживачів природного газу;
- ліквідація різного роду організаційно-адміністративних перешкод, що можуть постати на шляху успішного розподілу;
- забезпечення максимального ступеня ліквідності;

- окреслення загальноприйнятої торгової платформи [101].

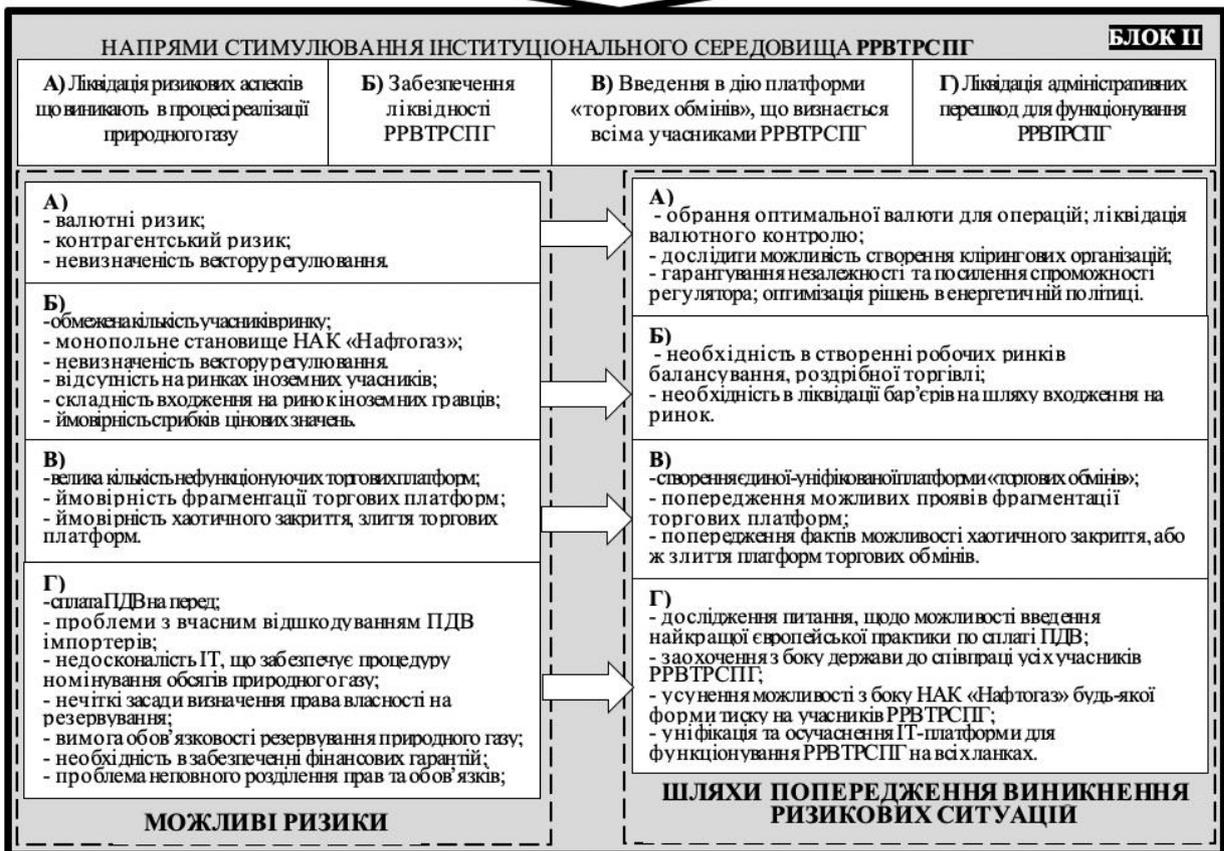
Спираючись на результати проведеного нами дослідження, дійшли висновку, що на сьогодні для України є особливо важливим розвиток як регіональних ринків розподілу природного газу, так і створення найбільш комфортних умов для функціонування самих газорозподільних підприємства Західного регіону (ГРПЗР) України [202].

Вважаємо, що досягти зазначеної мети вдасться саме за рахунок створення вільного газового ринку для регіональних газорозподільних організацій і різного роду промислових та непромислових споживачів, що буде реалізовано завдяки запропонованими нами шляхами стимулювання інституціонального середовища функціонування ГРПЗР України (СІСФГРПЗР) (Рис. 3.15).

(Блок 1 рисунку 3.15). Від так на нашу думку, загальнонаціональний та регіональні ринки природного газу (в т.ч. і розподілу) потребують чіткого обґрунтування необхідних обсягів транспортування, розподілення та споживання природного газу; можливих рішень відносно рівня інвестиційної необхідності та діяльності підприємств; визначення масштабів можливих зборів, а також на основі чого чіткого подальшого окреслення границь регульованих тарифів в спосіб, що віддзеркалює витрати. В свою ж чергу, споживацький сектор буде впевненим в тому, що сплачуватимуть за послуги обґрунтовану та справедливу ціну [110].

В цей же час, важливо відзначити й те, що вище зазначений «сигнал цінового значення» може бути згенеровано лише на *засадах абсолютної ліквідності та прозорості* регіональних ринків транспортування, розподілу та подальшого споживання природного газу.

І звісно ж, паралельно з цим є необхідність в розвитку ще декількох обов'язкових регіональних ринках, серед яких:

* Побудовано авторами

Рис. 3.15. Пріоритетні напрями стимулювання інституціонального середовища функціонування регіональних ринків виробництва, транспортування, розподілу та споживання природного газу (РРВТРСІП) України

2. *Ринок оптової торгівлі природнім газом* – дасть суб'єктам ринку (ГРП, великим споживачам, виробникам) можливість для обміну за потреби різними обсягами природного газу.

3. *Ринок роздрібної торгівлі природнім газом* – створить належні умови для можливості обрання роздрібного продавця природного газу, який би зміг створити найкращі умови, а також рівень сервісних послуг за найнижчою на ринку ціною.

Важливо також відзначити, те що зазначені ринки повинні проходити етапи свого становлення одночасно, адже за інших умов галузеві монополії (в даному випадку - газові) можуть в повній мірі знівелювати усі можливі конкурентні переваги для кінцевого споживача.

До прикладу, організації що характеризуються вже сформованим монополістичним становищем на ринку роздрібної послуги розподілу природного газу можуть і не поступитися вигодами на користь кінцевої споживацької ланки, а лишити її для себе. Іншими словами – усі ці, вище зазначені ринки характеризуються споживацькоорієнтованою та вирішальною в довгостроковій перспективі роллю, що сприятиме створенню належних умов для збалансованих функціонуючих регіональних ринків видобування, транспортування, розподілу та споживання природного газу.

На сьогодні ж, в Україні, вже створено ринок природного газу. На якому, в якості імпортерів виступає близько двадцяти організацій, а також більше п'ятдесяти виробників. Працює на сьогодні зазначений ринок тільки за формою «прямих контрактних домовленостей» безпосередньо між споживачами та постачальниками; як виключення – за умови посередницької співпраці «спецтрейдерів».

Отже, на нашу думку, найбільш важливими напрямками для реалізації стимулювання інституціонального

середовища функціонування регіональних ринків виробництва, транспортування, розподілу та споживання природного газу (РРВТРСПГ) є наступні:

- ліквідація ризикових аспектів що виникають в процесі розподілу серед споживачів природного газу;
- забезпечення ліквідності регіональних ринків виробництва, транспортування розподілу та споживання природного газу;
- введення в дію платформи «торгових обмінів», що визнається всіма учасниками РРВТРСПГ;
- ліквідація адміністративних перешкод для функціонування РРВТРСПГ.

А) Ліквідація ризикових аспектів що виникають в процесі реалізації природного газу (Блок 2 рисунку 3.15).

На сьогодні, крім загальноприйнятого арбітражного підходу до ведення торгів природним газом важливу роль відіграє процес – управління ризиками. Продавці, як правило, приймають численні пропозиції, які за змістом своїм, як правило характеризуються певною невизначеністю відносно обсягів продажів та кінцевої ціни.

Перебуваючи в прямій залежності від прийнятої для реалізації подальшої стратегії дій, трейдери формують так званий «портфель позицій», що є збалансованим за обсягами та дає можливість гарантувати собі отримання прибутку в майбутньому.

Іншими словами, трейдер може погодити для споживацької ланки придбання природного газу ще до досягнення крайньої межі об'єму за здалегіть фіксованою ціною, володіючи при цьому певними невизначеностями відносно остаточних обсягів. Водночас, він сам купує «можливість» щодо імпорту в майбутньому природного газу і в певних обсягах. Але, на момент, коли споживачі мають потребу у відборі більшої кількості природного газу – трейдер повинен дуже швидко зорієнтуватися в часі в процесі придбання наступного обсягу газу. Важливо

відзначити, що в такі моменти природний газ є значно дорожчим. В іншому ж випадку, в момент, коли з боку споживача попит на природний газ є низьким, трейдер надлишковий обсяг природного газу може продати назад на ринок. Саме в цей період трейдери зіштовхуються з ціновими ризиками.

Валютні ризики. Проведення всіх платежів на загальному національному та РРВТРСПГ здійснюються лише в національній валюті – гривні, що досить значущою проблемою для міжнародних гравців (трейдерів). Національна грошова одиниця завжди характеризувалася значним рівнем волатильності, а тому загальноприйняті економічні інструменти її хеджування на сьогодні є недосяжними. В результаті здійснення жорсткого валютного контролю, що мав місце досить довгий період часу, має місце постійна «непевненість» щодо стабільної конвертованості гривні по відношенню до основних валют світу.

Пропозиція щодо ліквідації валютних ризиків. Пропонуємо здійснити необхідні заходи, що сприяли б зниженню рівня можливості виникнення валютних ризиків – скасування валютного контролю в процесі здійснення купівлі продажу природного газу. У іншому випадку, часто-густо будуть мати місце ситуації за яких саму процедуру «торгівлі природним газом» будуть застосовувати в якості засобу для уникнення валютного контролю. Водночас, й слід дослідити можливість реалізації всіх операцій на РРВТРСПГ в єдиній уніфікованій валюті.

Контрагентський ризик. Спираючись на недосить потужний базис нормативно-правових засад галузі та слабку правову систему, в нашій державі досить затруднено відбувається процес виконання та дотримання умов заключених контрактів. Від так, в момент, коли українській клієнт являє собою контрагента на РРВТРСПГ має місце значний ризик, що взяті зобов'язання не буде в повній мірі виконано, або буде виконано не в повній мірі. Як правило можливі ризики контрагентів мінімізуються

шляхом представлення різного роду фінансових гарантій, що забезпечуються з боку контрагентів депозитами. В цей же час іноземні-західні партнери не розглядають акредитиви (кредитні листи) видані вітчизняними банками причиною чому є – низький рівень кредитоспроможності банківських фінансово-кредитних установ та показник кредитного рейтингу України загалом. В цей же час НАК «Нафтогаз України» являє собою єдиного гравця на ринку природного газу України, який володіє правом прийняття гарантій, оскільки саме на цю організацію в повній мірі поширюються гарантії з боку держави. Звідси маємо, становище, коли типові торги здійснюються на засадах попередньої оплати НАК «Нафтогазу», або ж на базі чітко окреслених 10-ти денних (коротких) графіках передоплати.

Пропозиція щодо попередження виникнення контрагентських ризикових ситуацій. В якості одного з можливих підходів управління контрагентськими ризиками заснування та введення в дію профільних клірингових компаній. Адже саме вони б брали на себе відповідальність та потенційні ризики в обмін на окрему винагороду. Процедура б відбувалася наступним чином, ринкові гравці (трейдери) клали б певний обсяг коштів на рахунки клірингових компаній, після чого здійснювали б саму торгову операцію до певної граничної межі коштів, що було розміщено на торгівельних рахунках. Наступної доби вже після розміщення оголошення «хабом» про номінацію на операції з природним газом та завершення виконання усіх зобов'язань, здійснюватиметься сама процедура передачі коштів з боку покупця в бік продавця. У випадку, якщо доступний природний газ вже закінчився, покупець отримає певну компенсацію та матиме право не здійснювати платіж.

Невизначеність вектору регулювання. Ще однією, не менш важливою перешкодою, є неконкретність регуляторної системи України. Не зважаючи на те, що впродовж останніх років на постійній основі здійснюються реформи на всіх ланках ринку природного газу

(видобування, транспортування, розподіл, збут, споживання) й досі має місце ряд проблемних аспектів. Серед яких: невизначеність відносно напрямку реформ, що надалі реалізуються на РРВТРСПГ; невідомий кінцевий етап та період реформ; недосить прозорі підходи до визначення тарифів на транспортування природного газу на постійній основі підживляють підозри відносно заполітизованості даного питання. Усі зазначені аспекти заважають в повній мірі реалізовувати повноцінну інвестиційну політику в газовий сектор України.

Пропозиція щодо ліквідації невизначеності подальшого вектору регулювання ринку природного газу в Україні. Як вже було відзначено вище за текстом, регуляторний ризик повноцінно може бути знівельований лише за умов дотримання таких засад: забезпечення прийняття необхідних рішень лише на засадах повної прозорості з обов'язковими регулярними консультаціями з усіма суб'єктами ринку; обов'язкового дотримання усіх взятих на себе зобов'язань, що передбачено Енергетичним Співтовариством та Енергетичною Хартією; відсутності дискримінаційного відношення стосовно інвесторів (на нормативно-правовому рівні).

Б) Забезпечення ліквідності РРВТРСПГ. На сьогодні, одним з найбільш важливих завдань є забезпечення належного рівня ліквідності на РРВТРСПГ. Оскільки переважна більшість торгових операцій реалізується серед українських газовидобувних підприємств приватної форми власності з одного боку та масштабних (потужних) споживачів природного газу з іншого (перші та другі досить часто належать одним і тим же власникам), а також з державним НАК «Нафтогаз».

Іноземні гравці на зазначених ринках є майже відсутніми (функціонує не більше 4-ох). Після відкриття ринків видобутку та імпортування природного газу, що на сьогодні є підконтрольними НАК «Нафтогаз» й надалі залишатимуться головними ресурсами-джерелами

природного газу в державі, а від так і домінуватимуть на ринках й надалі. Звичайно, слід також пам'ятати і про комерційну мотивацію з боку НАК «Нафтогаз» щодо підвищення цін, що досягається в результаті застосування своєї ринкової сили, що полягає наприклад в обліку так званих недовикористаних потужностей відносно імпорту природного газу.

За умови низького рівня бар'єрних перешкод для «входу» на ринки, заходитимуть нові учасники, що неминуче спричинить зниження цін та нарощення конкурентних потуг. В цей же час, постійно зростаючі ціни можуть похитнути довіру з боку населення до загальних реформ, що реалізуються на ринку. Від так, вважаємо, що на самперед слід починати з позиції максимального рівня ліквідності з метою попередження різким стрибкам цінових значень.

Пропозиції щодо забезпечення максимального рівня ліквідності РРВТРСПГ. Загалом, ліквідність сама по собі являє собою досить обмежене за ймовірністю явище як з боку пропозиції, так і попиту. В цей же момент, коли оператори газорозподільних мереж, домогосподарства, теплоенергогенеруючі компанії не здійснюють закупівель природного газу на РРВТРСПГ у зв'язку з тим, що мають місце ряд так званих перешкод, серед яких і заборона теплоенергогенеруючим підприємствам здійснювати платежі з метою передоплати майбутніх товарів та послуг, в це й же час, ці ж самі підприємства володіють досить відчутними не погашеними борговими зобов'язаннями. У зв'язку з чим, жоден з приватних постачальників не стане здійснювати їм продаж природного газу. Даний аспект вимагає організації та подальшого забезпечення діяльності ринків по забезпеченню балансування та роздрібної торгівлі, а також ліквідації ймовірних перешкод на шляху до входження на ринок.

Усі вище відзначені пропозиції для забезпечення найвищого рівня ліквідності є обґрунтованими тоді, коли

вже ефективно діють конкурентні засади на ринках продажів та балансування.

В) Введення в дію платформи «торгових обмінів», що визначатимуться усіма учасниками РРВТРСПГ. На сьогодні, на ринку РРВТРСПГ присутнім є широкий спектр реально нефункціонуючих платформ призначенням яких є організація, забезпечення та подальший супровід угод на ринку. Тенденція розвитку подій, що має місце на сьогодні свідчить про те, що кількість таких платформ лише зростатиме. За таких обставин, вважаємо наступним неминучим кроком буде «етап фрагментації» з обов'язковими етапами можливої ліквідації слабших та злиття більш потужних. Даний процес за змістом своїм є досить довгим у часі. В цей же період, ліквідність окремих ринків може бути досить низькою, що загалом буде здійснювати негативний вплив на загальний процес розвитку РРВТРСПГ загалом. Від так, вважаємо, що введення в дію єдиної та ліквідної платформи щоб забезпечувала порядок торгових обмінів на РРВТРСПГ прирала б успішному їх розвитку.

Пропозиції щодо Забезпечення щодо введення в дію платформи «торгових обмінів», що визначатимуться усіма учасниками РРВТРСПГ. В цілому ж, саме держава, як регулятор повинна здійснювати всі можливі заходи за для уникнення можливості фрагментації торгових платформ, що можна досягнути обранням єдиної. Досягнути даної рекомендації вважаємо можна досягнути завдяки: «направленню» на зазначену платформу різних програм щодо вивільнення природного газу; виставленню необхідних вимог до НАК «Нафтогаз» використовувати в діяльності саме цю – визначену єдину платформу; обов'язкової участі в ній держави в якості суб'єкта – міноритарного акціонера. Також корисним був би захід, щоб об'єднав в собі зустріч усіх найбільших учасників ринку з метою прийняття спільного рішення щодо обрання найбільш оптимальної платформи, що забезпечуватиме «торгові обміни».

Г) Ліквідація адміністративних перешкод для функціонування РРВТРСПГ. Як вже було відзначено вище за текстом, до недавня, вихід нових гравці на РРВТРСПГ був досить ускладненим та далеко назавжди окупним. У зв'язку з чим іноземні корпорації довгий період часу не розглядали Україну як потенційне місце для розміщення інвестицій в даній галузі. Як слідство весь час, контроль за всіма ланками на РРВТРСПГ залишався в руках місцевими гравцями. На сьогодні ж, всі це все позаду, проте й надалі залишається ряд перешкод, що в тій чи іншій мірі ускладнюють, а часом і унеможливають вихід на РРВТРСПГ нових гравців, серед яких наступні:

Сплата податку на додану вартість наперед. В цей же час підприємства газового розподілу можуть отримати ПДВ лише від кінцевого споживача, що створює доволі значущий дисбаланс. Особливо від цього «недоліку» страждають трейдери на ринку природного газу, адже в Україні податковий облік здійснюється досить проблематично (унеможливає вчасне відшкодування ПДВ для експортерів). У зв'язку з чим, трейдери передбачають у майбутніх витратах бронювання частки фінансового ресурсу для сплати ПДВ;

Пропозиції щодо сплати ПДВ в галузі. Вважаємо, що слід дуже уважно вивчити питання щодо можливості переведення умов та правил України щодо оподаткування, особливо в частині сплати ПДВ на засади стандартів Європейського Союзу. Особливо ретельно слід вивчити можливі вигоди та затрати на реалізацію адміністративних та технічних заходів.

Недосконала система ІТ, що відповідає за номінування обсягів природного газу. Процедура закачки природного газу в одному місці та наступний його відбір в іншому, під час чого обов'язково відбувається зміна його власника лежить в основі функціонування усіх РРВТРСПГ. З метою того, щоб переконатися в тому, що на всіх етапах «номінації» надійно зафіксовано інформацію, оператори газотранспортних та

газорозподільних мереж, а також інші учасники РРВТРСПГ комікують між собою з використанням різного роду ІТ засобів та систем. На сьогодні, сучасні системи звісно можуть бути включені до так званих внутрішніх процесів, що мають місце в діяльності операторів газотранспортних та газорозподільних систем, платформ «торгових обмінів», клірингових організацій тощо. Про те, в цей же час номінації в Україні й до сьогодні не знаходяться у відповідності діючим практикам Європейського Союзу. Становище, що склалося викликане в першу чергу відсутністю розвиненої та високотехнологічної ІТ-оболонки з її наступною інтеграцією для забезпечення номінації та подальшого управління ними.

Пропозиції щодо усунення прогалів та недоліків в системі ІТ, що відповідає за номінування обсягів природного газу. Вважаємо, що Уряд України повинен реалізовувати всебічне заохочення усіх учасників РРВТРСПГ до функціонування в мовах тісної співпраці не лише між собою, а й з своїми клієнтами (споживачами) з метою розробки актуальних на сьогодні ІТ-процесів для реалізації номінацій на ринку. На сам перед зазначений ІТ-процес повинен бути повністю сумісним з найбільш ефективними та актуальними на сьогодні практиками Європейського Союзу. Повинно бути передбачено не лише оновлення на «софтверному» рівні, а й заміщення вже застарілих на сьогодні процедур в галузі.

На нашу думку, найбільш ефективною була б реалізація адаптивних заходів відносно іноземного вже перевіреного програмного забезпечення на українські реалії та галузеві особливості функціонування, клонування усіх ІТ-рішень та технологічних і технічних процесів.

Визнання права власності та вимога до резервування. В нашій країні варто створити позитивну та прогресивну історію визнання права власності на залишки в сховищах природного газу. Водночас, вимоги до резервування не сприяють залученню нових гравців на РРВТРСПГ, держава потребує певного спеціалізованого інструментарію для гарантування засад безпеки постачання природного газу.

В свою чергу, політика держави, що направлена на зобов'язання з боку НАК «Нафтогаз» гарантувати високий рівень безпечного постачання природного газу в майбутньому буде лише перешкоджати створенню ідентичних умов для розвитку прозорої конкуренції.

Пропозиції щодо вимог до резервування. На сьогодні, завдяки відміні відповідного регулюючого підходу, вдалося частково вирішити зазначену проблему. В цей же час, забезпечення належного рівня безпеки відносно постачань, на неофіційному рівні з боку НАК «Нафтогаз» продовжує мати місце. Зазначений вплив й на сьогодні здійснюється шляхом здійснення політичного тиску в бік профільних підприємств галузі з метою зберігання останньою природній газ понад обсяги, які підприємство вважає необхідним з точки зору комерції.

Необхідність в забезпеченні обов'язкових фінансових гарантій. Газотранспортна система України передбачає відносно високий рівень фінансового забезпечення гарантій. Хоч даний аспект і слугує певним додатковим бар'єром для входження не досить потужних нових учасників РРВТРСПГ, в цей же час забезпечується так званий відсів трейдерів, що лише хочуть «спробувати себе», «погратися з системою» не реалізуючи при цьому реальних професійних дій.

Пропозиції щодо забезпечення обов'язкових фінансових гарантій. Вважаємо, що повний перехід з наступним дотриманням позиції щодо по добового балансування залишків природного газу створить необхідні умови для максимального зниження рівня можливості виникнення фінансових та інших ризикових ситуацій на РРВТРСПГ. Вважаємо, що саме повний перехід на подобовий облік балансування залишків природного газу забезпечить відчутне скорочення обсягів необхідних гарантій фінансового характеру. В цей же час, слід пам'ятати про подальшу необхідність в проведенні публічних заходів консультативного змісту, що завжди сприятимуть виявленні й інших можливих перешкод [201].

Проблема неповного розподілу прав та обов'язків. На сьогодні також невизначеним лишається те, до якої межі практично гарантуватиметься фактичний доступ до потужностей газотранспортної системи на недискримінаційних умовах. Адже на сьогодні має місце така особливість, що оператори газорозподільних систем (газорозподільні підприємства) є відокремленими від «постачальників» природного газу лише умовно, часто-густо при цьому ще й лишаються у власності одних і тих же власників.

Пропозиції щодо неповного розподілу прав та обов'язків. Вважаємо, що суттєве розмежування між розробкою політики та управлінням оператором ГТС, в тому числі повного відокремлення від інших видів професійної діяльності, що за змістом своїм непов'язані з послугами транспортування та розподілу природного газу відіграють досить значущу роль для подальшого забезпечення збалансованого доступу для усіх учасників РРВТРСПГ. Водночас, сама система повинна сприяти забезпеченню стимулюванню для реалізації повноцінного професійного управління, що направлене в першу чергу на задоволення інтересів кінцевого споживача (клієнтів).

Резюмуючи вище відзначене зазначимо, що впродовж останніх років, наша держава досягла досить відчутних прогресивних досягнень з позиції організації та забезпечення конкурентного сектору природного газу.

В найбільшій мірі варто відзначити вже створені на сьогодні нормативно-правові та структурні підвалини. Проте, й досі має місце ряд перешкод на шляху до створення прозорого та повністю ліквідного РРВТРСПГ.

Звісно ж найбільшим, серед всіх на нашу думку є ризик того, що найбільш потужний-домінуючий учасник ринку під час відкритті ринку може чинити вплив на процес цінового формування. Також, в основі нашої рекомендації лежить шлях побудови прозорих конкурентних засад та ліквідності РРВТРСПГ, в заміні можливості здійснення регуляторного впливу на ціноутворення на сам природній газ [203].

Таблиця 3.10
Узагальнений рейтинговий показник ефективності функціонування та інноваційної активності газорозподільних підприємств західного регіону України

№	Роки	2015			2016			2017			2018			2019		
		Ефект. функц.	Іннов. актив.													
1	АТ «Волиньгаз»	7	6	2-3	3	1-3	2	2	1-4	4	5					
2	<i>АТ «Рівнегаз»</i>	5-6	7	4	7	1-3	8	3-5	8	8						
3	АТ «Івано-Франківськгаз»	2	1	7	5	8	6	7-8	7	2	1-2					
4	<i>АТ «Тернопільгаз»</i>	3	3	1	1	7	5	6	6	5-7	7					
5	АТ «Львівгаз»	8	8	8	8	5	4	7-8	5	3	1-2					
6	АТ «Закарпатгаз»	1	2	6	6	6	7	1	1-4	1	3					
7	АТ «Хмельницькгаз»	4	4	2-3	2	1-3	1	3-5	1-4	5-7	6					
8	АТ «Чернівецьгаз»	5-6	5	5	4	4	3	3-5	1-4	5-7	4					

* Побудовано та структуровано авторами на основі особистих розрахунків.

Від так, з метою досягнення як найкращої візуалізації та узагальнення результатів проведеного нами дослідження показників щодо ефективності функціонування газорозподільних підприємств Західного регіону, а також визначення рівня їх інноваційної активності, що було визначено, як основні підвалини для моніторингу та стимулювання інституціонального середовища функціонування газорозподільних підприємств регіону було побудовано таблицю 3.10.

В свою чергу, для зручності сприйняття та розуміння результатів проведеного нами дослідження, було прийнято рішення про виділення рейтингових значень ГРП на 2019 рік «відтінком сірого» кольору. Ніж темнішим є відтінок, тим в гіршому положенні перебувають показники ефективності функціонування та інноваційної активності газорозподільних підприємств західного регіону України.

З чого можна побачити, що найкраще положення є властивим для АТ «Івано-Франківськгаз», АТ «Закарпатгаз» та АТ «Львівгаз». Досить усередненим є значення показників АТ «Волиньгаз», АТ «Чернівцігаз» та АТ «Хмельницькгаз». В цей же час, ми бачимо, що рейтингова позиція АТ «Рівнегаз» та АТ «Тернопільгаз» в порівнянні з іншими газорозподільними підприємствами, що функціонують на Західноукраїнському ринку розподілу природного газу характеризуються досить негативно та вимагають необхідних заходів щодо покращення вищезазначеного показника.

У відповідності до вище відзначеного, керуючись метою досягнення якнайкращих результатів, зважаючи на фундаментальні підвалини щодо моніторингу та стимулювання інституціонального середовища ГРП Західного регіону у послідовності реалізації запропонованої стратегії стимулювання інституціонального середовища функціонування регіональних ринків виробництва, транспортування, розподілу та споживання природного газу (РРВТРСПГ) України пропонуємо дотримуватися засад прозорості та ліквідності.

ВИСНОВКИ

Досліджено історико-економічні витoki становлення інституціоналізму, що зародився наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. в США. В результаті моніторингу значного масиву напрацювань відомих зарубіжних та вітчизняних вчених вдалося констатувати п'ять основних історичних передумов виникнення інституціонального економічного напрямку теоретичної думки: трансформаційні зрушення в ринковій системі під впливом монополій та корпорацій виробництва; прояви ринкової нестабільності, а саме циклічність, проблеми зайнятості населення тощо; наявність соціальних суперечностей, посилення робітничого та профспілкового руху; неспроможність неокласичної економічної теорії дати пояснення новим викликам економічного життя; виникнення потреби у суспільному контролі за ринковим механізмом господарського відтворення.

Доведено, що процес формування газового ринку відбувався шляхом трансформації нормативно-правового базису та інституційно-організаційної модернізації на основі якісних інноваційних засад. Реалізація Європейської Енергетичної політики передбачала вдосконалення діяльності наднаціональних інститутів, міжурядових та міждержавних структур та інших фондів. Це стало наслідком затверджених етапів реформування на основі прийняття чотирьох енергетичних пакетів.

Процес формування газового ринку України неможливий без оптимального організаційного та нормативно-правового інституціонального забезпечення. Охарактеризовано основні положення Закону «Про ринок природного газу» та з'ясовано необхідність дотримання трьох основних концепцій імплементації законодавства ЄС, задля лібералізації ринку природного газу. Простежено ряд протиріч у частині вільного доступу учасників до газотранспортування та газорозподілення ресурсів, що пояснюється підзаконними актами НКРЕКП, відносно

необґрунтованості та нез'ясованості ліквідації зловживання даної сфери.

Детальний аналіз газорозподільних мереж призвів до розуміння специфічного інституціонального середовища, яке їх оточує. Зокрема це стосується чинників внутрішнього та зовнішнього впливу, які чинять тиск на газорозподільні мережі регіону, тим самим формуючи так зване «інституціональне середовище» діяльності газорозподільних підприємств. В широкому сенсі «інституціональне середовище» зорієнтоване на вивчення інститутів та їх структури в межах інституціонального підходу. У вузькому сенсі інституціональне середовище є наслідком впливу на діяльність ГРП ряду органів прямої та опосередкованої дії.

Доведено, що дієвість інститутів системи розподілу природного газу регіону та держави є найважливішими складовими в забезпеченні мезоекономічного та макроекономічного розвитку регіону. Тому, цілком застосованого інституціонального підходу є здійснення моніторингу та стимулювання газорозподільних підприємств Західного регіону та дослідження інститутів та інституцій що його регулюють. Отже, під інституціональним середовищем пропонуємо розуміти цілеспрямовану діяльність та вплив суб'єктів на функціонування ГРПЗРУ через зовнішні та внутрішні кільця інституціоналізованості, які синтезують та переплітають в собі правові, політичні, наукові, економічні, соціальні, культурні та інші інституції в напрямі їх вдосконалення та взаємозалежності.

Теоретичні висновки та методологічні особливості старої і нової німецьких історичних шкіл, англійського ліберального реформізму Дж. С. Мілля, ідеї соціал-дарвінізму, соціального напрямку економічної думки, європейських соціал-демократичних економічних та політичних концепцій показали багатство ідей та напрямів розвитку економічних знань, позитивно вплинули на подальший розвиток економічної науки, зокрема її інституціонального напрямку, збагатили теоретико-

методологічний арсенал дослідження економічних явищ і процесів. Вивчення представниками німецьких історичних шкіл форм організації економічних систем, специфічних особливостей їх структури, розвитку національних економік у різних країнах в різні історичні періоди знайшло відображення в інституціональній економічній теорії, яка і заклала підвалини інституціонального середовища функціонування газорозподільних підприємств.

Застосовано комплексний підхід для проведення аналізу інституціонального середовища Західного регіонального ринку розподілу природного газу, який забезпечується вісьмома ГРП. Серед зазначених підприємств охоплено операторів газорозподільних мереж, що функціонують у Волинській, Рівненській, Івано-Франківській, Тернопільській, Львівській, Закарпатській, Хмельницькій Чернівецькій областях. Авторським показником виміру доступності інституціонального середовища ГРП слід вважати інтегральний показник ефективності функціонування та інтегральний показник інноваційної активності з наступним структуруванням результатів у відповідності до запропонованої авторської моделі рейтингування.

Узагальнено деякі питання регулювання інституціонального середовища газорозподільних підприємств. Відтак державне управління в сфері розподілу природного газу структурно та суб'єктно поділяється на державне регулювання та державний контроль. Запропоновано сприяння формуванню широко-розгалуженого інституціонального середовища що забезпечуватиме досягнення балансу та регулювання відносин між споживацьким сектором, державними інституціями та самими ГРП.

Синхронізований інституціональний базис передбачає послідовне дотримання демократичних правил для розбудови відповідної інституціональної підтримки процесів регулювання суспільних трансформацій. В свою

чергу, про виділення рейтингових значень ГРПЗРУ. З чого можна побачити, що найкраще положення є властивим для АТ «Івано-Франківськгаз», АТ «Закарпатгаз» та АТ «Львівгаз». Досить усередненим є значення показників АТ «Волиньгаз», АТ «Чернівцігаз» та АТ «Хмельницькгаз». В цей же час, ми бачимо, що рейтингова позиція АТ «Рівнегаз» та АТ «Тернопільгаз» в порівнянні з іншими газорозподільними підприємствами, що функціонують на Західноукраїнському ринку розподілу природного газу характеризуються досить негативно та вимагають необхідних заходів щодо покращення вищезазначеного показника. В свою чергу, це виокремлює стратегічні напрями вдосконалення інституціонального забезпечення модернізаційних змін інституціонального середовища функціонування газорозподільних організацій шляхом запропонованої моделі функціонально-ресурсного стимулювання та модернізації структури інституціонального забезпечення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова І., Шонс І., Швай Д. Аналіз наслідків впровадження актів в законодавство України в сфері ринку газу. *Державний департамент адаптації законодавства*. Київ, 2009.
2. Актуальні проблеми прикладної економіки : [колект. монографія] / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. О. М. Стрішенець. Луцьк : Вежа-Друк. 2017. 156 с.
3. Алле М. И. Экономика как наука. М.: Наука, 1995. 236 с.
4. Андриянова И. Н. Регулирование рынка природного газа Европейского Союза в условиях расширения и углубления интеграции : дис. канд. экон. наук : 08.00.14. М., 2005. 195 с.
5. Антимонопольний комітет України. Офіц. веб-сайт. URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/index> (дата звернення: 05.09.2020). – Назва з екрана.
6. АТ «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України». Офіц. веб-сайт. URL: <http://www.naftogaz.com> (дата звернення: 05.09.2020). – Назва з екрана.
7. АТ «Укртрансгаз» завершив черговий етап відокремлення Оператора ГТС. Укртрансгаз. Київ, 2014–2019. URL: <https://bit.ly/2m1MH6X> (дата звернення: 05.09.2020). – Назва з екрана.
8. АТ «Укртрансгаз» Офіц. веб-сайт. URL:: <http://utg.ua/utg/media/news/2020/01/v-ukrtransgazi-zmineno-strukturu-upravlinnya.html> (дата звернення: 05.09.2020). – Назва з екрана.
9. Аузан А. А. Институциональная экономика. Новая институциональная экономическая теория . учебник. М. : ИНФРА, 2005. 415 с.
10. Ахметов Р. Р. Особливості правового регулювання енергетичних відносин в ЄС. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 32. С. 58-66.

11. Бартенев С. А. Экономические теории и школы (история и современность) : курс лекций. М. : Наука, 1996. 285 с.
12. Баумоль У. Мікротеорія інноваційного підприємництва. *Економічна соціологія*. 2013. Т. 14, № 3. С. 96-108.
13. Безугла В. О. Аналіз конкурентоспроможності регіонів України. *Регіональна економіка*. 2004. № 4. С. 64-68.
14. Беляев А. А. Комяков А.Н. Институционные аспекты как предпосылки экономической трансформации переходного периода. *Научные труды. Серия: Экономика*. Донецкий нац. техн. ун-т. Донецк, 2003. Вып. 55. С. 12 - 19.
15. Бернштейн Э. Условия, возможность социализма и задачи социал-демократии : пер. с нем. СПб., 1906. 317 с.
16. Бессонова О. Э. Общая теория институциональных трансформаций как новая картина мира. *Общественные науки и современность*. 2006. № 2. С. 130-142.
17. Блауг М. Несложный урок экономической методологии. *THESIS*. 1994. Вып. 4. С. 53-68.
18. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе : пер. с англ. 4-е изд. М. : Изд-во акад. нар. хоз-ва при правительстве РФ, 1994. 687 с.
19. Бобрівець С. В. Механізми підвищення ефективності управління газорозподільними підприємствами : автореф. дис. канд. екон. наук : 08.06.01. Львів, 2004. 20 с.
20. Борисюк М. М. Європейський досвід щодо видобування сланцевого газу. *Мінеральні ресурси України*. 2015. № 3. С. 24-31.
21. Брич В. Регулювання діяльності підприємств природних монополій в умовах співпраці України з Європейським енергетичним співтовариством. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. Тернопіль, 2013. Вип. 3. С. 26-35.

22. Буайе Р., Бруссо Э., Кайе А., Фавро О. Создание институциональной политической экономики. *Экономическая социология*. 2008. Т.9, №3. С. 20-29.

23. Вебер М. Избранные произведения : пер. с нем. М.: Прогресс, 1990. 389 с.

24. Веблен Т. Б. Почему экономика не является эволюционной наукой? *Экономический вестник*. Ростов. гос. ун-т. Ростов н/Д, 2004. Т. 4, № 2. С. 99-111.

25. Веблен Т.Б. Теория праздного класса : пер. с англ. С.Т. Сорокина ; под ред. В. В. Мотылева; Т.Б. Веблен. М. : Прогресс, 1984. 348 с.

26. Венгер Л. А. Сучасні тенденції в структурі власності українських промислових підприємств. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. Черкаси, 2010. - Вип. 26 (1). С. 135-140.

27. Витте С. Ю. Национальная экономика и Фридрих Лист. Вопросы экономики. 1992. № 2.

28. Вольчик В. В. Эволюционная парадигма и институциональная трансформация экономики. Ростов-н/Д: Изд-во Ростов. гос. ун-та, 2004. 354 с.

29. Вони змінили світ. Донецьк : Глорія-Трейд, 2011. 704 с.

30. Гадамер Х. Г. Истина и метод : [в 2-х т.]. Киев: Наука, 2000.

31. Газові ринки ЄС та України: проблеми розвитку та інтеграції. *Національний бізнес та оборона*. 2008. № 8. С. 2-32.

32. Гайдай Т. В. Генезис дослідження інституцій в економічній теорії / Т. В. Гайдай. *Вісник*. Серія: Економіка. Київ. нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. Київ, 2006. Вип. 89. С.6-10.

33. Гайдай Т. В. Еволюція методологічних засад парадигми інституціоналізму : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.01. Київ. нац. у-т ім. Т. Г. Шевченка. Київ, 2013. 43 с.

34. Гайдай Т. В. Інституція як інструмент інституційного економічного аналізу. *Економічна теорія*. 2006. № 2. С. 5–64.

35. Галянт С. Р. Внесок вчення Йозефа Шумпетера в еволюцію сучасної економічної науки. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку економіки України. Матеріали міжнар. відеоконф. молодих науковців, аспірантів, здобувачів і студентів*, 9 листоп. 2016 р. / відп. ред. Л. Г. Ліпич. Луцьк, 2016. С. 22–25.

36. Галянт С. Р., Павлова О.М. Вплив інституційного середовища газорозподільних підприємств на процеси інвестування в регіонах. *Перспективи розвитку економіки України: теорія, методологія, практика : матеріали XXIV міжнар. наук.-практ. конф. (22-23 трав. 2019 р.)*. / відп. ред. Л.Г. Ліпич. Луцьк, 2019. С 18-20.

37. Галянт С. Р. Генезис інституціоналізму в працях українських учених ХХ-ХХІ ст. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк, 2016. № 4. С. 12-15.

38. Галянт С. Р. Інституційне середовище впливу мікро- та макро- чинників на діяльність газорозподільних підприємств регіону С. Р. Галянт. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк, 2019. № 3(19). С. 99-105.

39. Галянт С. Р. Інституційний напрям економічної думки: сутність та сучасність. *Актуальні проблеми розвитку природничих та гуманітарних наук : зб. матеріалів II міжнар. наук.-практ. конф. (25 жовт. 2017 р.)* / відп. ред. доц. Н. В. Коленда. Луцьк, 2017. С.18-19.

40. Галянт С. Р. Інституціоналізм: соціальні та ідейно-теоретичні основи зародження. *Наука й економіка*. Хмельницький, 2017. Вип. 1. С. 88-94.

41. Галянт С. Р., Стрішенець О.М. Інституціональна економічна теорія: науково-теоретичні передумови зародження (німецька історична школа). *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки : журнал*. Луцьк, 2018. № 1. С. 63-71.

42. Галянт С. Р., Стрішенець О.М., Микитюк Є. Інституціональна структура суспільства. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку економіки України : матеріали конф. молодих науковців, аспірантів, здобувачів і студентів* (2 листоп. 2017 р.) / відп. ред. А. Г. Ліпич. Луцьк, 2017. С. 30-32.

43. Галянт С. Р. Інституціональне середовище функціонування газорозподільних підприємств західного регіону. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк, 2020. № 2. С. 152-160.

44. Галянт С. Р. Інституціональні передумови забезпечення розвитку регіональних газорозподільних організацій. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк, 2020.

45. Галянт С. Р. Моніторинг інституціонального середовища діяльності газорозподільних мереж регіону. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: Економічні науки*. 2020. № 8. URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/15991347612974.pdf> (дата звернення: 21.09.2020). – Назва з екрана.

46. Галянт С. Р. Нормативно-правове забезпечення інституційного середовища газотранспортних підприємств регіону. *Теорія та практика менеджменту безпеки : матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* (14 трав. 2019 р.) / відп. ред. проф. А. М. Черчик. Луцьк, 2019. С. 98-100.

47. Галянт С. Р., Стрішенець О. М. Особливості теорії інституційних змін. *Перспективи розвитку економіки України: теорія, методологія, практика : матеріали XXII міжнар. наук.-практ. конф.* (24-25 трав. 2017 р.) / відп. ред. А. Г. Ліпич. Луцьк, 2017. С. 41-42.

48. Галянт С. Р. Передумови генезису української інституціональної економічної теорії. *Матеріали XII Міжнар. наук.-практ. конф. аспірантів і студентів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень»* (15-16 трав. 2018 р.). Луцьк, 2018. С. 220-222.

49. Галянт С. Р., Павлова О. М., Денисюк Є. В. Проблемні питання газопостачання Західного регіону. *Матеріали XIV міжнар. наук.-практ. конф. аспірантів і студентів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (12-13 трав. 2020 року)*. Луцьк, 2020. С. 295-298.

50. Галянт С. Р., Павлова О. М., Павлов К. В., Якимчук А. Ю., Сорокопуд І. В. Енергетичний ринок західного регіону. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: Економічні науки*. 2020. № 7. URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/15964517794803.pdf> (дата звернення: 21.09.2020). – Назва з екрана.

51. Галянт С. Р. Регулювання трансформаційних процесів в інституційному середовищі газового сектору регіонів України. *Сучасні технології менеджменту : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 4 листоп. 2019 р.* / відп. ред. проф. Л.М. Черчик. Луцьк, 2019. С. 215-216.

52. Галянт С. Р., Павлова О. М., Лов'ян С. С. Специфіка тарифоутворення газорозподільних підприємств Західного регіону. *Матеріали XIII Міжнар. наук.-практ. конф. аспірантів і студентів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (14-15 трав. 2019 р.)*. Луцьк, 2019. С. 232-235.

53. Гегель Г. В. Ф. *Енциклопедія філософських наук*. В 3-х т. Т. 1. Наука логіки. М.: Наука, 1974. 452 с.

54. Гильдебранд В. *Политэкономия настоящего и будущего* : пер. с нем. СПб., 1860. 283 с.

55. Гораль Л. Т. Аналіз макросередовища функціонування газотранспортних підприємств в контексті використання їх потенціалу. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України : зб. наук. пр.* Нац. акад. наук України, Ін-т регіон. дослідж. Львів, 2015. Вип. 1. С. 122-126.

56. Гораль Л. Т., Король С.В. Орієнтири для розвитку газорозподільних підприємств України. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Економіка*.

Мукачево, 2016. Вип. 1. С. 120-124. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmdue_2016_1_21 (дата звернення: 21.09.2020). – Назва з екрана.

57. Господарський кодекс України. *Голос України*. 2003. 14 берез. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15/print>. (дата звернення: 19.09.2020).

58. Гребешков О. М. Інформаційне забезпечення розвитку підприємства: аналітична оцінка зарубіжної та вітчизняної практики. *Формування ринкової економіки : зб. наук. пр.* Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана. Київ, 2010. Вип. 23. С. 177-189.

59. Груб'як С. В. Дослідження шляхів підвищення ефективності діяльності газорозподільних підприємств. *Економіка і суспільство*. 2018. № 18. С. 342.

60. Груб'як С. В. Методичні підходи до аналізу і оцінки ефективності функціонування газорозподільних підприємств. *Інноваційна економіка*. 2013. № 8. С. 307-313.

61. Де знаходяться центри обслуговування клієнтів. URL: <https://104.ua/ua/gas-and-money/id/de-znahodjatsja-centri-obslugovuvannja-klijentiv-r-36416> (дата повідомлення: 22.11.2019. – дата звернення: 21.09.2020). – Назва з екрана.

62. Денисюк С. П. Енергетичний перехід – вимоги якісних змін у розвитку енергетики. *Енергетика: економіка, технології, екологія*. 2019. № 1. С. 7-28.

63. Державна служба статистики України. Уряд. портал. Київ, 199-2019. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 19.09.2020). – Назва з екрана.

64. Дзьоба О. В., Лінчевська Н.М. Ефективність чинного організаційно-економічного механізму управління інноваційно-інвестиційною діяльністю газотранспортних підприємств. *Соціально-економічна інтеграція України у глобальну інноваційну економіку: досвід підприємств та регіонів : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 26-27 верес. 2014 р.* Черкас. держ. технол. ун-т. Черкаси, 2014. С. 22-25.

65. Дзьоба О. Г., Лінчевська Н. М. Нові підходи до залучення інноваційно-інвестиційного капіталу в об'єкти газотранспортної інфраструктури. *Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр.* Київ, 2014. Вип. 7 (158). С. 24-29.

66. Дзьоба О. Г. Управління трансформаціями та розвитком системи газозабезпечення : монографія. Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2012. 352 с.

67. Директива 2003/55/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу стосовно спільних правил для внутрішнього ринку природного газу, 26 червня 2003 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_380#Text (дата звернення: 21.09.2020). – Назва з екрана.

68. Договір про заснування Енергетичного Співтовариства. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_926#Text (дата звернення: 21.09.2020).

69. Дученко М. В. Природа человеческого познания. Киев : Наукова думка, 1971. 216 с.

70. Дячук О.А., Подолець Р.З., Серебренніков Б.С., Зеленюк Т.А. Ефективність та екологічність використання енергетичних ресурсів у світі та Україні. *Економічний аналіз*. 2014 р. Том 15. №1. С. 59-75.

71. Економіка знань та її перспектива для України : наук. доп. / В. М. Геєць [та ін.]. Київ : НАН України, Ін-т економіки та прогнозування, 2005. 168 с.

72. Економічна енциклопедія. У 3-х т. Т. 1 / редкол.: С. В. Мочерний [та ін.]. Київ : Академія ; Тернопіль : Вид-во ТАНГ, 2000. 863 с.

73. Економічний словник-довідник / за ред. С. В. Мочерного. Київ: Наук. думка, 1995. 316 с.

74. Енергетична стратегія України на період до 2030 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002120-13> (дата звернення: 19.09.2020). – Назва з екрана.

75. Ефимов В. М. Дискурсивный анализ в экономике: пересмотр методологии и истории экономической науки. *Journal of Economic Regulation (Вопросы регулятивной экономики)*. 2011. Т.2, № 3. С. 5-79.

76. Європа в цифрах : щорічник Євростата, 2011-2012. Київ: К.І.С., 2012. 112 с.

77. Закон «Про газ (метан) вугільних родовищ» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-17> (дата звернення: 16.09.2020). – Назва з екрана.

78. Закон України «Про засади функціонування ринку природного газу». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2467-17/print>. (дата звернення: 16.09.2020). – Назва з екрана.

79. Закон України «Про захист економічної конкуренції». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14> (дата звернення: 16.04.2020). – Назва з екрана.

80. Закон України «Про інноваційну діяльність». Урядовий кур'єр від 07.08.2002 — № 143. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15/print>. (дата звернення: 16.03.2020). – Назва з екрана.

81. Закон України «Про нафту і газ». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2665-14> (дата звернення: 02.03.2020). – Назва з екрана.

82. Закон України «Про особливості доступу до інформації у сферах постачання електричної енергії, природного газу, теплопостачання, централізованого постачання гарячої води, централізованого питного водопостачання та водовідведення». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/887-19> (дата звернення: 16.04.2020). – Назва з екрана.

83. Закон України «Про засади функціонування ринку природного газу». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3550-17#Text> (дата звернення: 21.09.2020). – Назва з екрана.

84. Закон України «Про захист економічної конкуренції». URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14> (дата звернення: 16.09.2020). – Назва з екрана.

85. Закон України «Про інноваційну діяльність». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15/print>. (дата звернення: 16.09.2020). – Назва з екрана.

86. Закон України «Про нафту і газ». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2665-14> (дата звернення: 02.09.2020). – Назва з екрана.

87. Закон України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1540-19> (дата звернення: 02.09.2020). – Назва з екрана.

88. Закон України «Про особливості доступу до інформації у сферах постачання електричної енергії, природного газу, теплопостачання, централізованого постачання гарячої води, централізованого питного водопостачання та водовідведення». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/887-19> (дата звернення: 16.09.2020). – Назва з екрана.

89. Закон України «Про природні монополії». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-14> (дата звернення: 02.09.2020). – Назва з екрана.

90. Закон України «Про ринок природного газу» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329-19/print>. (дата звернення: 16.09.2020). – Назва з екрана.

91. Закон України «Про трубопровідний транспорт». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/192/96-вр> (дата звернення: 02.09.2020). – Назва з екрана.

92. Закон України «Про ціни і ціноутворення». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5007-17> (дата звернення: 02.09.2020). – Назва з екрана.

93. Законодавство України. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index> (дата звернення: 16.09.2020). – Назва з екрана.

94. Запухляк І. Б. Інституційні засади забезпечення розвитку вітчизняних газотранспортних підприємств. *Економічний часопис XXI*. 2016. № 158. С. 36-43.

95. Запухляк І. Б., Яськович Т. Б. Компоненти середовища функціонування та розвитку вітчизняних газотранспортних підприємств. *Науковий вісник ІФТУНГ*. Івано-Франківськ, 2014. Вип.1. С. 56-60.

96. Запухляк І. Б. Теоретико-методологічні основи розвитку газотранспортних підприємств в умовах нестабільності середовища їх функціонування : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04. Івано-Франківськ, 2017. 40 с.

97. Запухляк І. Б., Дзьоба О. Г. Управління потенціалом енергозбереження газотранспортних підприємств : монографія. / за ред. Шегди А. В. Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2011. 208 с.

98. Запухляк І. Б. Інституційні передумови забезпечення розвитку вітчизняних газотранспортних підприємств в умовах нестабільності. *Теоретичні та прикладні питання економіки : зб. наук. пр.* Київ, 2016. Вип. 1. С.85-92.

99. Захарченко В.І. Інноваційний менеджмент: теорія і практика в умовах трансформації економіки. навч. посіб. / за ред. Корсікова Н.М., Меркулов М.М. К.: Центр учбової літератури, 2012. 448 с.

100. Зарубіжна філософія ХХ ст. Київ : Наук. думка, 1993. 239 с.

101. Захманн Георг. Стимулювання торгівлі газом в Україні. Німецька консультативна група. Київ, 2017. 17 с.

102. Захожай В. Б. Методика розрахунку інтегрального показника інноваційної спрямованості підприємств. *Наукові праці МАУП*. 2015. № 44. С. 158-165.

103. Звідки природний газ береться і доставляється споживачам. URL: <http://104.ua/ua/gas/id/zvidki-prirodnij-gaz-beretsja-i-jak-dostavlajajetsj-12269> (дата звернення: 05.09.2020). – Назва з екрана.

104. Зомбарт В. Буржуа : Етюдy по истории духовного развития современного экономического человека : пер. с нем. / В. Зомбарт. М. : Наука, 1994. 286 с.
105. Институциональная экономика : учеб. пособие / под ред. Д. С. Львова. М. : ИНФРА М., 2001. 318 с.
106. Иншаков О. В. Экономические институты и институции. К вопросу о типологии и классификации. Социологические исследования. 2003. № 9. С. 42-51.
107. История Европы с древнейших времен до наших дней. В 8-ми т. Т. 5. – М. : Наука, 1988. - 317 с.
108. Інвестиційно-інноваційна політика енергетичного ринку держави / Павлов К. В., Коротя М. І., Баранцева К. А., Новак Л. В. // *Актуальні проблеми аналітичної економіки : колект. монографія* / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. О. М. Павлової. Луцьк, 2019. С. 40-60.
109. Інвестиційно-інноваційна спрямованість газорозподільних підприємств регіону / Новосад О. В., Павлова О. М., Галянт С. Р. // *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: Економічні науки.* 2020. № 1. URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/15753992904674.pdf> (дата звернення: 22.09.2020). – Назва з екрана.
110. Інноваційно-інвестиційна політика діяльності газорозподільчих підприємств. / Галянт С. Р., Павлова О. М., Ворон О. З., Калиш С. А. // *Матеріали ХІV міжнар. наук.-практ. конф. аспірантів і студентів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (12-13 трав. 2020 року).* Луцьк, 2020. С. 284-287.
111. Інституційне середовище впливу мікро та макро чинників на діяльність газорозподільних підприємств регіону / Галянт С.Р. // *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.* Луцьк, 2019. № 3. С. 99-105.
112. Иншаков О. В., Фролов Д. П. Институция - ключ до розуміння економічних інститутів. Економічна теорія. 2011. № 1. С. 52–64.

113. Історія економічних учень : підручник / за ред. В. Д. Базилевича. – Київ : Знання, 2004. 1300 с.

114. Кармазіна М., Шурована О. “Інститут” та “інституція”: проблема розрізнення понять. *Політичний менеджмент*. 2006. № 4. С. 10-19.

115. Киба Л. М. Управління виробничими запасами підприємств сфери видобування та транспортування природного газу : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Киба Л. М. Івано-Франківськ, 2009. 19 с.

116. Кобилецький В. Р. Коефіцієнт фондівдачі. «*Financial Analysis online*» : електрон. вид. URL: <https://www.finalon.com/slovník-ekonomichnikh-pokaznikiv/345-pokaznik-fondoviddachi> (дата звернення: 07.09.2020). – Назва з екрана.

117. Кодекс газорозподільних систем URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1379-15#n41> (дата звернення: 16.09.2020). – Назва з екрана.

118. Колесов С. В. Інноваційні аспекти конкурентоспроможності промислових підприємств України. *Науковий вісник ДДМА*. 2011. № 1. С. 279–285.

119. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 16.09.2020). – Назва з екрана.

120. Кондратьев Н.Д. Избранные сочинения. М.: Экономика, 1993. 235 с.

121. Копитіна І. В. Проблеми та перспективи формування місцевих бюджетів враховуючи економічний розвиток країни. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. Умань, 2014. Вип. 85. - С. 260-264. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/zhpumus_2014_85_43 (дата звернення: 22.09.2020). – Назва з екрана.

122. Король С. В. Інвестиційно-інноваційний механізм управління газорозподільних підприємств. *Сборник публикаций мультидисциплинарного научного журнала «Архивариус»*. Киев, 2015. С. 44–50.

123.Коротя М. І. Етапи становлення нафтогазової промисловості в Україні. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк, 2017. - № 1. С. 76-81.

124.Коротя М. І. Макро-, мезо-, мікрорівень регулювання діяльності газорозподільних підприємств в західному регіоні. *Український журнал прикладної економіки*. 2019. Т. 1, № 1. С. 123-129.

125.Коротя М. І. Методичні та практичні підходи до обрахунку регіональних тарифів на послуги транспортування та розподілу природного газу. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2019. № 1. С. 41-47.

126.Коротя М. І. Нормативно-правове регулювання діяльності газорозподільних та газотранспортних підприємств в регіонах України. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк, 2019. № 3.

127.Коротя М. І. Організаційно-економічний механізм регулювання діяльності газорозподільних підприємств західного регіону : дис. канд. екон. наук : 08.00.05. Луцьк, 2019. 303 с.

128.Коротя М. І. Організаційно-економічні особливості функціонування газотранспортних підприємств в регіонах України. *Інфраструктура ринку*. 2019. № 30. С. 291-297. URL: <https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/07/Korotya-M.-I..pdf> (дата звернення: 22.09.2020).

129.Коротя М. І. Тарифоутворення на послуги транспортування газу та його розподілу серед газорозподільчих підприємств України. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк, 2017. № 2(10). С. 63-71.

130.Краюшкін В. С., Куніцина Н. Н. Розробка методики інтегральної оцінки конкурентоспроможності комерційного банку. *Світ науки, культури та освіти*. 2013. № 2. С. 303-306.

131. Кун Т. Структура научных революцій : пер. с англ. Т. Кун. М.: Прогресс, 1975. 288 с.
132. Купчак В. Р. Формування тарифів на послуги газорозподільних підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04. Івано-Франківськ, 2011. 20 с.
133. Лагутін В., Ясько Ю. Вплив конкуренції на інноваційний розвиток та конкурентоспроможність економіки. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Економіка*. Київ, 2013. Вип. 10. С.22-26.
134. Лагутін В.Д. Людина і економіка. Соціоекономіка. Київ : Наук. думка, 1996. 218 с.
135. Лебега О. В. Організаційно-економічний механізм освоєння ресурсів природного газу із сланцевих порід : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.06. Київ, 2018. 19 с.
136. Лелюк О. В. Аналіз особливостей українського ринку видобутку та споживання природного газу. *Бізнес Інформ*. 2013. № 11. С. 170-179.
137. Лєпа М. М. Управління конкурентними перевагами підприємства. НАН України. Ін-т економіки промисловості. Донецьк: ВАТ «Юго-Восток Лтд», 2003. 296 с.
138. Липов В. В. Мотивація інституційних змін у трансформації економіки. Харків: Вид-во НФАУ, 2004. 235 с.
139. Лист Ф. Национальная система политической экономии. Свердловск : Социум, 1975. 263 с.
140. Ліба Н. С. Організаційно-економічний механізм регіональної промислової політики : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.05. Луцьк, 2019. 41 с.
141. Лінчевська Н. М., Дзьоба О. Г. Аналіз чинників та організаційно-економічних інструментів забезпечення інноваційного розвитку газотранспортних підприємств. *Науковий вісник Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. Серія: Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості*. Івано-Франківськ, 2014. № 1. С. 47-55.

142.Лінчевська Н. М. Формування організаційно-економічного механізму управління інноваційно-інвестиційними процесами на газотранспортних підприємствах : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04. Івано-Франківськ. 2015. 301 с.

143.Ліснічук О. А., Виноградова Є. В. Моделі розрахунку ймовірності банкрутства як метод оцінки фінансового потенціалу підприємства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент*. Одеса, 2018. Вип.33. С.111-116.

144.Лобанова С. А. Іноземний досвід регулювання діяльності у сфері розвідки, видобування, та постачання вуглеводнів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 4. С. 171-174. URL: http://lsei.org.ua/4_2015/47.pdf (дата звернення: 22.09.2020). – Назва з екрана.

145.Мазурок П. П. Історія економічних учень : навч. посіб. Київ: Знання, 2004. 477 с.

146.Малинка О. Я. Управління капіталом бренду підприємства на роздірбному ринку нафтопродуктів : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04. Івано-Франківськ, 2010. 18 с.

147.Маршалл А. Принципы экономической науки. В 3-х т. Т.1. М.: Прогресс, 1993. - 239 с.

148.Матіко Ф. Д. Методологічні засади визначення об'єму витрат природного газу та мінімізації його дисбалансів в системах транспортування та розподілу : автореф. дис. ... д-ра техн. наук : 05.11.01. Львів, 2015. 43 с.

149.Матюшенко О. І. Життєвий цикл підприємства: сутність, моделі, оцінка. *Проблеми економіки*. 2010. № 4. С. 82-91.

150.Мельник І. М. Система інституційного забезпечення соціально-економічної модернізації сфери товарного обігу. *Інвестиції: практика та досвід. Економічні науки*. 2018. № 24. С. 5-12.

151.Методика визначення та розрахунку тарифу на

послуги розподілу природного газу. Затверджено Постановою НКРГКП від 25 лютого 2016 № 236. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/lanes/show/=1434-16> (дата звернення: 02.09.2020). – Назва з екрана.

152.Методичні вказівки для проведення практичної та самостійної роботи з навчальної дисципліни «Оцінювання результатів діяльності підприємства» для студентів освітнього рівня бакалавр для усіх форм навчання напряму підготовки 6.030504 «Економіка підприємства» і спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» / укладач Константюк Н.І. Тернопіль : ТНТУ ім. І.Пулюя, 2018. 29 с.

153.Микитюк П. П. Інноваційний менеджмент : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2007. 400 с.

154.Милль Дж. С. Основы политической экономии. В 3-х т. Т. 1 : пер. с англ. / Дж. С. Милль. М. : Прогресс, 1980. 285 с.

155.Михненко А. М., Макаренко Є. М., Макаренко Н. Г. Інституціоналізація суспільного розвитку : навч. посіб. Київ : Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, 2011. 292 с.

156.Міністерство енергетики та захисту довкілля.: офіц. сайт. URL: <https://menr.gov.ua> (дата звернення: 02.09.2020) – Назва з екрана.

157.Міністерство інфраструктури України (МІУ).: офіц. сайт. URL: <https://mtu.gov.ua/> (дата звернення: 19.04.20) – Назва з екрана.

158.Московський О. І. Інституційні напрями в сучасній економічній теорії. *Економічна теорія*. 2004. № 2. С. 33-44.

159.Музиченко М. В. Сучасний ринок природного газу ЄС: структура та тенденції розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 22. С.46-52.

160.НАК «Нафтогаз» України.: офіц. сайт. URL: <http://www.naftogaz.com> (дата звернення: 02.09.2020). – Назва з екрана.

161.Наказ Мінекономрозвитку «Про наглядову раду публічного акціонерного товариства “Національна

акціонерна компанія “Нафтогаз України”. № 504 від 25.03.2016 р. URL: <http://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf/0/BD63D1C75A393748C2257F86003F795D?OpenDocument>. (дата звернення: 02.09.2020). – Назва з екрана.

162.Наказ Мінпаливенерго України «Про затвердження Правил обліку природного газу під час його транспортування газорозподільчими мережами постачання та споживання». 27 грудня 2005 року, № 618. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0067-06> (дата звернення: 16.09.2020). – Назва з екрана.

163.Научитель М. В. Методология экономической науки. Мозырь : РИФ “Белый ветер”, 1999. 160 с.

164.Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП): офіц.. сайт. URL: <https://www.nerc.gov.ua> (дата звернення: 05.09.2020).

165.Николюк О. М. Інституційна економіка: ключові положення та основні поняття. *Економіка та управління національним господарством*. 2013. № 5. С. 42-50.

166.Новицький А. М. Організаційно-правові засади державного управління у паливно-енергетичному комплексі України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2005. 21 с.

167.Новицький А. М. Організаційно-правові засади державного управління в паливно-енергетичному комплексі України : дис. ... канд. юрид. наук. Ірпінь, 2005. 233 с.

168.Новосад О. В. Газові інновації в контексті реформування енергетичного ринку регіону. *Актуальні проблеми аналітичної економіки: монографія* / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. О.М. Павлової. Луцьк, 2019. С. 73-86.

169.Новосад О.В., Стрішенець О.М., Коротя М.І. Диверсифікація інноваційних заходів на газорозподільних підприємствах України в контексті європейського досвіду. *Економічний часопис Східноєвропейського національного*

університету імені Лесі Українки. Луцьк, 2018. № 2. С. 7-12.

170.Новосад О. В. Методичні та практичні підходи до визначення рівня конкурентоспроможності газорозподільних підприємств Західного регіону України. *Український журнал прикладної економіки*. 2019. Т. 4. № 3. С. 376-385.

171.Новосад О. В. Напрями впровадження інноваційних заходів на газорозподільних підприємствах Західного регіону. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк, 2020. №1. С. 165-172.

172.Новосад О. В. Роль інноваційно-інвестиційної діяльності для газотранспортних підприємств регіону. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк, 2019. № 3(19). С. 30-37.

173.Норгард О. Економічні інституції та демократична реформа. Порівняльний аналіз посткомуністичних країн; пер. з англ. М. Козуб, А. Галушка. Київ : Ніка-Центр, 2007. 424 с.

174.Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики; пер. с англ. А. Н. Нестеренко. М: фонд экономической книги «Начала», 1997. 180 с.

175.Норт Д. Понять как устроено общество и как его изменить: [інтерв'ю]. *Вестник. Серия: Экономика*. Санкт-Петербург. гос. ун-т.СПб., 2007. Вып. 4. С. 6-9.

176.Нуреев Р. М. Институционализм: прошлое, настоящее, будущее. *Вопросы экономики*. 1999. № 1. С. 17-25.

177.Олейник А. Н. Институциональная экономика : учеб. Пособие. М. : ИНФРА-М, 2002. 416 с.

178.Офіційний сайт Агентства енергетики Сербії. URL: <https://erranet.org/member/aers-serbia/?lang=ru>.

179.Офіційний сайт Бундестага Німеччини. URL: <https://www.bundestag.de/en>.

180.Офіційний сайт Міністерства індустрії та торгівлі Чеської республіки. URL: <https://www.mpo.cz/en/energy/energy-legislation/cr-legislation/energy-act--221616/>.

181.Офіційний сайт Народних Зборів Сербії. URL: <http://www.parlament.rs/народна-скупштина.1.html>.

182.Офіційний сайт Сейму Литовської Республіки. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/documentSearch/lt>.

183.Павлов В.І., Пилипенко І.І., Кривов'язюк І.В. *Нерухомість в Україні : підруч. для студентів вищ. навч. закл. Київ : Держ. акад. статистики обліку та аудиту, 2008. 765 с.*

184.Павлов К. В., Шевчук І.Л. Інноваційні фінансово-кредитні важелі як складова ефективною антимонопольної політики. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія економічна. Ужгород, 2018. № 51. С. 72-74.*

185.Павлов К. В., Стрішенець О.М. Особливості конкурентних відносин на регіональних ринках нерухомості. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка. Ужгород, 2016. Вип.1, т. 2. С. 35-38.*

186.Павлов К. В. Оцінка конкурентоспроможності регіональних ринків житлової нерухомості України : монографія. Луцьк : ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2018. 482 с.

187.Павлов К. В., Павлова О.М., Коротя М.І. Регулювання діяльності регіональних газорозподільних підприємств України : монографія. Луцьк : СПД Гадяк Жанна Володимирівна, друкарня «Волиньполіграф», 2020. – 256 с.

188.Павлов К. В. Регулювання інвестиційно-житлових відносин в Україні : монографія / К. В. Павлов. – Рівне : НУВГП, 2013. – 250 с.

189.Павлов К. В. Сутність та загрози фінансово-економічній безпеці України. *Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та*

інвестиції : зб. наук. пр. Київ ; Рівне, 2014. Вип. 20, № 2. С. 104-110.

190.Павлов К.В., Павлова О.М. Формування та регулювання конкурентних відносин на регіональних ринках житла України : монографія. Луцьк : Терен, 2019. 542 с.

191.Павлова О.М., Павлов К.В., Купчак В.Р. Реформування житлово-комунальної сфери в міських агломераціях за умов децентралізації. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк. Вежа-Друк. 2020. №2(22). С. 161-167.

192.Павлова О. М., Павлов К. В., Галянт С. Р. Інноваційні аспекти конкурентоспроможності на регіональних газорозподільних ринках. *Теорія та практика менеджменту: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (13 трав 2020 р.)*. Луцьк, 2020. С. 227-229.

193.Павлова О. М., Павлов К. В., Галянт С. Р. Інституціональне забезпечення нормативно-правового функціонування газорозподільних підприємств західного регіону. *Перспективи розвитку економіки України: теорія, методологія, практика : матеріали XXV міжнар. наук.-практ. конф. (27-28 трав. 2020)*. Луцьк, 2020. С. 21-23.

194.Павлова О.М., Стрішенець М.М., Павлов К.В. Просте товарне виробництво і зародження мануфактур в Україні : монографія. Луцьк : Терен, 2019. 292 с.

195.Павлова О. М. Товарна форма організації суспільного виробництва в умовах розвитку національної економіки України (другої половині XVII- кінця XVIII ст.) : монографія. Луцьк : Терен, 2019. 480 с.

196.Павлова О. М. Товарне виробництво і торгівля в Україні (друга половина XVII – кінець XVIII ст.). Чернівці : вид-во «Місто», 2009. 304 с.

197.Паланюк Н.А., Петренко В.Г. Економічний аналіз: навчальний посібник. *Аграрна освіта*. 2010. 252 с.

198.Панасюк В. Бобрівець С. Удосконалення організаційно-мотиваційних і правових засад підвищення ефективності господарювання газорозподільних

підприємств. *Соціально-економічні дослідження в перехідний період*. Львів. Луцьк, 2005. Вип. 1. С. 333-340.

199.Певзнер Я. А. Введение в экономическую теорию социал-демократизма. М.:Эдиториал УРСС, 2001. - 236 с.

200.Перерва М. Нормативно-правове регулювання ринку природного газу в Україні. *Економічний аналіз*. 2012. Т.11(3). С. 342-344. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2012_11\(3\)_75](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2012_11(3)_75) (дата звернення: 22.09.2020). – Назва з екрана.

201.Петренко В. П., Кісь С. Я., Швидкий Е. А. Управління діяльності підприємств нафтогазового комплексу на засадах інтелектуалізації та інтелектокористування: монографія. Івано-Франківськ, 2013. 278 с.

202.Пилипів Н. І. Методологія та організація обліку затрат виробничо-комерційної діяльності підприємств нафтової і газової промисловості : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.09. Київ, 2009. 39 с.

203.План модернізації газотранспортної системи України. Повний текст презентації. *Економічна правда*. 2009. 30 берез. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2009/03/30/187625> (дата звернення: 22.09.2020). – Назва з екрана.

204.Плетнев Д. А. Природа и эволюция взглядов на институт как категорию экономической науки. *Вестник. Серия: Экономика*. Челябин. гос. ун-т. Челябинск, 2012. № 10. С. 7.

205. Постанова Кабміну України № 496 «Про відокремлення діяльності з транспортування та зберігання (закачування, відбору) природного газу» (від 1 липня 2016 року). URL: <http://www.gov.ua/control/uk//cardnpd/%3Fdocid%3D249240258>

206.Постсоветский институционализм / под ред. Р. М. Нуреева, В. В. Дементьева. Донецк : Каштан, 2005. 480 с.

207.ПрАТ «Тернопільгаз»: офіц. сайт. URL: <https://tgaz.te.ua> (дата звернення: 05.09.2019). – Назва з екрана.

208. Про забезпечення споживачів природним газом: Постанова КМУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1729-2001-п> (дата звернення: 16.09.2020). – Назва з екрана.

209. Про затвердження плану заходів з реалізації етапу “Реформування енергетичного сектору (до 2020 року)” Енергетичної стратегії України на період до 2035 року. “Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність” [Електронний ресурс] : Розпорядження КМУ від 06.06.2018 р. № 497-р. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/497-2018-р> (дата звернення: 16.08.2020). – Назва з екрана.

210. Про затвердження Правил безпеки систем газопостачання. Наказ № 285 від 15.05.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0674-15?lang=uk#Text> (дата звернення: 22.09.2020). – Назва з екрана.

211. Про затвердження розміру страхового запасу природного газу. Постанова КМУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/35-2019-п> (дата звернення: 16.09.2020). – Назва з екрана.

212. Про заходи щодо реалізації державної політики в сфері природних монополій. Постанова Кабінету Міністрів України від 16 грудня 1996 року № 853/97. URL: <rada.gov.ua/laws/show/853/97> (дата звернення: 01.09.2020). – Назва з екрана.

213. Про покладання функцій оператора Єдиної газотранспортної системи України. Наказ М-ва енергетики та вугільної промисловості України від 2 грудня 2013 року №882. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/151/98> (дата звернення 01.09.2020). – Назва з екрана.

214. Про реформування нафтогазового комплексу України: Указ Президента України від 25 лютого 1998 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2075/13> (дата звернення 01.09.2020). – Назва з екрана.

215. Про розмежування функцій з видобування, транспортування, зберігання і реалізації природного газу: Постанова Кабінету Міністрів України № 1173 від 24 липня

1998 року. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1173-98-%D0%BF>
(дата звернення: 02.09.2020). – Назва з екрана.

216. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність». Розпорядження КМ України від 18.08.2017 р. № 605-р. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-p>. (дата звернення: 02.09.2020). – Назва з екрана.

217. Про схвалення Концепції розвитку, модернізації і переоснащення газотранспортної системи України на 2009-2015 роки. Схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2009 р. №1417-р. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1417-2009-p>. (дата звернення: 02.09.2020). – Назва з екрана.

218. Про утворення Національної акціонерної компанії "Нафтогаз України". Постанова Кабінету Міністрів від 25 травня 1998 року № 747. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/747-98-%D0%BF>
(дата звернення: 02.09.2020). – Назва з екрана.

219. Прутська О. О. Інституціоналізм: проблема економічної поведінки в перехідній економіці. Київ : Логос, 2003. 266 с.

220. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку : монографія. за ред. З. С. Варналія. Київ : Знання України, 2005. 498 с.

221. Ромашко О. М. Формування організаційно-економічного механізму диверсифікації діяльності газотранспортних підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04. Івано-Франківськ, 2017. 20 с.

222. Рошер В. Г. Ф. Начала народного хозяйства. Руководство для учащихся и деловых людей. Т. 1. М., 1860. 118 с.

223. Савко О. Я. Аналітика тенденцій фінансового стану газорозподільних підприємств. *Стратегія економічного розвитку*. 2013. № 33. С. 158.

224. Сайт для споживачів природного газу. URL: <https://104.ua/ua/> (дата звернення: 21.09.2020). – Назва з екрана.

225. Селигмен Б. Основные направления современной экономической мысли : пер. с англ. / Б. Селигмен. М. : Прогресс, 1968. 286 с.

226. Семенов В. Ф. Регіональна економіка : навч. посіб. Київ : МП Леся, 2008. 595 с.

227. Серл Дж. Что такое институт ? Вопросы экономики. 2007. №8. С. 5-27.

228. Слободской А. Л. Экономическое поведение и социально-психологическое обоснование теоретической типологии. СПб. : Экономика и финансы, 1994. 46 с.

229. Словарь иностранных слов. Изд. 14-е, испр. М. : Русский язык, 1987. - 608 с.

230. Сокотенюк С.М. Газорозподільні підприємства, як суб'єкт ринку природних монополій. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 9. С. 51-53. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/9_2015/13.pdf (дата звернення: 22.09.2020). – Назва з екрана.

231. Сохецька А. В. Інституційні фактори економічного зростання в умовах переходу України до ринку: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.01.01. Львів, 2003. 20 с.

232. Стрішенець М. М., Павлова О.М., Павлов К.В. Просте товарне виробництво і зародження мануфактур в Україні : монографія. Луцьк : Терен, 2019. 292 с.

233. Стрішенець О. М. Аналітичний огляд фінансової стійкості підприємства. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк, 2018. № 3. С. 58-66.

234. Стрішенець О. М. До питання про майбутнє теорії ринкового фундаменталізму. *Науковий вісник. Серія: Економічні науки*. Буков. держ. фінан. ун-т. Чернівці, 2012. Вип. 1. С. 386-391.

235. Стрішенець О. М., Ліщук В. І., Єлісєєва Л. В. Економічна теорія навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. Луцьк : СНУ імені Лесі Українки, 2013. 240 с.

236.Стрішенець О. М., Павлов К.В. Механізм фінансово-кредитного забезпечення енергоефективних заходів на об'єктах ЖБК та ОСББ. *Кліматичні фінанси : колект. монографія* / за заг. ред. д.-ра екон. наук, проф. Карліна М.І. Луцьк, 2017. С. 158-181.

237.Стрішенець О. М. Основні тенденції розвитку товарного виробництва в Україні. *Вісник Волин. нац. ун-ту. Серія: Економічні науки.* Луцьк, 2011. № 2. С. 16-20.

238.Стрішенець О. М., Новосад О.В. Особливості функціонування інновацій в діяльності газорозподільних підприємств. *Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 7 груд 2017 р.* Луцьк, 2017. Ч. 1. С. 162-163.

239.Струк Н. П. Удосконалення процесу ціноутворення на послуги підприємств газотранспортної та газорозподільної систем : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04. Івано-Франківськ, 2010. 23 с.

240.Структура Нафтогаз України [Електронний ресурс]. URL: <http://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nst/0/4E6/40/5D710CбD9C2257E1700505A38?>

241.Структура соціоекологоекономічної безпеки регіону. *Концептуальні основи соціоекологоекономічної безпеки : колект. монографія* / за заг. ред. д.-ра екон. наук, проф. А. М. Черчик. Луцьк, 2018. С. 144-149.

242.Стуконог Я. П. Особливості механізму регулювання ринку природного газу ЄС. *Актуальні проблеми міжнародних відносин : зб. наук. пр.* Київ, 2014. Вип.118(1). С.192-202. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2014_118\(1\)_21](http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2014_118(1)_21) (дата звернення: 06.09.2020). – Назва з екрана.

243.Суслов И. П. Методология экономического исследования. М: Мысль, 1974. 269с.

244.Суспільно-географічне районування України : навч. посіб. для студентів ВУЗів / ред. Н. О. Витвицька. Київ: ВЦ "Київський університет", 2000. 228 с.

245.Тарасевич В. М. Інституціональна еволюція: від інститутів до Протоінститутів/ *Економічна теорія*. 2005. № 1. С. 51-66.

246.Тарасенко Л.О. До питань оцінки ефективності функціонування газорозподільних підприємств. *Фінанси, облік, банки*. 2018. № 1. С. 173.

247.Тимошук О. А., Дорундяк К. М. Оцінювання ймовірності банкрутства підприємств за допомогою дискримінантного аналізу та нейронних мереж. *Системні дослідження та інформаційні технології*. 2018. № 2. С. 22-34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sdtit_2018_2_5 (дата звернення: 23.09.2020). – Назва з екрана.

248.Третий энергетический пакет - пакет нормативных правовых актов, регулирующих газовую и электроэнергетическую отрасли ЕС далее – Третий пакет). URL: <http://reform.energy/energopack> (дата обращения: 23.09.2020). – Название с экрана.

249.Укртрансгаз: офіц. веб-сайт. Київ, 2014–2019. URL: <http://utg.ua> (дата звернення: 02.09.2020). – Назва з екрана.

250.Урядовий портал: Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua> (дата звернення: 23.09.2020). – Назва з екрана.

251. Ущаповський Ю. В. Історія інституціоналізму: проблема пошуку витоків. *Економіка України*. 2010. № 8. С. 73-81.

252.Фатхудинов Ф. А. Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление. М. : Наука, 2000. 345 с.

253.Федорович І. В. Організаційно-економічне забезпечення процесу відтворення лінійної частини магістральних газопроводів : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04. Івано-Франківськ, 2011. 19 с.

254.Федулова Л. І., Нагорна Л.О. Інноваційна економіка : підручник. / за ред. Л.О. Нагорна. Київ : Либідь, 2006. 480 с.

255. Философский энциклопедический словарь. 2-е изд. М. : Наука, 1989. 815 с.

256. Філософія : навч. посіб. / за ред. І. Ф. Надольного. Київ : Вікар, 2000. 624 с.

257.Фінансові результати АТ «Волиньгаз». URL: <https://vl.104.ua/ua/files/22590/1>

258.Формування енергетичного ринку України / С. Р. Галянт, О. М. Павловва, С. О. Мельничук, О. В. Шабала // *Актуальні проблеми аналітичної економіки : колект. монографія* / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф О.М. Павлової. Луцьк, 2019. С. 144-149.

259.Формування та регулювання регіональних енергетичних систем: теорія, методологія та практика : монографія / В. Р. Купчак, О. М. Павлова, К. В. Павлов, В. В. Лагодієнко. Луцьк : СПД Гадяк Жанна Володимирівна, друкарня «Волиньполіграф», 2019. 346 с.

260.Франко І. Я. Автобіографія. З листа до М.П.Драгоманова. Твори : у 20-ти т. Київ, 1955. Т.1.

261.Фукуяма Ф. Доверие: социальные доброжелатели и путь к процветанию : пер. с англ. Ф. Фукуяма. М. : АСТ ; Ермак, 2004. 730 с.

262.Фурман И. Дифференциация цен на газ в зависимости от режимов газопотребления. Газовая промышленность. 1997. № 6. С. 7-9.

263.Характеристика газотранспортної системи України / С. Галянт, С. Януль, К. Павлов, М. Коротя // *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк, 2016. № 1(17). С. 31-38.

264.Харрисон Л. Кто процветает. Как культурные ценности способствуют успеху в экономике и политике : пер. с англ. Л. Харрисон. М.: Новое изд-во, 2008. 300 с.

265.Хейнс П. Экономический образ мышления : пер. с англ. П. Хейнс. М. : Новости, 1984. 236 с.

266.Ходжсон Дж. Экономическая теория и институты. Манифест современной институциональной теории : пер. с англ. Дж. Ходжсон. М. : Дело, 2003. 464 с.

267.Чухно А. А. Інституціоналізм: теорія, методологія, значення. *Економіка України*. 2008. № 6. С. 4-13.

268.Шандрівська О. Є. Управління газотранспортними компаніями на засадах маркетингу та логістики : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.06.02. Львів, 2002.

269. Шаститко А. Е. Предметно-методологические особенности новой институциональной экономической теории. *Вопросы экономики*. 2003. № 3. С. 24-41.

270. Шаститко А. Е. Экономическая теория институционализма. М: ТЕИС, 1997. 105 с.

271. Шмоллер Г. Народное хозяйство, наука о народном хозяйстве и ее методы : пер. с нем. Г. Шмоллер. – СПб. : изд - во М. и О.Сабашниковых, 1897. 307 с.

272. Штаммлер Р. Хозяйство и право с точки зрения материалистического понимания истории. Т.1. СПб., 1907. 380 с.

273. Шумпетер Й. Капитализм, социализм и демократия : пер. с англ. Й. Шумпетер ; под общ. ред. В. С. Автономова. М. : Экономика, 1995. 540 с.

274. Шумпетер И. Теория экономического развития. М. : Прогресс, 1982. 455 с.

275. Эггертсон Т. Экономическое поведение и институты. М: Дело. 2001. 408 с.

276. Юркевич П. Д. Философские произведения. М: Наука, 1990 446 с.

277. Якимів В.І., Касинець О.О., Галазюк Н.М. Теоретико-методологічні аспекти регулювання діяльності природних монополій. *Науковий вісник НЛТУ України*. Львів, 2010. Вип. 20.8. С. 265-269.

278. Ярош А. І. Конкурентоспроможність регіонів та еволюція регіональної політики Європейського Союзу. *Регіональна економіка*. 2004. № 1. С. 188-195.

279. Annual Energy Outlook 2017 with projections to 2050, International Energy URL: https://www.iea.org/publication/WEO2016_ExesutiveSummary_Russionversion.pdf

280. В. Р Statistical Review of World Energy, June 2016 URL: https://www.eqmagpro.com/wp-content/uploads/2020/06/bp-stats-review-2020-all-data-1_compressed.pdf

281. Clean energy for All Europeans, Com (2016) 860 final, 30.11.2016. URL: https://ec.europa.eu/energy/topics/energy-strategy/clean-energy-all-europeans_en.

282. [European Commission](https://ec.europa.eu/info/law_en). URL: https://ec.europa.eu/info/law_en.

283. FERC. URL: <https://www.ferc.gov>.

284. Karas Pavel. Impact of the Czech natural gas market liberalization/Pavel Karas. URL: <http://ies.fsv.cuni.cz/default/file/download/id/170103>.

285. Novosad O., Strishenets O.M, Innovation Policy of Gas Distribution Enterprises on Increasing Competitiveness. *International Journal of New Economics, Public Administration and Law*. 2018. №1. P. 40-48.

286. Pavlov K. Competitive features in market structure of housing property with regard to regional definitions. *Baltic Journal of Economic Studies*. Riga, 2017. Vol. 3, № 4. P.191-198.

287. Pavlov K. Methodological Approaches to Determining the Monopolisation Level of Primary Residential Real Estate Regional Markets in Ukraine. *Scientific journal "Economics, Entrepreneurship, Management"*. P. 63-72. URL: <https://doi.org/10.23939/eem2018.01.063>

288. Pavlov K. Determination and Management of Gas Distribution Companies' Competitive Positions / K. Pavlov, Pavlova O. Korotia M. *Advances in Manufacturing, Production Management and Process Control. AHFE 2020. Advances in Intelligent Systems and Computing, vol 1216. Springer, Cham*.

289. Pavlov K., Pavlova O., Kupchak V. Integral Indicators Based on Competitiveness Capacity Characteristics of Regional Real Estate Markets of Ukraine. *Journal of Competitiveness*. 2019. № 11(3). P. 87-108. URL: <https://doi.org/10.7441/joc.2019.03.06>

290. Pavlov K. V. Competitive features in market structure of housing property with regard to regional definitions. *Baltic Journal of Economic Studies* Riga, 2017. Vol. 3, №4. P.191-198

291. Pavlov K. Pavlova O. and al. Optimization of multi-channel queuing systems with a single retail attempt: *Economic approach. Decision Science Letters. Decision Science*

Letters 9 (2020). URL:
http://www.growingscience.com/dsl/online/dsl_2020_22.pdf

292.Pavlova O., Pavlov K. et al. (2021) Strategic Priorities for Socio-economic Development of Ukraine in Comparison with the Republic of Poland. *Human Systems Engineering and Design III. IHSED 2020. Advances in Intelligent Systems and Computing, vol 1269. Springer, Cham.* URL:
https://doi.org/10.1007/978-3-030-58282-1_49.

293.Rao P. The Economics of Transaction Costs: Theory? Methods and Applications. *Palgrave Macmillan*, 2003. 197 p.

294.RWE «Transgas». URL: <https://www.reynaers.ua/ru-UA/nathnennya/posilannya-na-proekt-z-alyuminiyu/rwe-transgas>.

295.Strishenets O. Pavlov K.V. Social-economic estimation of competitive positions formation of Ukrainian regional residential real estate markets. Economic system development trends: the experience of countries of Eastern Europe and prospects of Ukraine: monograph / edited by authors. Riga, Latvia, 2018. P. 473-488.

296.The role of accounting in providing sustainable development and national safety of Ukraine / L. M. Akimova, S. O. Levytska, K. V. Pavlov, V. R. Kupchak, M. I. Karpa // *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2019. Vol. 3, №30. P. 54-61.

297.Yakymchuk A., Pavlov K., Pavlova O., et al. (2020) Public Administration and Economic Aspects of Ukraine's Nature Conservation in Comparison with Poland. *Advances in Human Factors, Business Management and Leadership. AHFE 2020. Advances in Intelligent Systems and Computing, vol 1209. Springer, Cham.*

298.Matias Fernandef Bardessich, Daminian E Hryb and others Vaca Muerta Shale.Taming a Giant Oilfield Review. 2016. January. P.26-39.

ДОДАТКИ

**НОРМАТИВНІ ТА ПРАВОВІ АКТИ, ЯКІ
ЗАБЕЗРЕЧУЮТЬ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ГАЗОВОЇ
СФЕРИ В УКРАЇНІ**

Основний документ	
№ Зп	Назва нормативно-правового акту
1	Конституція України Кабінет міністрів України
1	Розпорядження КМУ «Питання реформування газового сектору»
2	Розпорядження КМУ «Про затвердження плану заходів з реалізації етапу “Реформування енергетичного сектору (до 2020 року)” Енергетичної стратегії України на період до 2035 року “Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність”»
3	Постанова КМУ «Про відокремлення діяльності з транспортування та зберігання (закачування, відбору) природного газу»
4	Постанова КМУ «Про забезпечення споживачів природним газом».
5	Постанова КМУ «Про затвердження розміру страхового запасу природного газу»
6	Постанова КМУ «Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності на ринку природного газу, у сферах електроенергетики, транспортування нафти та нафтопродуктів магістральним трубопроводом,
	<i>* Побудовано та структуровано автором на основі джерела: [93, 119].</i>

** Побудовано та структуровано авторами на основі джерел: [93, 205, 208, 209,211].*

Закони України		
№ Зп	Назва нормативно-правового акту	Короткий опис
1	ЗУ «Про ринок природного газу»	Цей Закон визначає правові засади функціонування ринку природного газу України, заснованого на принципах вільної конкуренції, належного захисту прав споживачів та безпеки постачання природного газу, а також здатного до інтеграції з ринками природного газу держав - сторін Енергетичного Співтовариства, у тому числі шляхом створення регіональних ринків природного газу.
2	ЗУ «Про трубопровідний транспорт»	Цей Закон визначає правові, економічні та організаційні засади діяльності трубопровідного транспорту.
3	ЗУ «Про нафту і газ»	Цей Закон визначає основні правові, економічні та організаційні засади діяльності нафтогазової галузі України та регулює відносини, пов'язані з особливостями користування нафтогазоносними надрами, видобутком, транспортуванням, зберіганням та використанням нафти, газу та продуктів їх переробки з метою забезпечення енергетичної безпеки України, розвитку конкурентних відносин у нафтогазовій галузі, захисту прав усіх суб'єктів відносин, що виникають у зв'язку з геологічним вивченням нафтогазоносності надр, розробкою родовищ нафти і газу, переробкою нафти і газу, зберіганням, транспортуванням та реалізацією нафти, газу та продуктів їх переробки, споживачів нафти і газу та працівників галузі.

4	ЗУ «Про природні монополії»	Цей Закон визначає правові, економічні та організаційні засади державного регулювання діяльності суб'єктів природних монополій в Україні. Метою цього Закону є забезпечення ефективності функціонування ринків, що перебувають у стані природної монополії, на основі збалансування інтересів суспільства, суб'єктів природних монополій та споживачів їх товарів.
5	ЗУ «Про захист економічної конкуренції»	Цей Закон визначає правові засади підтримки та захисту економічної конкуренції, обмеження монополізму в господарській діяльності і спрямований на забезпечення ефективного функціонування економіки України на основі розвитку конкурентних відносин.
6	ЗУ «Про газ (метан) вугільних родовищ»	Цей Закон визначає правові, економічні, екологічні та організаційні засади діяльності у сфері геологічного вивчення газу (метану) вугільних родовищ, у тому числі дослідно-промислової розробки, видобування і вилучення його під час дегасації та подальшого використання як матеріального та/або енергетичного ресурсу.
7	ЗУ «Про охорону навколишнього	Цей Закон визначає правові, економічні та соціальні основи

	природного середовища»	організації охорони навколишнього природного середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь.
8	ЗУ «Про засади функціонування ринку природного газу». (Втратив чинність)	Цей Закон визначає правові, економічні та організаційні засади функціонування ринку природного газу.
9	ЗУ «Про внесення зміни до Митного кодексу України щодо створення передумов для нової моделі ринку природного газу»	
10	ЗУ «Про ціни і ціноутворення»	Цей Закон визначає основні засади цінової політики і регулює відносини, що виникають у процесі формування, встановлення та застосування цін, а також здійснення державного контролю (нагляду) та спостереження у сфері ціноутворення.
11	ЗУ «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг»	Цей Закон визначає правовий статус Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, її завдання, функції, повноваження та порядок їх здійснення.

* Побудовано та структуровано авторами на основі джерел: [77, 79, 80, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 205, 208, 209, 210, 211, 214, 215, 216, 217].

Продовження додатку А.1

Постанови НКРЕКП		
№ Зп	Назва нормативно-правового акту	Короткий опис
1	Постанова "Про затвердження форм звітності НКРЕ у нафтогазовому комплексі та інструкцій щодо їх заповнення"	
2	Правила постачання природного газу	Ці Правила регулюють відносини, які виникають між постачальниками та споживачами природного газу, з урахуванням їх взаємовідносин з операторами газорозподільної системи/газотранспортної системи

** Побудовано та структуровано авторами на основі джерел: [93, 162]*

Продовження додатку А.1

Кодекси		
№ Зп	Назва нормативно-правового акту	Короткий опис
1	Кодекс газотранспортної системи	Цей Кодекс є регламентом функціонування газотранспортної системи України та визначає правові, технічні, організаційні та економічні засади функціонування газотранспортної системи України.
2	Кодекс Газосховищ	Цей Кодекс визначає правові, технічні, організаційні і економічні засади функціонування газосховищ природного газу (далі - газосховища), зокрема: права та обов'язки оператора газосховищ та замовників послуг; умови доступу до газосховищ; умови та порядок надання послуг із зберігання (закачування, відбору) природного газу; механізми взаємодії оператора газосховищ з оператором газотранспортної системи, іншими суб'єктами ринку природного газу; основні правила технічної експлуатації газосховищ.
3	Господарський кодекс України	Господарський кодекс України встановлює відповідно до <u>Конституції України</u> правові основи господарської діяльності (господарювання), яка базується на різноманітності суб'єктів господарювання різних форм власності. Господарський кодекс України має на меті забезпечити зростання ділової активності суб'єктів господарювання, розвиток підприємництва і на цій основі

		підвищення ефективності суспільного виробництва, його соціальну спрямованість відповідно до вимог Конституції України, утвердити суспільний господарський порядок в економічній системі України, сприяти гармонізації її з іншими економічними системами.
4	Кодекс України Про Надра	Завданням Кодексу України про надра є регулювання гірничих відносин з метою забезпечення раціонального, комплексного використання надр для задоволення потреб у мінеральній сировині та інших потреб суспільного виробництва, охорони надр, гарантування при користуванні надрами безпеки людей, майна та навколишнього природного середовища, а також охорона прав і законних інтересів підприємств, установ, організацій та громадян.
5	Кодекс газорозподільних систем	Цей Кодекс визначає взаємовідносини оператора газорозподільних систем із суб'єктами ринку природного газу, а також визначає правові, технічні, організаційні та економічні засади функціонування газорозподільних систем

** Побудовано та структуровано авторами на основі джерел: [57, 93, 117, 161, 162].*

Імплементация нормативно-правового базису До стандартів країн ЄС		
№ Зп	Назва нормативно- правового акту	Короткий опис
1	Меморандум між Україною та Європейським Союзом про порозуміння щодо співробітництва в енергетичній галузі	В основу даної стратегії співпраці відносно взаємної інтеграції енергетичних ринків, а також підвищення рівня енергетичної безпеки континенту Європи. Для газової сфери у даному Меморандумі було запропоновано пару дорожніх карт розширеного двостороннього співробітництва: інтеграції ринкув газу; підвищення рівня безпеки транзиту вуглеводнів та енергетичного постачання.
2	Меморандум про взаєморозуміння щодо Стратегічного Енергетичного Партнерства між Україною та Європейським Союзом спільно з Європейським Співтовариством з атомної енергії	
3	Договір до Енергетичної Хартії та Заключний акт до неї	

4	Європейська енергетична хартія	<p>йде корінням в політичну ініціативу, що виникла на початку 1990-х років в Європі, в той час, коли кінець холодної війни надав безпрецедентну можливість подолати колишнє економічне розділення європейського континенту. У світі глобалізації, що росте, і взаємозалежності між експортерами і імпортерами енергії загально визнано, що багатобічні правила можуть забезпечити збалансованіші і ефективніші рамки для міжнародної співпраці, ніж ті, які передбачені лише в двосторонніх угодах або документах, що не мають законодавчої сили. Тому Договір до Енергетичної Хартії грає важливу роль в контексті зусиль зі створення правового поля для глобальної енергетичної безпеки, на основі відкритих, конкурентних ринків і принципів стійкого розвитку.</p>
5	<p>Спільна заява Спільна ЄС - Україна міжнародна конференція щодо модернізації газотранзитної системи України</p>	<p>Результати намірів інвестувати в модернізаційні процеси газотранспортної системи України</p>

6	Договір про заснування Енергетичного Співтовариства	В основні положення покладено зобов'язання за даним протоколом щодо приєднання України до договору європейського співробітництва покладено реалізацію ряду директив європейського союзу і регламентів в сфері енергетики, конкуренції та довкілля у відповідності до визначених у протоколі термінів.
6	Директива 2003/54/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу стосовно спільних правил для внутрішнього ринку електроенергії, яка скасовує Директиву 96/92/ЄС Брюссель, 26 червня 2003 року	Ця Директива встановлює спільні правила для генерування, передачі, розподілу та постачання електроенергії. В ній викладено правила, що стосуються організації та функціонування електроенергетичного сектора, доступу до ринку, критеріїв та процедур проведення тендерів, санкціонування та роботи систем.

** Побудовано та структуровано авторами на основі джерела: [93]*

**КОМПАНІЇ, ЩО РЕАЛІЗУЮТЬ ПОСЛУГИ, РОЗПОДІЛУ ТА ПОСТАЧАННЯ
ПРИРОДНОГО ГАЗУ В МЕЖАХ ЗАХІДНОГО РЕГІОНАЛЬНОГО РИНКУ РОЗПОДІЛУ
ПРИРОДНОГО ГАЗУ УКРАЇНИ,**

п/н	Компанія / Оператор систем розподілу	Постачальник	Довжина трубопроводу у віданні, тис. км.	Частка приватної власності
1	АТ «Волиньгаз»	ТОВ «Волиньгаз Збут»	7,3	100
2	АТ «Рівнегаз»	ТОВ «Рівнегаз Збут»	8,4	75
3	АТ «Івано- Франківськгаз»	ТОВ «Івано- Франківськгаз Збут»	15,2	75
4	ІрАТ «Тернопільгаз»	ТОВ «Тернопільоблгаз»	10,2	75
5	АТ «Львівгаз»	ТОВ «Львівгаз Збут»		
6	АТ «Закарпатгаз»	ТОВ «Закарпатгаз Збут»	75	100
7	АТ «Хмельницькгаз»	ТОВ «Хмельницькгаз Збут»	17,8	75
8	АТ «Чернівецьгаз»	ТОВ «Чернівецьгаз Збут»	7,2	100

* Побудовано та систематизовано авторами на основі джерела: [61, 63, 103, 207, 224, 257].

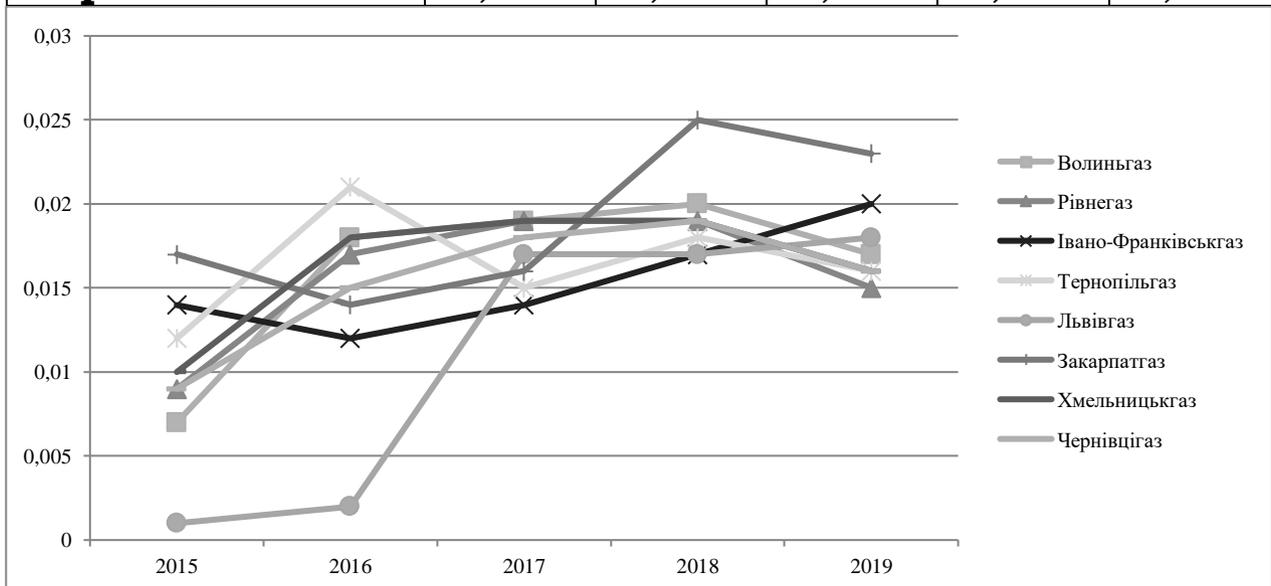
ОСНОВНИЙ ВИД ДІЯЛЬНОСТІ ГАЗОРОЗПОДІЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

п/н	Компанія / Оператор систем розподілу	Постачальник	Основний вид діяльності компанії
1	АТ «Волиньгаз»	ТОВ «Волиньгаз Збут»	Постачання та транспортування природного газу
2	АТ «Рівнегаз»	ТОВ «Рівнегаз Збут»	Постачання природного газу
3	АТ «Львівгаз»	ТОВ «Львівгаз Збут»	Транспортування природного газу розподільчими газопроводами. Обслуговування та поточний ремонт споруд та мереж газової системи.
4	ПрАТ «Тернопільгаз»	ТОВ «Тернопільоблгаз»	Розподіл природного газу для всіх категорій споживачів, приєднання та підключення до газових мереж, будівництво газових мереж тощо.
5	АТ «Хмельницькгаз»	ТОВ «Хмельницькгаз Збут»	Транспортування та розподіл природного газу, Газифікація населених пунктів
6	АТ «Закарпатгаз»	ТОВ «Закарпатгаз Збут»	Транспортування та розподіл природного, нафтового газу та метану
7	АТ «Івано- Франківськгаз»	ТОВ «Івано- Франківськгаз Збут»	Розподіл природного газу розподільними мережами
8	АТ «Чернівцігаз»	ТОВ «Чернівцігаз Збут»	Транспортування та розподіл природного газу

* Побудовано та систематизовано авторами на основі джерела: [61, 63, 103, 207, 224, 257].

**ЗВЕДЕНИЙ ПОКАЗНИК КОЕФІЦІЄНТА
ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ
ГАЗОРОЗПОДІЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ, ЩО
ФУНКЦІОНУЮТЬ
НА ЗАХІДНОМУ РЕГІОНАЛЬНОМУ РИНКУ
РОЗПОДІЛУ ПРИРОДНОГО ГАЗУ
за 2015-2019 рр., на 01 січня 2020 року**

Роки	2015	2016	2017	2018	2019
Волиньгаз	0,007	0,018	0,019	0,02	0,017
Рівнегаз	0,009	0,017	0,019	0,019	0,015
Івано- Франківськгаз	0,014	0,012	0,014	0,017	0,02
Тернопільгаз	0,012	0,021	0,015	0,018	0,016
Львівгаз	0,001	0,002	0,017	0,017	0,018
Закарпатгаз	0,017	0,014	0,016	0,025	0,023
Хмельницькгаз	0,01	0,018	0,019	0,019	0,016
Чернівцігаз	0,009	0,015	0,018	0,019	0,016

* Побудовано та систематизовано авторами на основі результатів дослідження з використанням джерел: [61, 63, 103, 207, 224, 257]

ГАЗИФІКАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ

Додаток А.1

Частка домогосподарств України, що приєднано до мережі постачання природного газу за 2000-2018 рр. %

	2000	2005	2010	2014	2015	2016	2017	2018
Міські поселення	81,6	81,8	82,5	82,7	82,8	82,4	82,3	82,2
Сільська місцевість	82,5	84,1	84,5	84,2	84,1	84,2	84,3	84,3

* Побудовано та систематизовано автором з використанням джерел: [61, 63, 103, 207, 224, 257].

**Обладнання житла домогосподарств в Західному регіоні за областями на
01.01.2020 року**

Область	Кількість домогосподарств (тис.)	Газові колонки, %	Централізоване газопостачання, %	Балонний газ, %
Волинська	336,1	8,5	68,6	17,2
Рівненська	375,5	28,6	64,7	20,6
Львівська	821,5	37,4	90,0	3,9
Тернопільська	354,1	29,2	81,6	9,9
Хмельницька	476,1	14,1	81,7	11,2
Закарпатська	354,2	0,4	71,7	19,4
Івано-Франківська	449,7	10,0	74,5	14,6
Чернівецька	307,0	10,8	84,1	7,8
Середнє значення за регіоном	434,275	17,375	77,1125	13,075
Україна загалом, у т.ч. за регіонами	14934,9	14,9	77,8	11,7

* Побудовано та систематизовано авторами з використанням джерела: [б1, б3, 103, 207, 224, 257].

Кількість газифікованих міст, на 1 січня 2015 року

	Кількість міст на 1 січня 2015 року	З них газифіковано:						В % до загальної кількості міст
		тільки природним газом	В % до загальної кількості міст	природним та зрідженим газом	В % до загальної кількості міст	тільки зрідженим газом	В % до загальної кількості міст	
А	1	2	3	4	5	6	7	
Волинська область	11	-	-	10	90,9	1	9,1	
Рівненська область	11	-	-	10	90,9	-	-	
Львівська область	44	36	81,8	6	13,6	2	4,5	
Тернопільська область	18	7	38,9	11	61,1	-	-	
Хмельницька область	13	1	7,7	11	84,6	1	7,7	
Закарпатська область	11	8	72,7	2	18,2	1	9,1	
Івано-Франківська область	15	12	80	3	20	-	-	
Чернівецька область	11	2	18,2	9	81,8	-	-	
Україна	442	117	26,5	271	61,3	19	4,3	

* Побудовано та систематизовано авторами з використанням джерела: [б1, б3, 103, 207, 224, 257].

Кількість газифікованих селищ міського типу, на 1 січня 2015 року

	Кількість селищ міського типу на 1 січня 2015 року	3 нх газифіковано:						В % до загальної кількості селищ міського типу
		тільки природним газом	В % до загальної кількості селищ міського типу	природним та зрідженим газом	В % до загальної кількості селищ міського типу	тільки зрідженим газом	В % до загальної кількості селищ міського типу	
A	1	2	3	4	5	6	7	
Волинська область	22	1	4,5	15	68,2	6	27,3	
Рівненська область	16	-	-	11	68,8	5	31,3	
Львівська область	34	25	73,5	7	20,6	2	5,9	
Тернопільська область	17	8	47,1	8	47,1	1	5,9	
Хмельницька область	24	9	37,5	15	62,5	-	-	
Закарпатська область	19	13	68,4	1	5,3	5	26,3	
Івано-Франківська область	24	9	37,5	13	54,2	2	8,3	
Чернівецька область	8	1	12,5	5	62,5	2	25,0	
Україна	828	164	19,8	398	48,1	155	18,7	

* Побудовано та систематизовано авторами з використанням джерела: [б1, б3, 103, 207, 224, 257].

Кількість газифікованих сільських населених пунктів, на 1 січня 2015 року

	Кількість сільських населених пунктів на 1 січня 2015 року	З них газифіковано:						В % до загальної кількості сільських населених пунктів
		тільки природним газом	В % до загальної кількості сільських населених пунктів	природним та зрідженим газом	В % до загальної кількості сільських населених пунктів	тільки зрідженим газом	В % до загальної кількості сільських населених пунктів	
А	1	2	3	4	5	6	7	
Волинська область	1054	2	0,2	615	58,3	420	39,8	
Рівненська область	999	-	-	564	56,5	435	43,5	
Львівська область	1850	1020	55,1	302	16,3	237	12,8	
Тернопільська область	1022	320	31,3	598	58,5	104	10,2	
Хмельницька область	1414	481	34,0	793	56,1	140	9,9	
Закарпатська область	579	310	53,5	46	7,9	87	15,0	
Івано-Франківська область	765	272	35,6	336	43,9	130	17,0	
Чернівецька область	398	3	0,8	272	68,3	114	28,6	
Україна	27412	4127	15,1	10606	38,7	9981	36,4	

* Побудовано та систематизовано авторами з використанням джерела: [б1, б3, 103, 207, 224, 257].

Кількість газифікованих квартир, на 1 січня 2015 року

	Кількість газифікованих квартир природним та зрідженим газом з початку газифікації				в тому числі:				
	Всього	у тому числі:		Всього	у тому числі:		Всього	у тому числі:	
		В міських поселеннях	В сільській місцевості		В міських поселеннях	В сільській місцевості		В міських поселеннях	В сільській місцевості
А	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Волинська область	319527	176520	143007	236582	160831	75751	82945	15689	67256
Рівненська область	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Львівська область	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Тернопільська область	342320	167243	175077	323450	165746	157704	18870	1497	17373
Хмельницька область	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Закарпатська область	287166	135704	151462	269057	132620	136437	18109	3084	15025
Івано-Франківська область	456105	219471	236634	411318	214231	197087	44787	5240	39547
Чернівецька область	290603	136016	154587	226201	128393	97808	64402	7623	56779
Україна	1,5E+07	10088297	4497847	12730007	9642827	3087180	1856137	445470	1410667

* Побудовано та систематизовано авторами з використанням джерел: [б1, б3, 103, 207, 224, 257].

ТАРИФИ

Тарифи на послуги транспортування природного газу для точок входу і точок виходу в/з газотранспортну(ої) систему(и) на міждержавних з'єднаннях на регуляторний період 2020 - 2024 роки

№ з/п	Назва точки входу в газотранспортну систему України/точки виходу з газотранспортної системи України	Тариф для точки входу	Тариф для точки виходу
		дол. США за 1000 куб. м на добу без ПДВ	дол. США за 1000 куб. м на добу без ПДВ
1	Віртуальні або фізичні точки (Германовичі, Дроздовичі, Устилуг) на міждержавному з'єднанні з Польщею	4,45	9,04
2	Віртуальні або фізичні точки (Будінце, Ужгород/Велькі Капушани) на міждержавному з'єднанні зі Словаччиною	4,45	9,68
3	Віртуальні або фізичні точки (Берегдароц, Берегове) на міждержавному з'єднанні з Угорщиною	4,45	9,25
4	Ананьїв	-	8,17
5	Гребеники	0,00	8,17
6	Каушани	0,00	1,13
7	Лиманське	4,45	8,17
8	Олексіївка	-	9,71
9	Орлівка/Ісакча	4,45	1,13
10	Сохранівка	16,01	-
11	Суджа	16,01	-
12	Текове/Медіаш Аурит	4,45	8,78
13	Віртуальна точка Республіка Молдова	-	0,56

* Побудовано та систематизовано авторами з використанням джерела: [61, 63, 103, 207, 224, 257].

Знижувальні коефіцієнти для потужності з обмеженнями до тарифів на послуги транспортування природного газу для точок входу і точок виходу в/з газотранспортну(ої) систему(и) на міждержавних з'єднаннях на регуляторний період 2020 – 2024 роки

№ з/п	Назва точки входу в газотранспортну систему України/точки виходу з газотранспортної системи України	Знижувальний коефіцієнт для потужності з обмеженнями для точки входу, умовні одиниці	Знижувальний коефіцієнт для потужності з обмеженнями для точки виходу, умовні одиниці
1	Віртуальні або фізичні точки (Германовичі, Дроздовичі, Устилуг) на міждержавному з'єднанні з Польщею	0,66	0,49
2	Віртуальні або фізичні точки (Будінце, Ужгород/Велькі Капушани) на міждержавному з'єднанні зі Словаччиною	0,66	0,36
3	Віртуальні або фізичні точки (Берегдароц, Берегове) на міждержавному з'єднанні з Угорщиною	0,66	0,44
4	Текове/Медіаш Аурит	0,66	0,41

* Побудовано та систематизовано авторами з використанням джерела: [61, 63, 103, 207, 224, 257].

Тарифи на послуги транспортування природного газу для внутрішніх точок входу і точок виходу в/з газотранспортну(ої) систему(и) на регуляторний період 2020 – 2024 роки для ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ «ОПЕРАТОР ГАЗОТРАНСПОРТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ»

№ з/п	Назва точки входу в газотранспортну систему України/ точки виходу з газотранспортної системи України	Тариф для точки входу	Тариф для точки виходу
		грн за 1000 куб. м на добу без ПДВ	грн за 1000 куб. м на добу без ПДВ
1	Точки входу з фізичним розташуванням від суміжних газовидобувних підприємств (через мережі яких може передаватися природний газ іншого газовидобувного підприємства чи групи газовидобувних підприємств)	101,93	-
2	Віртуальні точки входу з невизначеним фізичним розташуванням з газорозподільної системи (місце надходження газу від газовидобувного підприємства в точці його підключення до газорозподільної системи, через яку, у тому числі, може передаватися газ іншого газовидобувного підприємства чи групи газовидобувних підприємств)	101,93	-
3	Віртуальні точки входу з невизначеним фізичним розташуванням від суміжних газовидобувних підприємств (через мережі яких може передаватися природний газ іншого газовидобувного підприємства чи групи газовидобувних підприємств)	101,93	-
4	Точки з фізичним розташуванням до/з газосховищ	0,00	0,00

5	Віртуальні точки з невизначеним фізичним розташуванням до/з газосховища чи групи газосховищ	0,00	0,00
6	Віртуальні точки з невизначеним фізичним розташуванням до/з митного складу газосховища чи групи газосховищ	0,00	0,00
7	Точки виходу з фізичним розташуванням до прямих споживачів	-	124,16
8	Точки виходу з фізичним розташуванням до газорозподільних систем	-	124,16
9	Віртуальні точки виходу з невизначеним фізичним розташуванням до газорозподільних систем	-	124,16
10	Віртуальні точки виходу з невизначеним фізичним розташуванням для операцій оператора газотранспортної системи, пов'язаних із закупівлею оператором газотранспортної системи природного газу для власних потреб та виробничо-технологічних витрат	-	0,00

* Коефіцієнти, які враховують період замовлення потужності, що застосовуються до тарифів на послуги транспортування природного газу для внутрішніх точок входу і точок виходу в/з газотранспортну(ої) систему(и) на регуляторний період 2020 – 2024 роки: з 01 березня 2020 року коефіцієнт, який застосовується при замовленні потужності на добу наперед, – 1,10 умовних одиниць; з 01 квітня 2020 року коефіцієнт, який застосовується при замовленні потужності на місячний період, – 1,04 умовних одиниць; з 01 жовтня 2020 року коефіцієнт, який застосовується при замовленні потужності на кварталний період, – 1,02 умовних одиниць.

* Побудовано та систематизовано авторами з використанням джерела: [61, 63, 103, 207, 224, 257].

Тарифи на послуги розподілу природного газу

№ з/п	Назва компанії	Тарифи з 01.01.2020	Тарифи з 01.07.2020	Постанова НКРЕКП від 24.12.2019 №
		грн за 1 куб. м на місяць (без ПДВ)		
1	АТ "Вінницягаз"	0,89	1,09	3 014
2	АТ "Волиньгаз"	0,91	1,10	3 015
3	ПрАТ "Гадячгаз"	0,90	1,13	3 016
4	АТ "Дніпрогаз"	0,55	0,64	3 017
5	АТ "Дніпропетровськгаз"	1,04	1,25	3 018
6	ПАТ "Донецькоблгаз"	0,70	0,75	3 019
7	АТ "Житомиргаз"	0,89	1,09	3 020
8	АТ "Закарпатгаз"	1,04	1,30	3 021
9	АТ "Запоріжгаз"	0,55	0,69	3 022
10	АТ "Івано-Франківськгаз"	1,00	1,25	3 023
11	АТ "Київгаз"	0,28	0,28	3 024
12	АТ "Київоблгаз"	0,78	0,91	3 025
13	ВАТ "Кіровоградгаз"	0,85	0,95	3 026
14	ПрАТ "Коростишівгаз"	0,85	0,92	3 027
15	ПрАТ "Кременчукгаз"	0,29	0,31	3 028
16	АТ "Криворіжгаз"	0,35	0,42	3 029
17	АТ "Лубнигаз"	1,05	1,33	3 030
18	АТ "Луганськгаз"	0,85	1,05	3 031
19	АТ "Львівгаз"	0,90	1,11	3 032
20	ПАТ "Маріупольгаз"	0,95	1,18	3 033
21	ПрАТ "Мелітопольгаз"	1,06	1,40	3 034
22	АТ "Миколаївгаз"	1,09	1,35	3 035
23	АТ "Одесагаз"	0,65	0,81	3 036
24	АТ "Полтавагаз"	0,95	1,19	3 037
25	АТ "Рівнегаз"	1,00	1,15	3 038
26	АТ "Сумигаз"	0,76	0,94	3 039
27	ПрАТ "Тернопільгаз"	0,89	1,13	3 040
28	ПрАТ "Тернопільміськийгаз"	0,33	0,35	3 041
29	АТ "Тисменицягаз"	1,03	1,28	3 042
30	ПрАТ "Уманьгаз"	0,84	1,09	3 043
31	АТ "Харківгаз"	1,03	1,27	3 044
32	АТ "Харківміськийгаз"	0,30	0,32	3 045
33	АТ "Херсонгаз"	0,82	1,05	3 046
34	АТ "Хмельницькгаз"	0,87	1,00	3 047
35	ПАТ "Черкасигаз"	0,42	0,53	3 048
36	АТ "Чернівцігаз"	1,05	1,35	3 049
37	АТ "Чернігівгаз"	0,89	1,03	3 050
38	ПрАТ "Шепетівкагаз"	0,56	0,62	3 051
39	ПрАТ "НГХП "Сірка"	1,06	1,52	3 052
40	ДП "Монтажник" ТОВ "ТД Валіор"	1,36	1,61	3 053
41	ТОВ "Газовик"	1,42	1,66	3 054
42	ТОВ "Газпостачсервіс"	1,92	2,48	3 055
43	ДП "Кременецьке УПРГ"	0,75	0,81	3 056
44	ТЗОВ "Спектргаз"	1,99	2,73	3 057

** Побудовано та систематизовано авторами з використанням джерела: [61, 63, 103, 207, 224, 257].*

Тарифи на послуги зберігання, закачування та відбору природного газу в підземних сховищах газу АТ «УКРТРАНСГАЗ»

тарифи на послуги зберігання природного газу, грн за 1000 куб. м на добу без ПДВ	0,1720
тарифи на послуги закачування природного газу, грн за 1000 куб. м на добу без ПДВ	93,30
тарифи на послуги відбору природного газу, грн за 1000 куб. м на добу без ПДВ	97,20

** Побудовано та систематизовано авторами з використанням джерела: [61, 63, 103, 207, 224, 257].*

Наукове видання

Олена Миколаївна Павлова
Костянтин Володимирович Павлов
Сергій Романович Галянт

**ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ
ФУНКЦІОНУВАННЯ
ГАЗОРОЗПОДІЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ:
МОНІТОРИНГ ТА СТИМУЛЮВАННЯ**

Підписано до друку 10.06.2021 р.
Формат 60x84 1/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Друк цифровий.
Ум. Друк арк. 14,85. Обл. вид. арк. 14,2.
Наклад 300 примірників. Замовлення № 392.

ФОП Гадяк Жанна Володимирівна Друкарня «Волиньполіграф»
Свідоцтво Держкомінформу України ДК №3585 від 22.09.09 р.
вул. Привокзальна, 12, м. Луцьк, 43021
Тел.: (0332) 77 07 14, 77 05 02
e-mail: vpolygraf@gmail.com
www.vpolygraf.com.ua

Павлова О.М., Павлов К.В., Галянт С.Р.

П12 **"Інституціональне середовище функціонування газорозподільних підприємств: моніторинг та стимулювання"**: монографія / О.М. Павлова, К.В. Павлов, Галянт С.Р. – Луцьк : СПД Галяк Жанна Володимирівна, друкарня «Волиньполіграф», 2021. – 232 с.

ISBN 978-617-7843-15-2

Монографія присвячена розробленню теоретичних, методичних та практичних аспектів моніторингу та стимулювання інституціонального середовища газорозподільних підприємств Західного регіону України. Аргументовано теоретико-практичний симбіоз інституціональної економічної теорії та інституціонального середовища газорозподільних підприємств Західного регіону. В процесі дослідження інституціоналізму активно запроваджено підходи: еволюційний, в основі якого покладено історико-економічні витoki господарського розвитку розвинених країн 19-20 ст.; комунікаційний, який обумовлює взаємовідносини між суб'єктами інституціональної системи; технологічний, що характеризується постійною інноваційністю, техніко-економічними параметрами інституцій; системний, який передбачає формування ефективного набору інституцій здатних забезпечити стабільність та надійність інституціонального середовища газорозподільної галузі Західного регіону України. Оглянуто нормативно-правовий супровід формування інституціонального середовища на газорозподільних підприємствах. Доведено доцільність реформування газового ринку України шляхом процесу трансформації нормативно-правового базису та інституційно-організаційної модернізації на основі якісних інноваційних засад.

ISBN 978-617-7843-15-2